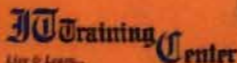

Эшкарилов С.Л.

ИНТЕРНЕТ- АХБОРОТ ҚИДИРУВИ

Республика олий ўқув юртлари
ҳодимларининг ахборот
технологиялари бўйича
малакасини ошириш маркази

064
ЭЭЭ

□
+
u

ЎЗБЕКИСТОН RESPUBLIKASI OLIY VA ЎRTA MAHSUS
ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ
ТОШКЕНТ АВТОМОБИЛ ЙЎЛЛАР ИНСТИТУТИ

С. Эшкабилов

“Интернет – ахборот қидируви”

Ўқув қўлланма

ЎЗБЕКИСТОН RESPUBLIKASI

ФАНЛАР АКАДЕМИЯСИ

«ФАН» НАШРИЁТИ

Тошкент 2006

004.7385(078.8)

УДК 681.3

С.П. Эшхабилов. Интернет-ахборот қидируви /Масъул муҳаррирлар Т.С.Нусратов, А.М.Хундибаев/ Т.: ТАЙИ Босмахонаси, 2006.- 113 бет.

Ушбу қўлланмада Интернет ва унинг ривожланиши, Интернетда ахборот қидируви усуллари ва машиналари, Internet Explorer Бrowsersида ишлаш, электрон алоқа (E-mail) ёрдамида хат алмашиш, шахсий компьютерларда ахборот хавфсизлигини таъминлаш усуллари ҳақидаги маълумотлар келтирилган. Бундан ташқари китобда фойдали веб-ресурслар ва ўз-ўзини тақшириш саволлари ҳам жамланган. Материал ўзгача тарқилишини осонлаштириш мақсадида фойдаланувчи бажарадиган амаллар қадемма-қадам пайдо бўладиган иш ва мулақот дарчаларини шарҳлаш тарзида баён этилган.

Китоб олий ўқув юртлири педагоглари ва талабалари ҳамда барча Интернет фойдаланувчилари учун мўъжазланган.

Масъул муҳаррирлар: Т.С. Нусратов – т.ф.д., профессор, Ўзбекистон Фанлар академияси «Замонавий информатсион технологиялар» Илмий-техник маркази бўлим мудир;

А.М. Хундибаев – т.ф.н., «Компьютер-Осиё» Илмий-техника парки директори.

Тахрирчилар: М.А. Раҳматуллаев - т.ф.д., профессор, Ўзбекистон Кутубхоналар Ассоциацияси ижрочи директори

А.А. Шермухаммедов - т.ф.д., профессор, Тошкент автомобил йўллар институти илмий ишлар бўйича проректори.

Ушбу ўқув қўлланмаси Тошкент автомобил йўллар институтининг 2006 йил 28 июндаги Илмий Кенгашида тасдиқланган ва нашрга тавсия этилган.

Қўшимча маълумот: Ушбу китобни Internet Explorer Бrowsersидан фойдаланиш ва Интернетда ишлаш бўйича овозли уратувчи қўлланма ёзилган компакт диск илова қилиниши мумкин

© «ТАЙИ Босмахонаси», 2006

**ЎЗБЕКИСТОН
РЕСПУБЛИКАСИ
ФА «ФАН» НАШРИЁТИ
2006 ЙИЛ**

ISBN 978-9943-09-022-8

Мундарижа

Кириш	4
1-Боб. Умумий тушунчалар	5
Интернет нима?	5
Интернетдан кимлар фойдаланади?	5
Интернет қандай суръатлар билан ривожланмоқда?	6
Интернет хизматларига нималар киради?	9
Интернетнинг қисқача ривожланиш тарихи	9
Интернетга қандай қилиб уланиш мумкин?	10
World Wide Web қандай ишлайди?	10
2-Боб. Интернет қандай қилиб дунёга ўз таъсирини кўрсатмоқда?	12
Алоқа тармоғи	12
Бизнес ва реклама	12
Веб-камералар	13
Электрон нашрлар	13
Ўқитиш ва ўрганиш	14
3-Боб. Интернет Explorer билан ишлаш	15
3.1. Интернет Explorer билан танишув	15
3.2. Веб-манзиллар билан ишлаш	28
3.3. Веб-сайт ва саҳифалар орасида ҳаракатланиш	29
3.4. Избранное менюси билан ишлаш	31
3.5. Ссылки менюси билан ишлаш	33
3.6. Интернет Explorer Броузериинг қўшимча қулайликлари	34
3.7. Интернет Explorer Броузериини созлаш	37
3.8. Веб-саҳифани чол этиш	48
3.9. Интернет Explorerда ёрдамни чақириш	49
4-Боб. Интернетда ахборот қидирувини амалга ошириш	51
4.1. Маълумот қидиришда варақдан фойдаланиш	51
4.2. Интернетда қидирувни амалга ошириш усуллари	51
4.3. Интернетда ахборот қидириш бўйича баъзи маслаҳатлар	55
4.4. Қидирув моторларидан фойдаланиш	56
4.5. Қидирув моторларининг таҳлили	59
4.6. Қайси қидирув моторидан фойдаланган маълумот?	61
4.7. Қидирув дарчалари	62
5-Боб. Интернетда ахборот қидируви. Маълумотни сақлаш ва юклаш	66
6-Боб. Интернет манбаларга ҳавола қилиш услублари	68
7-Боб. E-mail - энг қулай алоқа воситаси сифатида	73
8-Боб. Хавфсизлик ва махфийлик	76
8.1. Virus, Spyware, Spam, Adware, Malware ва Phishing тушунчалари	76
8.2. Хавфсизлик ва махфийлиكنи таъминлаш йуллари	78
8.3. Интернетда ахлоқ нормалари	79
Хулоса	80
1-Илова. Internet Explorer Броузери дарчасининг таркибий қисмлари	82
2-Илова. Тезкор клавиатура тугмалари	83
3-Илова. Ахборот қидируви стратегиялари	84
4-Илова. Интернет иборалари	89
5-Илова. Интернет, Ахборот қидируви курси бўйича тест саволлари	98
Фойдаланилган адабиётлар	105

Кириш

Мутахассисларнинг таҳлилларига қараганда ўтган асрнинг охириги чорагида эришилган энг катта технологик ютуқ, албатта, тиббиёт соҳасини ҳисобга олмаганда, шубҳасиз, жамият ривожланишига улкан ҳисса қўшиб келаётган Интернетдир.

Ушбу қўлланма Интернетдан фойдаланишни бошлаш истагида бўлган ва унда ишлаб маълум қийинчиликларга дуч келаётган инсонларга мўлжалланган бўлиб, Интернет ҳақидаги умумий тушунчалар, унинг ривожланиши, Интернет Броузери (Browseгини) созлаш усуллари ва унинг асбобларидан фойдаланиш, Интернетда қидирувни амалга ошириш, World Wide Web оламида ишлаш жараёнида хавфсизликни таъминлаш ҳамда Интернетда мулоқот қилиш усуллари бўйича маълумотларни ўзида жамланган. Қўлланмани ўқиш жараёнида фойдаланувчининг эътиборини «эслатма» тортиши табиий. Ундаги маълумот амалиётда жуда қўл келадиган маслаҳатлардир.

Ушбу қўлланма 8 бобдан иборат. Булар қуйидагилар:

1-Боб. "Умумий тушунчалар". Бу бобда Интернет технологияси ҳақидаги умумий тушунчалар берилган.

2-Боб. "Интернет қандай қилиб дунёга ўз таъсирини кўрсатмоқда?". Интернет технологияларининг илм-фан ва ҳаётнинг бошқа жабҳаларидаги тадбиғи мисоллари ва World Wide Web фойдаланувчилари ҳақида умумий статистика маълумотлари келтирилган.

3-Боб. "Интернет Explorer билан ишлаш". Ушбу бобда Интернет Explorer Броузерида фойдаланиш ва уни созлаш усуллари баён этилган.

4-Боб. "Интернетда маълумотлар қидирувини амалга ошириш". Бу бобда Интернетдан керакли маълумотни тез қидириб топиш учун фойдали бўлган қидириш техникалари ҳақида маълумотлар келтирилган.

5-Боб. "Интернет Explorer ёрдамида ахборот қидируви, Маълумотларни сақлаш ва юклаш". Бу бобда Интернет Explorerдан фойдаланиб ахборот қидириш ва топилган ахборотларни компьютерларда сақлаш ва керакли пайтда қайта юклаш усуллари ёритилган.

6-Боб. "Интернет манбаларини фойдаланилган адабиётлар таркибига киритиш услублари". Columbia University (Нью Йорк, АҚШ) томонидан таклиф қилинган веб-ресурсларни фойдаланилган адабиётлар рўйхатига қўшиш услублари келтирилган.

7-Боб. "E-mail - Интернет технологияларининг энг қулай алоқа воситаси сифатида". Ушбу бобда Интернетда хат ёзиш ҳамда веб-электрон алоқа ҳақидаги сўз боради.

8-Боб. "Хавфсизлик ва махфийлик". Бобда номақбул дастурлар турлари ва Интернетдан фойдаланиш этикаси тўғрисида маълумотлар келтирилган.

Санаб ўтилган бобларга қўшимча сифатида қўлланма якунида Сизнинг эътиборингизга ахборот қидиришда қўл келадиган асбоблар, Интернет технологияси библиографияси ҳақида маълумотлар ҳамда ўз билимингизни текшириб кўриш учун тест-саволлар тақдим этилган.

Ушбу ўқув қўлланма Европа Иттифоқининг ТЕМПУС дастури JEP 24167-2003 ўзaro Европа ҳамкорлиги лойиҳаси доирасида яратилди.

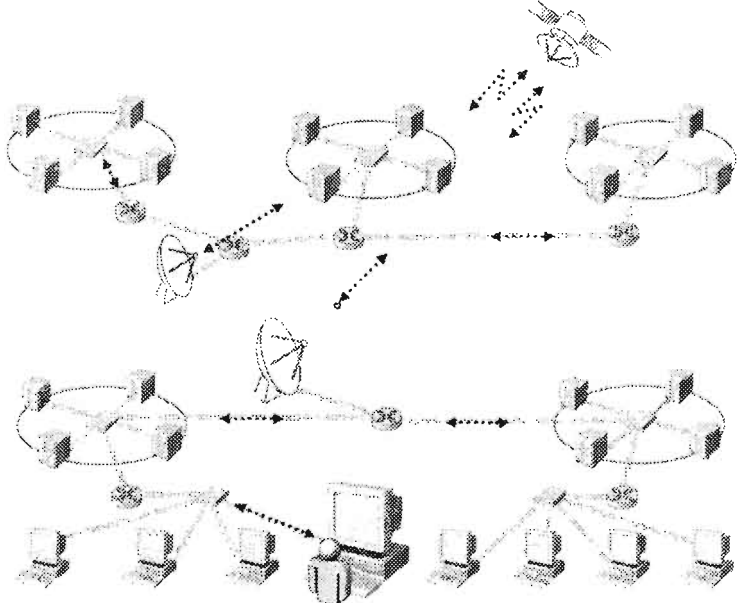
Интернетни забот этишингизга Сизга ОМАД.

Муаллиф – т.ф.н. Сулаймон Эшкабилов.
Email: sulaymon@center-it.net

I-БОБ. Умумий тушунчалар

Интернет нима?

World Wide Web – Интернет ҳозирги кунгача яратилган энг қулай алоқа ва улкан тадқиқотлар (маълумот қидириш ва топиш) ўтказиш воситасидир. Интернетни дунё бўйлаб бир-бири билан IP (Интернет Протоколи) орқали ўзаро уланган компьютер тармоқлари мажмуаси сифатида билиш мумкин. Ҳозирги кунга келиб Интернетга уланган компьютерларнинг умумий сони 100 миллиондан ошиб кетди. Интернетнинг яратилишига асос АҚШ Мудофаа Вазирлигининг Тадқиқотлар Агентлиги (US Defense Department's Advanced Research Projects Agency (ARPA)) пойиҳаси бўлиб, унинг мақсади бир-бири билан ўзаро боғланган тармоқлар мажмуасини яратишдан иборат эди. Бунда шу тармоқдаги бирон-бир бўғин ишдан чиққан ҳолда ҳам қолганлари тўлиқ иш фаолиятида бўлишини таъминлаш керак бўлган. Мана, ҳозирги кунда Интернет шундай талабларга тўлиқ жавоб бера оладиган компьютер тармоқлари мажмуасидан ташкил топган.

1.1 - расм. Интернетнинг виртуал кўриниши.

ИНТЕРНЕТдан кимлар фойдаланади?

Турли хил хизматларни бажарувчи ва ҳар қандай меҳнат фаолиятида бўлган кишилар Интернетдан турли-туман мақсадларда фойдаланишади, хусусан: ахборот алмашиш ва мулоқот қилиш, керакли маълумотларни қидириш, ўз маҳсулотлари ва хизматларини оммага тақдир қилиш, илмий изланишлар олиб бориш, илм олиш мақсадида ва ҳ.к. Интернет фойдаланувчилари - бу ахборот технология (АТ) соҳаси мутахассисларидан тортиб, то шифокор, ўқитувчи, мактаб ўқувчилари, ҳаттоки боғча ёшидаги болалар, нафақахўрлар, ҳарбийлар, ҳуқуқ-

тартибот органи вакиллари, артистлар ва давлат хизматчиларигача, хуллас, ҳар қандай киши Интернетдан бемалол ўз мақсадлари йўлида фойдаланиши мумкин. Интернет фойдаланувчилари умумий сони кундан кунга ошиб бормоқда. Мисол учун: 1995 йилнинг бошларида, фақатгина 180 давлат фуқароларидан 30 миллиондан кўпроқ фойдаланувчи бу технологиядан баҳраманд бўлган бўлса, 2000 йилга келиб умумий Интернет тармоғига уланган компьютерлар сонининг ўзигина 100 миллиондан ошиб кетди. 2005 йилга келиб фаол Интернет хизматидан фойдаланувчи кишилар сони бутун дунё бўйича 1 миллиарддан ошди. Интернетдан фойдаланиш компания, фирмалар ва инсонлар орасидаги алоқани кескин ривожлантириб бизнес ҳамда турмуш тарзининг ўзгаришига, билвосита ахборот технологияларининг жадал суръатлар билан тараққий этишига сабаб бўлмоқда.

Интернет қандай суръатлар билан ривожланмоқда?

Интернет жуда тез суръатлар билан ривожланмоқда. Статистик маълумотларга таяниб шуни айтиш мумкинки, 1998 йилда веб-саҳифаларнинг сони 300 миллионга яқин эди ва орадан тўрт йил ўтиб, 2002 йилда эса улар сони 2 миллиарддан ошиб кетди. Интернет бизнес ва таълим соҳаларида кенг қўлланила бошланди. Ҳозирги пайтга келиб деярли барча компания ва ташкилотлар ўз веб-саҳифасига эга. Кўпчилик савдо ташкилотлари виртуал ёки электрон бизнес фаолияти турларидан фойдаланишмоқда. Шунингдек, юзлаб ташкилот, университетлар, мактаблар фақатгина онлайн таълим тизимида ўқитишни, ўқув қўлланмаларидан онлайн шароитида фойдаланишни, онлайн шароитида имтихон топшириш усулларини ва илмий ҳамда профессионал даража ва дипломларни бериш имкониятларини таклиф этишмоқда.

Статистик маълумотлар:

2001 йил тадқиқотларига кўра [1] дунё веб-тармоғидаги ҳужжатларнинг сони 550 миллиардни ташкил этган. 2002 йилга келиб веб-саҳифалар сони 2,024 миллиарддан иборат бўлди [12]. Шундан аксарият қисми, 56.4% инглиз тилида, 7.7% немис тилида, 5.6% француз ва 4.9% япон тилида. 2005 йилнинг январ ойига келиб дунё веб-тармоғида 75 тилдаги ҳужжатлар орасида ўтказилган тадқиқотларга [4] кўра умумий фойдаланиш учун мавжуд веб-саҳифаларнинг сони 11.5 миллиарддан зиёдни ташкил этди.

1- ва 2-жадвалларда келтирилган маълумотларни [9], [22] таҳлил қилиб кўрадиган бўлсак, аксарият Интернет фойдаланувчилари саноат ва технологияси юқори ривожланган ҳамда иқтисодий тараққий этган давлатлардан эканлиги аён бўлади. Бошқа тарафдан қаралса, Интернетнинг фойдаланиш доираси ҳамда фойдаланувчилар сонининг ошиши ривожланаётган мамлакатларда кузатилади.

ИНТЕРНЕТДАН ФЙДАЛАНИШ СТАТИСТИКАСИ
Интернет фойдаланувчилари ва аҳоли статистикаси

ЖАҲОН ИНТЕРНЕТ ФЙДАЛАНУВЧИЛАРИ ВА АҲОЛИ СТАТИСТИКАСИ

Континентлар	Аҳоли сони		Интернетдан фойдаланув- чилар, охирги маълумот	Фойдала- нувчилар аҳоли сонини нисбатан % ҳисобида	Дунё бўйича фойдала- нувчиларга нисбатан % ҳисобида	Фойдала- нишнинг ошиш сурати 2000-2005
	(2006 йилга келиб)	Дунё бўйича %ҳисобида				
<u>Африка</u>	915,210,928	14.1 %	22,737,500	2.5 %	2.2 %	403.7 %
<u>Осиё</u>	3,667,774,066	56.4 %	364,270,713	9.9 %	35.7 %	218.7 %
<u>Европа</u>	807,289,020	12.4 %	290,121,957	35.9 %	28.5 %	176.1 %
<u>Яқин Шарқ</u>	190,084,161	2.9 %	18,203,500	9.6 %	1.8 %	454.2 %
<u>Шимолий Америка</u>	331,473,276	5.1 %	225,801,428	68.1 %	22.2 %	108.9 %
<u>Лотин Америка/ Кариб сrollлари</u>	553,908,632	8.5 %	79,033,597	14.3 %	7.8 %	337.4 %
<u>Океания/Австралия</u>	33,956,977	0.5 %	17,690,762	52.9 %	1.8 %	132.2 %
<u>Дунё бўйича:</u>	6,499,697,060	100.0 %	1,018,057,389	15.7 %	100.0 %	182.0 %

Эслатма: (1) Интернет фойдаланувчилари ва дунё аҳоли сони маълумотлари статистикаси 2005 йил 31 декабрда янгиланган. (2) континентлар бўйича батафсил маълумотлар. (3) Демографик ўсиш маълумотлари (<http://www.world-gazetteer.com/>) веб-саҳифаси манбаларидан олинган. (4) Интернетдан фойдаланиш маълумотлари қуйидаги нашрдан олинган: Nielsen//NetRatings (<http://www.nielsen-netratings.com/>) International Telecommunications Union (<http://www.itu.int/>), local NICs ва Бондс ишончли манбаларидан. (5) Бу маълумотлардан фойдаланишда, асосан, www.internetworldstats.com сайтдан олинганлигини кўтариб ўтиш лозим. ©Cyberium 2006, Analytics Marketing Group. All rights reserved.

ОСИЁ АҲОЛИСИ СОНИ ВА ИНТЕРНЕТДАН ФЙДАЛАНИШ КЎРСАТКИЧЛАРИ *

* маълумот олинган манба: <http://www.internetworldstats.com/stats.htm>

Осиё	Аҳоли сони (2006 йил бошида)	Интернет фойдала- нувчилари, (2000 йил)	Интернет фойдаланув- чилари, эхирги маълумот	Фойдала- нув- чилар аҳоли сонига нисбатан % ҳисобида	Фойдала- нув- чилар Осиё аҳолиси сонига нисбатан % ҳисобида	Ўсиш суръати (2000- 2005)
<u>Афғонистон</u>	26,508,694	-	25,000	0.1 %	0.0 %	0.0%
<u>Арманистон</u>	2,967,116	30,000	150,000	5.1 %	0.0 %	400.0 %
<u>Азарбайжон</u>	8,388,479	12,000	408,000	4.9 %	0.1 %	3,300.0 %
<u>Бангладеш</u>	136,138,461	100,000	300,000	0.2 %	0.1 %	200.0 %
<u>Бутан</u>	796,314	500	20,000	2.5 %	0.0 %	3900.0 %
<u>Бруней Даруссалем</u>	393,568	30,000	56,000	14.2 %	0.0 %	86.7 %
<u>Камбоджа</u>	15,017,110	6,000	41,000	0.3 %	0.0 %	583.3 %
<u>Хитой</u>	1,306,724,067	22,500,000	111,000,000	8.5 %	30.5 %	393.3 %
<u>Яст Тимор</u>	947,401	-	1,000	0.1 %	0.0 %	0.0 %
<u>Грузия</u>	4,435,046	20,000	175,600	4.0 %	0.0 %	778.0 %
<u>Гонг Конг</u>	7,054,867	2,283,000	4,878,713	69.2 %	1.3 %	113.7 %
<u>Хиндистон</u>	1,112,225,812	5,000,000	50,600,000	4.5 %	13.9 %	912.0 %
<u>Индонезия</u>	221,900,701	2,000,000	18,000,000	8.1 %	4.9 %	800.0 %
<u>Япония</u>	128,389,000	47,080,000	86,050,000	67.2 %	23.7 %	83.3 %
<u>Қозоғистон</u>	14,711,068	70,000	400,000	2.7 %	0.1 %	471.4 %
<u>Шимолий Корея</u>	23,312,595	-	-	-	-	-
<u>Жанубий Корея</u>	50,633,265	19,040,000	33,900,000	67.0 %	9.3 %	78.0 %
<u>Қирғизистон</u>	5,377,484	51,600	263,000	4.9 %	0.1 %	409.7 %
<u>Лаос</u>	5,719,497	6,000	20,900	0.4 %	0.0 %	248.3 %

<u>Масо</u>	490,696	60,000	201,000	41.0 %	0.1 %	235.0 %
<u>Малайзия</u>	27,392,442	3,700,000	10,040,000	36.7 %	2.8 %	171.4 %
<u>Малдив</u>	296,841	6,000	19,000	6.4 %	0.0 %	216.7 %
<u>Монголия</u>	2,568,204	30,000	200,000	7.8 %	0.1 %	566.7 %
<u>Мянмар</u>	54,021,571	1,000	63,700	0.1 %	0.0 %	6,270.0 %
<u>Непал</u>	25,408,817	50,000	175,000	0.7 %	0.0 %	250.0 %
<u>Покистон</u>	163,985,373	133,900	7,500,000	4.6 %	2.1 %	5501.2 %
<u>Филлипин</u>	85,712,221	2,000,000	7,820,000	9.1 %	2.1 %	291.0 %
<u>Сингапур</u>	3,601,745	1,200,000	2,421,000	67.2 %	0.7 %	101.8 %
<u>Шри Ланка</u>	19,630,230	121,500	280,000	1.4 %	0.1 %	130.5 %
<u>Тайван</u>	22,896,488	6,260,000	13,800,000	60.3 %	3.8 %	120.4 %
<u>Тожикистон</u>	6,620,008	2,000	5,000	0.1 %	0.0 %	150.0 %
<u>Таиланд</u>	66,527,571	2,300,000	8,420,000	12.7 %	2.3 %	266.1 %
<u>Туркманистон</u>	6,723,715	2,000	36,000	0.5 %	0.0 %	1,700.0 %
<u>Ўзбекистон</u>	28,311,197	7,500	880,000	3.3 %	0.2 %	11,633.3 %
<u>Вьетнам</u>	83,944,402	200,000	5,870,000	7.0 %	1.6 %	2,835.0 %
Осиё бўйича jami	3,667,774,066	114,303,000	364,270,713	9.9 %	100.0 %	218.7 %

Интернет хизматларига нималар киради?

Бугунги кунда Интернетда таклиф қилинаётган хизматлар турини санаб чиқиш мушкул. Сабаби, улар жуда кўп ва янгидан-янгилари яратилмоқда. Булар орасида энг кенг тарқалган ва қўлланиладиганларини келтиришимиз мумкин: e-mail алоқа воситаси, янгиликлар тарқатиш хизмати, форум муҳокама қилиш имконияти, масофавий ўқитиш, илмий изланишлар олиб бориш, онлайн шароитида маҳсулот харид қилиш, самолётларга чипталарни харид қилиш, меҳмонхоналарга буюртма бериш, аукционларда қатнашиш ва ҳ.к.

Интернетнинг қисқача ривожланиш тарихи

Интернетнинг ривожланиш тарихини қисқача қуйидагича келтириш мумкин:

- ✎ 1960 йиллар АҚШда ARPANET (Advanced Research Projects Agency - Network) лойиҳаси амалга оширилган.
- ✎ 1972 йилда E-mail хизмати ишга туширилди.
- ✎ 1989 йилга келиб ARPANETга уланган компьютерлар сони 100 000 тага етган.

- ✧ 1989 йилда World Wide Web (WWW) стандарти иш бошлади. Унинг ихтирочис ва асосчиси сифатида Тим Бернерс Лее (Tim Berners Lee) [18], [19] тан олинди.
- ✧ 1990 йилда ARPANET тармоғи кенгайди ва Inter-Net-Network кўринишида **Интернет** (Internet) деб аталди.
- ✧ 1993 йилда Марк Андерсон томонидан биринчи Mosaic Броузери яратилди.
- ✧ 1993 йилга келиб Mosaic Броузерида фойдаланувчиларнинг сони 340% га ўсди.
- ✧ Интернет ҳар хил йуналишда кескин ўсишда давом этмоқда. Ҳозирда ҳеч ким ёки ҳеч бир компания ёки давлат унинг эгаси эмас.

Интернетга қандай қилиб уланиш мумкин?

Интернетга уланиш учун модем қурилмаси билан жиҳозланган шахсий компьютер ва телефон тармоғи бўлиши қифоя. Компьютерга уланиши бўйича модем қурилмаси ички ва ташқи турларга бўлинади. Ўз номидан маълумки, ички модем компьютер ичида бўлади, ташқи модем эса алоҳида автоном қурилма сифатида худди принтерлардек ташқаридан компьютерга уланади. Бунда симли уланиш ва симсиз (wireless) уланиш турлари мавжуд. Интернетни фойдаланувчига етказишни провайдерлар - Internet Service Provider (ISP) тақриф этади. Демак, Интернетдан фойдаланиш учун провайдерга уланиш лозим. Унга уланишнинг бир неча усуллари мавжуд:

- Модем орқали уланиш тури - телефон тармоғи орқали 56 Kb/sec тезлик билан маълумот олиш ва узатишни таъминлайди.
- ETHERNET уланиш тури. 1973 йилда Гарвард Университети профессори Боб Меткалфе томонидан унинг докторлик диссертациясида тақриф этилган. Бу локал тармоқ технологиясини таълим муассасаларида ва саноатда кенг қўллаш имкониятларини яратди. Бундай уланиш тури орқали 10 Мб/сек гача тезликда маълумот алмашиш имконияти мавжуд.
- ISDN – Integrated Services Digital Network рақамли телефон тизими. У маҳаллий телефон компаниялари томонидан ўрнатилиши мумкин. Бундай уланиш тури орқали 1.5 Мб/сек ва ундан ҳам юқорироқ тезликка эришилади.
- DSL – Digital Subscriber Line рақамли телефон тизими орқали Интернетга уланиш тури ҳисобланиб, маълумот қабул қилиш тезлиги 1.5 Мб/сек ни ташкил этади.
- T1 ёки T3 – жуда катта тезлик талаб этадиган фойдаланувчилар учун қулай уланиш тури. Бундай уланиш тури жуда қиммат бўлганлиги сабабли ҳаммага ҳам маъқул келмайди. Унда маълумотлар алмашишнинг 55 Мб/сек гача тезлигини ҳосил қилиш мумкин.

World Wide Web қандай ишлайди?

Интернет фойдаланувчиси бирор-бир веб-саҳифани World Wide Web тармоғида қидириб очмоқчи бўлса, одатда, Броузержа URL (Uniform Resource Locator) веб-саҳифанинг манзилини ёзишни талаб этилади. Бунда фойдаланувчига кўринмаган ҳолатда куйидаги жараён бажарилади. Аввало фойдаланувчи киритган URL таркибидаги сервер номи IP-манзил кўринишига ўзгартирилади. Ўзгартиришни Интернет тизимининг асосий бўлагидан бири ҳисобланган Domain Name System ёки DNS деб номланувчи қурилма бажаради. Кейинги қадам керакли саҳифани очиш учун HTTP (Hyper Text Transfer Protocol) ҳужжатни IP-манзилида қидиришдир. Қисқа вақт ичида матн, расм ва бошқа турдаги файллардан ташкил топган саҳифа веб-Броузери ёрдамида фойдаланувчига етказиб берилади. Веб-Броузер шу саҳифани HTML, CSS ва бошқа тилда ёзилган файлларини

фойдаланувчига тушунарли равишда расм, гипербоғлиқлик ва оддий матн сифатида ўгириб кўрсатади. Энди фойдаланувчи экранда веб-саҳифани кўради ва ундан фойдалана олади.

Аксарият веб-саҳифалар ўзларида бошқа веб-ресурсларга, бирор ахборот файлларига гипербоғлиқлик орқали боғланган бўлади. Гипербоғлиқлик орқали шу ресурсларни бемалол очиш ва фойдаланувчи компьютерига сақлаши мумкин.

Ушбу очиқ ҳолатда маълумотларни сақлаш, қидириб топиш ва оммавий ҳолда фойдаланиш имконияти биринчи бўлиб Тим Бернерс Лее (Tim Berners Lee) [18], [19] томонидан 1990 йилнинг бошларида World Wide Web (Дунё ўргамчак тўри) номи билан аталган.

World Wide Web тушунчаси асосида 4 та ғоя ётади:

- **hypertext** (гиперматн) – компьютер муҳитида ҳужжат таркибидаги бирор қисмидан исталган қисмига ўтиш ёки бошқа ҳужжатга ўтишни амалга оширувчи шу ҳужжатлардаги ички боғлиқликлар ("hyperlinks") гипербоғлиқлик деб аталади.
- **resource identifiers** – компьютер тармоғида маълум бир манбани (ҳужжат, компьютер ёки бошқа манба) ягона бир ном (аниқловчи) орқали топиш.
- **the client-server model of computing** фойдаланувчининг компютери ёки дастури сервер дастурига ёки сервер компютерига талабнома жўнатади ва шу ўринда у олинган талабнома асосида хизмат кўрсатади, яъни манбалар ва хизматлар билан таъминлайди.
- **markup language** орқали турли белгилар ёки кодлар билан маттни компьютер экранида қандай ҳолатда кўрсатиш ёки принтердан чиқариш, яъни курсив, қалин ёки қайси турда ва ўлчамда чиқариш берилади.

2-БОБ. Интернет қандай қилиб дунёга ўз таъсирини кўрсатмоқда?

Алоқа тармоғи

Интернет яратилишидан кўзланган асосий мақсадлардан бири - бу инсонлар ўртасида маълумот алмашиш тизимини яратиш, бошқа алоқа воситалари маълум сабабларга кўра фаолият кўрсата олмаган ҳолатларда ҳам маълумот алмашинувини тўхтовсиз таъминлашдан иборат эди. Ҳозирда Интернет орқали инсонлар ўзаро бир-бирлари билан алоқа қилиб келишмоқда. Мисол тариқасида: e-mail, чат, форумлар, кенг оммага янгиликларни тарқатиш тизимлари Интернетда жорий этилганлигини келтиришимиз мумкин. Корхона хизматчилари масофадан туриб (уйда, сафарда юриб) Интернет орқали ўз иш компьютерларига уланиб ишлашлари, бевосита маълумот алмашишлари мумкин. Бундай алоқа воситаси анчагина вақтни тежаш билан бир қаторда: ишга қатнаш ва автобус ёки таксида ҳаракатланиш жараёнида йўллардаги тирбандликда қолиб кетишга сарфланадиган бехуда вақтни тежаш билан бир қаторда, анча иш унудорлигининг ошишини таъминлайди. Саноати, ишлаб чиқариши ривожланган давлатларда шу фактор тобора аҳамият касб этмоқда.

Бизнес ва реклама

Интернет бизнес фаолиятини олиб бориш учун жуда қулай ва кенг имкониятларига эга бўлган алоқа воситаси сифатида танилди. Мисол учун, 2005 йилда Алекс Тью (Alex Tew) [23] исмли 21 ёшли Англиялик веб-дизайнер "Миллион долларлик веб-саҳифа" номли веб-саҳифа яратди. Унинг ҳар бир квадрат "pixel" катагини 1 АҚШ долларидан Буюк Британиянинг ҳамда жаҳоннинг турли давлатлари компанияларига ва фуқароларига сотди. Унинг асосий мақсади пул тўплаб, коллежга ўқишга киришдан иборат эди. Натижада Алекс Тью 998000 АҚШ доллар маблағини бир неча ой муддатиде ишлаб топишга эришди. Демак, келтириб ўтган мисолимиз Интернет орқали амалга ошириладиган рекламанинг қанчалик қулай ва оммабоп эканлигини исботлайди. Шу ўринда яна бир статистик маълумот, АҚШ да Интернет орқали юритилган бизнесдан тушган пул маблағи 2005 йилда 80 миллиард долларни ташкил этган.

Айтиб ўтганимиздек, Интернет жуда катта имкониятлар таклиф қила олган алоқа воситаси сифатида дунёга танилди. Интернет орқали деярли барча тижорат турларини амалга ошириш имконияти мавжуд, мисол учун: онлайн шароитида банк хизматларидан фойдаланиш, қимматли қоғозлар билан шугулланиш ва харид қилиш имконияти яратилди. Кундалик юмушларни бажаришда ҳам анча вақт ва маблағни тежаб қолиш имконияти туғилди.

Маҳсулот ишлаб чиқарувчи корхоналар ўз маҳсулотларини реклама қилишлари мумкин. Бундай йўл билан эълон қилиш анча осон ва қулай. Бундан ташқари, корхоналар ҳали янги маҳсулотни ишлаб чиқармасданоқ уларга харидор топишлари ҳамда уларни реклама қилиб кенг оммага танитишлари, онлайн тизимида бемалол савдо-сотиқ ишларини олиб боришлари мумкин.

Келинг, мисол тариқасида қуйидаги веб-саҳифаларни келтириб ўтамыз:

<http://www.amazon.com> - Китоб, компакт дисклар, кассеталар, дастурий маҳсулотлар ва ҳ.к. ларни онлайн хизматлари орқали сотиб олиш мумкин бўлган ишончли саҳифалардан бири.

<http://www.bn.com> – Vames Noble саҳифаси юқоридаги amazon.com саҳифасига рақобатдош саҳифа ҳисобланади.

<http://www.mysimon.com> – уйда, офисларда фойдаланиш учун мўлжалланган турли электроника маҳсулотлари ва ҳоказолар ҳақида маълумотни излаб топиш мумкин

бўлган саҳифа. Бу веб-саҳифа орқали минглаб онлайн шароитида савдо қилувчи компаниялар саҳифаларига боғланган веб-саҳифаларга ўтиб, танланган маҳсулотни харид қилиш мумкин.

<http://www.pricerabber.com> – компьютер ва унинг қисмлари билан танишиш, сотиб олиш учун мўлжалланган ахборот таъминоти веб-саҳифаси. Саҳифага ташриф буюрган фойдаланувчи ўзини қизиқтирган маҳсулотнинг нархи, сифати ҳамда ишончилиги ҳақидаги маълумотлар билан танишиши мумкин.

<http://www.pricewatch.com> – бу саҳифа юқоридаги [pricerabber.com](http://www.pricerabber.com) саҳифасига рақобатдош ҳисобланади.

<http://www.collegeclub.com> – олий ўқув юртлари талабалари учун мўлжалланган веб-саҳифа. Ҳозирда веб-саҳифадан талабалардан ташқари кўпчилик кишилар фойдаланади ва анча арзон нархларда китоб, компьютер ва бошқа маҳсулотларни харид қилишади.

<http://www.ebay.com> – онлайн равишда аукцион ўтказишга мўлжалланган веб-саҳифа. Бу саҳифада турли хилдаги маҳсулотларни сотиб олиш мумкин.

<http://www.yahoo.com> – кўпгина маҳсулотларни қидириш, харид қилиш, аукционда қатнашиш ҳамда бошқа турдаги хизматлардан фойдаланиш мумкин бўлган веб-саҳифа.

Юқорида келтирилган онлайн компаниялари хизматларидан фойдаланиб, нафақат улар маҳсулотларини харид қилишингиз мумкин, балки ўз буюмларингизни ҳам сотишингиз мумкин.

Хулоса қилиб шуни айтиш мумкинки, Интернет ҳаётимизга кенг кириб келмоқда, шу билан бир қаторда бизнес фаолиятини олиб боришга катта қулайлик яратмоқда. Бу эса ўз ўрнида катта даромад келтирмоқда.

Веб-камералар

Веб-камералари [24], [26] – Интернетга уланган камералар бўлиб, Интернет фойдаланувчилари бир-бирлари билан жонли видеолар ва расмлар орқали мулоқот қилишлари мумкин. Шундай қулайлик мавжуд, фараз қилинг сиз чўмилгани денгиз бўйига бормоқчисиз, лекин ҳавонинг қандай эканлигини ёки у ердаги дам олувчиларнинг сони қанча эканлигини билмоқчисиз. Нима қилиш мумкин, сохил бўйида ўрнатилган веб-камерага уланасиз ва у ерни камера орқали кўриб мавжуд ҳолатдан хабар топасиз. Шунингдек, веб-камераларни уй атрофига ёки ташқарисига ўрнатиб кўйиш мумкин. Бу билан иш жойингизда утириб, уй ичида ва ташқарисида нима ҳодисалар рўй бераётганлигидан хабардор бўлиб турасиз. Шунга ўхшаш яна бир мисол, веб-камералар орқали бирор-бир чорраҳадаги машиналарнинг тирбандлигини ҳам текшириб кўриш мумкин. Бу билан керакли хулоса чиқарилади ва анчагина вақтни тежаш имконияти яратилади. Яна шуни таъкидлаш жоизки, веб-камералар технологик ривожланган давлатларда кенг тарқалган ва жуда кўп қўлланилмоқда, ва аксинча кам ривожланган ёки ривожланаётган давлатларда жуда кам амалиётга тadbиқ этилгандир.

Электрон нашрлар

Ҳозирги кунга келиб деярли барча рўзномаларнинг, журналларнинг, радио ва янгиликлар тақдимотини тақдиф этадиган ташкилотларнинг ўз веб-саҳифалари мавжуд. Шу веб-саҳифалар ёрдамида улар ўз нашрларидаги энг асосий янгиликларни, аёнсларни онлайн равишда коғоздаги нашрларидан анча олдин тақдиф этадилар.

Фойдаланувчилар Интернет орқали қидирувни амалга ошириб, энг сўнгги янгиликлардан хабардор бўлишлари мумкин. Ҳозирда Интернетда минглаб электрон жадваллар, газеталар ва даврий нашрларнинг электрон версиялари яратилган ва улар доимий тарзда янги маълумотлар ва нашрлар билан бойитиб

турилади. Электрон нашрларнинг қулайликларидан яна бири шундаки, мақоланинг қўғоздаги кўриниши чоп этилгунга қадар анчагина вақт олдин фойдаланувчилар электрон нашрдан бемалол фойдаланиши мумкин. Сабаби, электрон нашр этиш учун кам вақт ва маблағ талаб этилади. Шунинг учун бундай нашр этиш тури борган сари оммалашмоқда. Интернетнинг бундай қулайлиги, бир неча нашрларнинг бутунлай қўғоздаги шаклидан воз кечишларига олиб келади. Бундай нашрлардан бирига мисол қилиб “EBSCO publishing” компаниясини келтириш мумкин. Компания ўз таркибда 7000 дан ортиқ рўзнома ва журналларнинг мақолаларини жамлаган ва компанияга аъзо бўлган фойдаланувчилар улардан баҳрамаңд бўлиши мумкин.

Ўқитиш ва Ўрганиш

Интернетнинг ривожланиши натижасида онлайн тизимда билим олиш имконияти ҳам яратилди. Мисол учун:

1. Университет ёки коллеж талабаларига масофадан туриб ўқиш имконияти. Талабалар ўз уйларида шахсий компьютерлари қаршисида ўтириб ўзлари танлаган мутахассислик бўйича фанларни ўзлаштиришлари мумкин. Бирор-бир мутахассислик дипломини олиш учун энди коллеж ёки университетга боришнинг ҳожати қолмайди. Бундай қулайликни фойдаланувчиларга масофадан туриб ўқитиш тизими яратди. Бундай ўқитиш тизими бирор корхона ёки ташкилот ходимларининг малакасини ошириш учун ҳам катта қулайлиги билан аҳамиятлидир.
2. Катта ёшли одамлар ҳам ўз уйлари, шаҳар, қишлоқларини тарк этмаган ҳолда масофадан туриб илм олишлари мумкин.
3. Профессор ўқитувчилар учун масофадан туриб дарс бериш имконияти сабоқ олувчилар сонини кўпайтиради. Энди аудиториядаги тингловчилар сафига Интернетда тингловчилар ҳам қўшилди.
4. Онлайн тарзида дарс бериш бир вақтда кўпчилик билан алоқа қилиш, ҳамда қатнашчилар фикр-мулоҳазалари билан ўртоқлашиш имкониятини беради. Хоҳлаган киши ўз саволларни ўртага ташлаб кенг оммадан жавоб кутиши ёки олиши мумкин.

Юқорида айтиб ўтилган имкониятлар кишиларга анча вақт, маблағ тежашга ҳамда юқори технологиялар имкониятларидан баҳрамаңд бўлиб, анча кам вақт ичида юқори натижаларга эришиш имкониятини яратди.

3-БОБ. INTERNET EXPLORER БИЛАН ИШЛАШ

3.1. Internet Explorer билан танишув

Internet (Browser) Броузери – бу Интернетдан мавжуд маълумотларни олиш ва инсон ўқиб тушуна оладиган форматда етказиб бериш вазифасини бажарувчи дастурий маҳсулотдир. Ҳозир бир неча турдаги Интернет Броузерлари қўлланилади. Улар қуйидагилар: MS Internet Explorer, Netscape Navigator, Opera, Mozilla Firefox ва ҳоказо. Бу Броузерлар орасида энг кенг тарқалган ва кўп қўлланиладиган тури - Microsoft Internet Explorer Броузери. Шу сабаб ушбу китобда Microsoft Internet Explorer Броузери мисолида Интернет Броузерлар билан ишлашни кенг ёритиш ўринли деб топилди. Яна шуни таъкидлаш жоизки, мавжуд Интернет Броузерларининг (шахсий компьютерлар учун мўлжалланган турлари) ишлаш принципи жуда бир-бирига яқин.

Internet Explorer (IE) Броузери дастурини ишга тушириш учун қуйидаги амалларни бажариш талаб этилади.

Windows 95/98/2000/XP операцион тизимларида:

1. [Пуск] тугмасини босинг.
2. Программы бўлимига ўтинг.
3. Менюдан Интернет Explorer бандини танланг.

Интернет Explorer дастурини иш столидан ишга тушириш учун:

1. Компьютер иш столига ўтинг.
2. IE Броузери иконкасининг устида сичқончанинг чап тугмасини икки марта тез босинг.

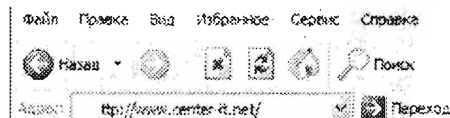
Интернет Explorer дастурини тезда ишга тушириш панелидан бажаришга бериш учун:

1. Тезда ишга тушириш панелида Internet Explorer тугмасини босинг.

IE Броузери тугмасини босамиз

2. Манзил ёзиш позициясида керакли веб-саҳифанинг манзилини (URL) ёзинг. Мисол учун веб-саҳифа номи қуйидагича: <http://www.center-it.net>

3. Сўнгра, клавиатурадан ENTER тугмасини босинг

ёки тугмасини босиш ҳам мумкин.

4. Шундан сўнг манзил ёзилган веб-саҳифа юкланишни бошлайди, бизнинг ҳолатда қуйидаги веб-саҳифа (<http://www.center-it.net>).
5. IE Броузерининг асосий ташкил этувчилари билан умумий танишиш учун 1–Иловага қаранг.

Эслатма: Манзил ёзаётган пайтда http:// қисмини ёзиш шарт эмас, одатда браузернинг ўзи бу қисмини автоматик равишда қўшиб қўяди. Чунки бу http:// (hyper text transfer protocol) асосий веб-ресурслар учун қўлланиладиган протокол ҳисобланади.

Интернет Explorer дастуридан чиқиш

Интернет Explorer дастури билан ишлаш тугатилгандан кейин компьютер ресурсларини бўшатиш мақсадида уни ёпиш тавсия этилади.

Интернет Explorer дастурини ёпиш учун:

1. Файл менюсини очинг,
2. [Закреть] тугмасини босинг,
ёки

Интернет Explorer дастури юқори ўнг бурчагидаги жойлашган тугмасини босиш етарли.

Меню бўлими

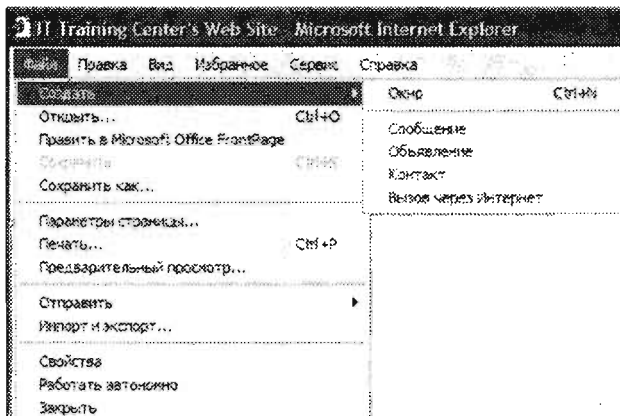
Интернет Explorer дастурининг бош менюсида дастур амалга оширадиган функциялари мажмуаси жойлашган. Керакли меню танлангач, унинг бандлари очилади. Бош меню қуйидаги кўринишга эга:

Файл Правка Вид Избранное Сервис Справка

Бош меню қуйидаги муҳим қисмлардан иборат:

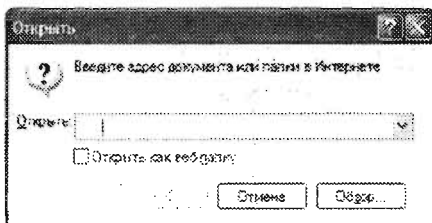
1. Файл
2. Правка
3. Вид
4. Избранное
5. Сервис
6. Справка

Файл менюси (3.1.1-расм) қуйидаги бандлардан ташкил топган: **Создать, Открыть..., Править в Microsoft Front Page, Сохранить, Сохранить как..., Параметры страницы..., Печать, Предварительный просмотр..., Отправить, Импорт и экспорт..., Свойства, Работать автономно, Закреть.** 3.1.1-расмда келтирилганидек **Создать** бандида ҳам бир неча буйруқларни бажариш мумкин, жумладан: **Окно (Ctrl+N)** янги дарча очиш учун хизмат қилади (Ctrl+N – клавиатурадан бу тугмалар бараварига босилади), **Сообщение** янги хабар олиш, **Объявление** бировга хабар жўнатиш, MS Outlook Express дастури орқали **Контакт** онлайн режимдаги инсонлар билан боғланиш, **Вызов через Интернет** онлайн режимда кўнғироқ қилиш имконияти. Кўриб ўтилган буйруқлар орасида кўп ишлатиладигани **Новый** ёки **Ctrl+N** буйруғи – бу очиқ турган веб-саҳифани янги дарчада акс эттиришга хизмат қилади. Бундай усул анча кўп қўлланиладиган ва қулай буйруқлардан ҳисобланади.

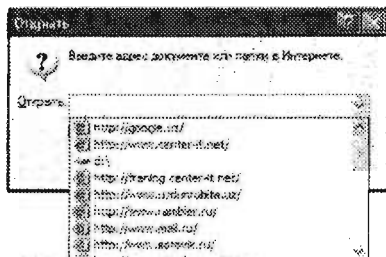
3.1.1-расм. Файл менюси: |Создать| > |Окно|

|Открыть...| ёки |Ctrl+O| (3.1.1-расм.) буйруғи веб-саҳифани очик турган дарчада акс эттиради. |Файл| > |Открыть...| буйруқлари ёки |Ctrl+O| тугмалари босилганда, дастур сизнинг эътиборингизга қуйидаги келтирилган позицияни (3.1.2-расм) тақдим этади. Унга керакли саҳифа (URL) манзиллини ёзишингиз лозим.

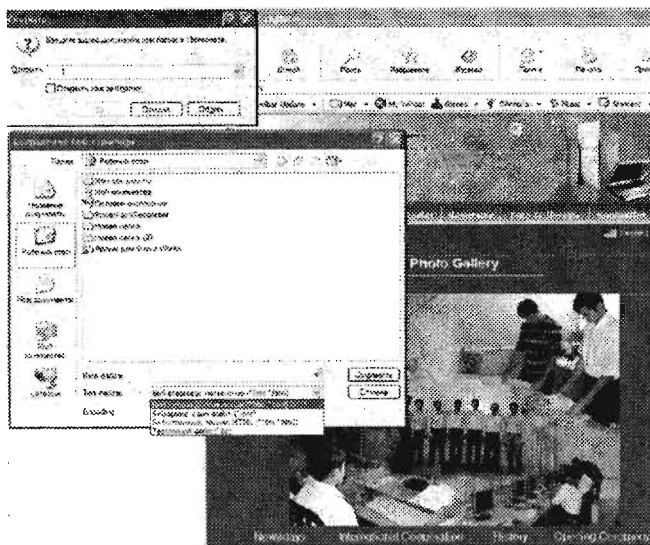
3.1.2-расм. |Открыть...| ёки |Ctrl+O| буйруғи.

Ёки олдин очилган саҳифалар (3.1.3-расм) рўйхатидан кераклиси танланса, уни қайта очиш мумкин.

3.1.3 - расм. |Открыть...| ёки |Ctrl+O| буйруғи.

Яна бир имконият [**Обзор...**] тугмасини босиш орқали Microsoft Броузерининг файл очиш дарчасини ҳосил қилиш мумкин, сўнгра керакли файлни белгилаб очишга буйруқ берилади.

3.1.4-расм. |Открыть ...| ёки |Ctrl+O| буйруғи > [**Обзор...**] тугмаси.

Править в Microsoft Office FrontPage буйруғи очиқ турган веб-саҳифани MS FrontPage дастури ёрдамида таҳрирлаш имкониятини беради. Лекин, ушбу буйруқ жуда кам ҳолларда фойдаланувчилар томонидан қўлланилади.

Сохранить ёки **Сохранить как...** буйруқлари веб-саҳифани сақлаш учун ишлатилади. Ушбу буйруқларни бажариш орқали пайдо бўлган дарчада веб-саҳифани компьютерга сақлаш амалга ошади (3.1.5-расмга қаранг).

Эслатма: Ҳар доим маълумотни компьютерга сақлаш жараёнида, унинг қандай ном билан сақланаётганига, қайси жойга ва қандай форматда сақланаётганига аҳамият бериш лозим. Агар сақлаш жараёнида ном киритилмаса, Броузер сақланаётган веб-саҳифанинг ўз номини файл номи сифатида қабул қилади. Маълумотни бу тарзда сақлаш нотўғри ҳисобланади. Чунки бир веб-сайтдан бир неча веб-саҳифа маълумотларини сақлашга тўғри келиб колса, Броузер ҳар бирига веб-саҳифанинг номини сақланаётган файл номи сифатида бериши ва натижада чалкашликлар келиб чиқиши мумкин.

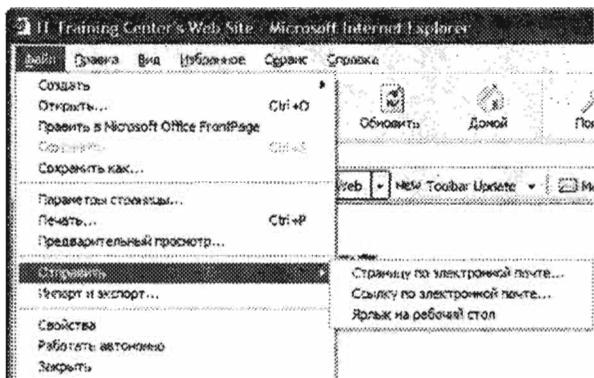
Интернетдан топилган маълумотни сақлаётганда (3.1.6-расм), |Сохранить Как...| буйруғи имкониятидан фойдаланиб сақлашда, шу маълумотни қандай файл

турига (тип файла) кўра (Веб-страница, полностью (*.htm; *.html), Веб-архив, один файл (*.mht), Веб-страница, только HTML (*.htm; *.html), Текстовый файл (*.txt)), кодлаштириш услуги (Encoding) буйича (юникод, юникод (UTF-8), Центральноевропейская (Windows), Криллица (DOS),...) амалга ошириш мумкин.

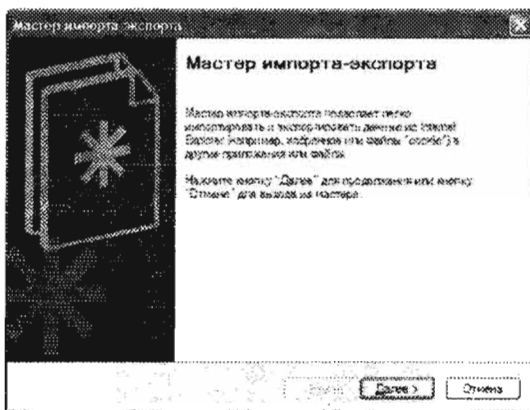
3.1.5-расм. |Сохранить как...| буйругининг ишлатилиши.

Файл > **Отправить** > **Страницу по электронной почте ...** | ёки **Ссылку по электронной почте ...** (3.1.6-расмга қаранг) ҳамда **Ярлык на рабочий стол** буйруқларидан фойдаланган ҳолда очилган веб-саҳифа ва унинг барча таркиби, гипербоғлиқларини сақлаб қолган ҳолда e-mail орқали жўнатиш ёки фақат унинг веб-манзилини (URL) email орқали жўнатиш мумкин. Бундан ташқари иш столида ёрлиқ яратиш имкониятлари ҳам мавжуд. Кейинчалик шу ёрлиқни босиб яна веб-саҳифани очишга имконият туғилади.

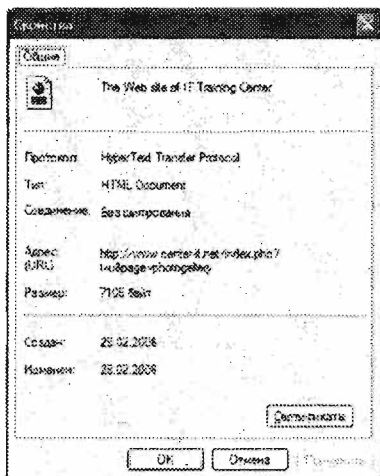
3.1.6-расм. |Отправить| буйругининг ишлатилиши.

Мастер импорта-экспорта..., буйругини босиш орқали танланган веб-саҳифани импорт ёки экспорт қилиш дарчасини (3.1.7-расм) очиш мумкин. Таклиф этилаётган амаллар кетма-кетлигини бажариб керакли натижага эришасиз.

3.1.7-расм. |Мастер импорта-экспорта...| буйруқларини ишлатиш.

Файл менюсида |Свойства| буйругидан фойдаланиб веб-саҳифа ҳақидаги маълумотга эга бўлишингиз мумкин (3.1.8-расм).

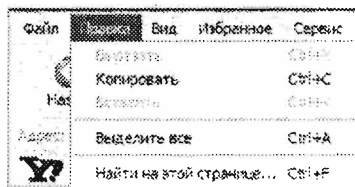
3.1.8-расм. |Файл| > |Свойства| буйруқларидан фойдаланиш натижаси.

Файл менюсида *Работать автономно* банди орқали танланган очиқ веб-саҳифа билан Интернетга уланмаган ҳолда, яъни автоном ҳолда ишлаш имконияти туғилади.

[Закрывать] тугмасини босиш орқали эса очиқ турган веб-саҳифани ёпишингиз мумкин.

Правка менюси:

Правка менюси орқали (3.1.9-расм) Microsoft компаниясининг бошқа дастурларда бўлгани каби куйидаги буйруқлардан фойдаланишингиз мумкин, жумладан: *Вырезать (Ctrl+X)*, *Копировать (Ctrl+C)*, *Вставить (Ctrl+V)*, *Выделить все (Ctrl+A)* ёки *Найти на этой странице...* (*Ctrl+F*). Одатда, **Правка** менюсидаги буйруқлардан *Выделить все*, *Копировать*, *Вставить* каби буйруқлар кўпроқ қўлланилади.

3.1.9-расм. |Правка| менюси.

Вид менюси:

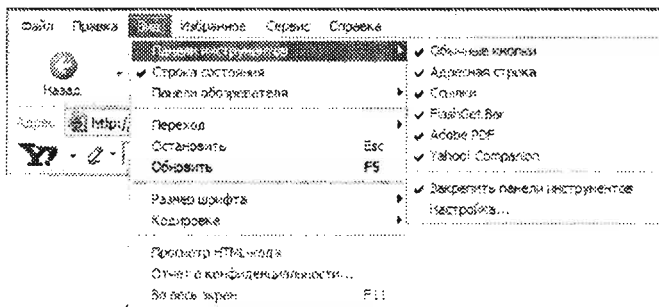
Вид менюси ўзида куйидаги бандларни жамлаган: *Панели инструментов*, *Строка состояния*, *Панель обозревателя*, *Остановить (Esc)*, *Обновить*

(F5), Размер шрифта, Кодировка, Просмотр HTML-кода, Отчет о конфиденциальности, Во весь экран F11.

Панели инструментов бандида қуйдаги қисмлар мавжуд (3.1.10-расм): **Обычные кнопки** (Акс эттириш / акс эттирмаслик), **Адресная строка** (Акс эттириш / акс эттирмаслик), **Ссылки** (Акс эттириш / акс эттирмаслик), **FlashGet Bar** (Акс эттириш / акс эттирмаслик), **Adobe PDF** (Акс эттириш / акс эттирмаслик), **Yahoo! Companion** (Акс эттириш / акс эттирмаслик), **Закрепить панели инструментов** (Акс эттириш / акс эттирмаслик), **Настройка...**

Умуман олганда, **FlashGet Bar, Adobe PDF, Google** бандлари IE Броузерининг таркибида стандарт ҳолларда ҳам мавжуд бўлмайди, улар фойдаланувчи томонидан қўшимча ўрнатиладиган программалардир.

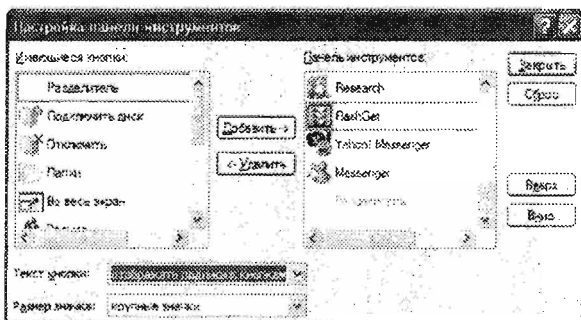
Закрепить панели инструментов бандининг танланиши асбоблар панелида ўзгаришлар киритиш имкониятини чеклайди. Акс ҳолда, IE Броузерда асбоблар панели ўрнини алмаштириш имконияти мавжуд бўлади.

3.1.10-расм. |Вид| менюси таркибидаги бандлар.

IE Броузер асбоблар панелини созлаш...

IE Броузер асбоблар панелини созлаш учун курсорни |Вид| > |Панели инструментов| > |Настройка...| (3.1.10-расмга қараган) бандлари танланади. Натижада экранда қуйдаги дарча ҳосил бўлади (3.1.11-расм). Дарчада |Добавить| → ёки ← |Удалить| тугмаларидан фойдаланиб, панелга қўшимча тугмаларини қўшишингиз ва аксинча, бирор тугмани олиб ташлашингиз мумкин.

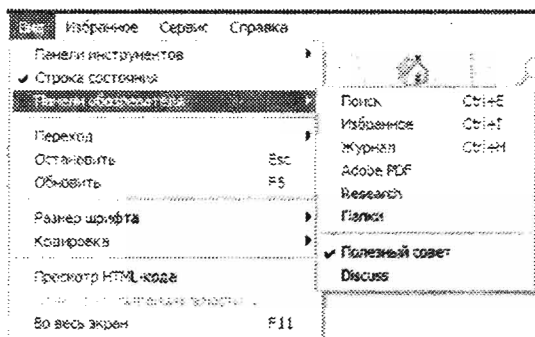

3.1.11-расм. |Вид| > |Панели инструментов| > |Настройка...| бандлари.

Строка состояния буйруғи айрим маълумотларни акс эттириш учун хизмат қилади, жумладан: Интернетта уланганлик ҳақидаги, веб-саҳифанинг хавфсизлик сертификатиға эғалиғи ҳақидаги маълумотларни (ишончли, ишончсиз, хавфсиз, хавфли) акс эттиради. Маълумотларни акс эттирувчи **Строка состояния** дарчасини ёқиш ва ўчириш мумкин.

Панель обозревателя (3.1.12-расм) IE Броузерида жойлашган пенелларнинг номини акс эттиради. |Поиск|, |Избранное...|, |Полезный Совет| буйруқларига эътибор беринг.

Эслатма: **Полезный Совет** тугмасини босиш билан Броузернинг энг пастки қисмида янги дарча очилади, унда IE Броузери сошлаш, ҳамда ундан фойдаланиш буйича кўплаб фойдали маслаҳатларни (вақтни тежаш, иш унумдорлиғини ошириш буйича) олишингиз мумкин.

3.1.12-расм. |Вид| > |Панели обозревателя| менюси.

Переход бандида **Перед**, **Назад** буйруқларидан фойдаланиб очиқ турган веб-саҳифадан олдинги веб-саҳифаға ёки кейинги веб-саҳифаға ўтиш имконияти яратилади. Шунингдек, IE Броузер дарчасининг манзиллар позициясида керакли веб-саҳифани танлаб, **Переход** тугмасини босиш орқали шу веб-саҳифани акс эттирингиз мумкин.

Остановить (Esc) тугмасини босиш орқали юкланаётган веб-саҳифани юкланишдан тўхтатишингиз мумкин.

Обновить (F5) тугмасини босиш орқали юкланиб турган веб-саҳифани янгидан юклагга буйруқ берилади.

Размер шрифта бўлими ичидан веб-саҳифа матни шрифти ўлчами ўрнатилади: Самый крупный (энг катта), Крупный (катта), Средний (ўрта), Мелкий (кичик), Самый мелкий (энг кичик).

Кодировка бўлимида веб-саҳифани IE Броузерида қайси кодировка орқали акс этишини танлаш мумкин.

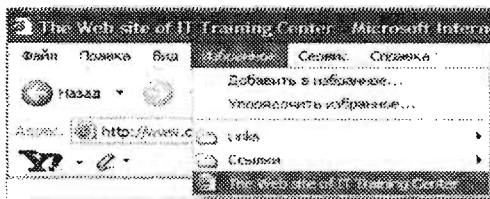
Просмотр HTML-кода веб-саҳифани .txt форматда акс эттириш учун ишлатилади.

Отчет о конфиденциальности... веб-саҳифанинг шахсий маълумотларни сақлаш сиёсати ҳақидаги маълумот чиқаришга мўлжалланган.

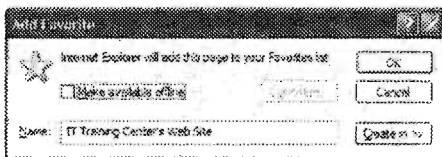
Во весь экран (F11) тугмасини босиш орқали IE Броузери катта экран кўринишига (тўлиқ экранга) ўзгартириш амалга ошади. Худди шу амални **F11** тугмасини босиш орқали ҳам бажаришимиз мумкин. Тўлиқ экран режимини бекор эйтиш учун юқоридаги амал яна бир бор такрорланади.

Избранное менюси:

IE Броузернинг ушбу менюси (3.1.13-расм) энг қулай ва кўп қўлланиладиган асбоблар сирасига қиради. У Интернет фойдаланувчиларининг анчагина қимматли вақтини тежаш ва ортиқча меҳнат сарфини камайтиришга хизмат қилади. **Избранное** менюси орқали экранда фаол веб-саҳифанинг манзилини (URL) IE Броузери хотирасига сақлаш имконияти мавжуд. Ихтиёрий веб-саҳифа очик турган вақтда, сақланган (**Избранное** менюсида) веб-саҳифани танлаш орқали уни қайтадан экранга юклаш амалга оширилади. **Избранное** менюсини яратиш қуйидагича амалга оширилади. Бунинг учун: керакли веб-саҳифани очиб олинг, сўнгра **|Избранное| > |Добавить в избранное...|** бандни босинг (3.1.13 ва 3.1.14-расмларга қаранг), очилган **|Добавить в избранное...|** дарчасидан ОК тугмасини танланг. (**Избранное** менюси 3.4–бўлимда жуда батафсил ёритилган.)

3.1.13-расм. **|Избранное|** менюси.

3.1.14-расм. **|Избранное| > |Добавить в избранное...|** дарчаси.

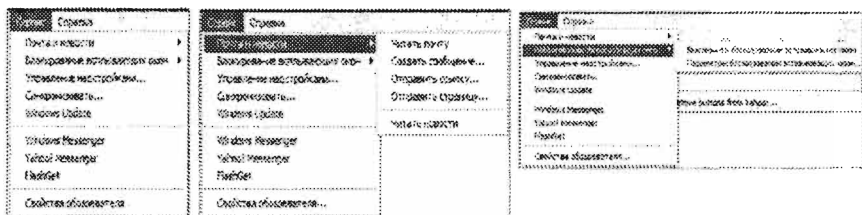
Сервис менюси:

Сервис менюси (3.1.15-расм) қуйидаги бўлимлардан иборат:

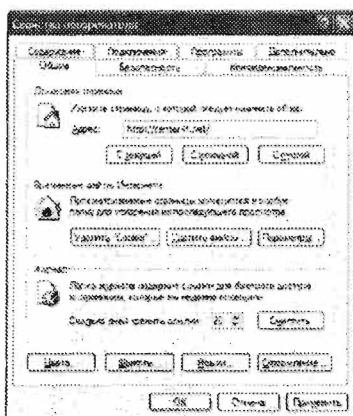
- **Почта и новости** бўлими (Читать почту, Создать сообщение..., Отправить ссылку..., Отправить страницу..., Читатть новости тугмалари),
- **Блокирование всплывающих окон** бўлими (Выключить блокирование всплывающих окон, Параметры блокирование всплывающих окон... тугмалари),
- **Управление надстройками...**,
- **Синхронизовать...**,
- **Windows Update,**
- **Windows Messenger,**
- **Yahoo! Messenger,**

- FlashGet (фойдаланувчи томонидан қўшимча ўрнатилган программа),
- Свойства обозревателя...

Сервис менюсида фойдаланувчилар томонидан кўп қўлланиладиган бандлардан бири бу |Свойства обозревателя...| бандидир (3.1.16–расм). Ушбу банд фаоллашганда, |Свойства обозревателя| дарчаси очилади ва у қуйидаги бўлимлардан ташкил топган: *Содержание, Подключения, Программы, Дополнительно, Общие, Безопасность, Конфиденциальность* (3.1.16–расмга қаран).

3.1.15-расм. |Сервис| > |Почта и новости| > |Блокирование всплывающих окон| буйруғи.

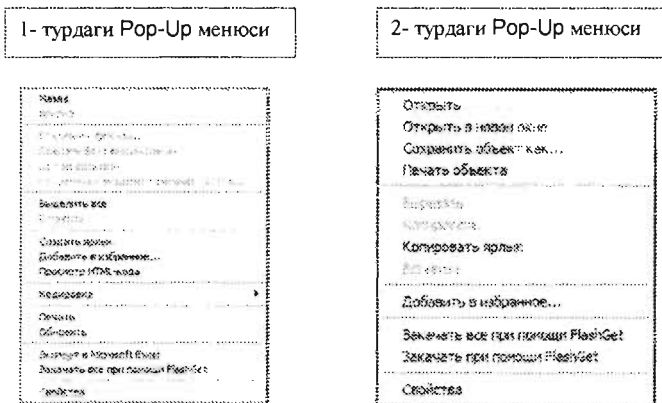

3.1.16-расм. |Сервис| > |Свойства обозревателя| менюси.

Pop-Up Менюси

Pop-Up менюлари (3.1.17-расм) IE Броузери асосий дарчасининг исталган қисмида сичқончанинғ ўнғ тугмасини босиш орқали ҳосил қилинади. Меню ўзида қўшимча ишлатиш мумкин бўлган буйруқларни акс этади. Айрим буйруқлар (мисол учун:) фақат Pop-Up менюси таркибида келтирилади ва одатда, IE Броузери асосий менюсида учрамайди. Pop-Up менюлари икки турга бўлинади (3.1.17-расм). 1-турдаги Pop-Up меню IE Броузериининг исталган қисмида (гипербоғлиқлик ишлатилган жойдан ташқари) сичқончанинғ ўнғ тугмасини босиш билан ҳосил

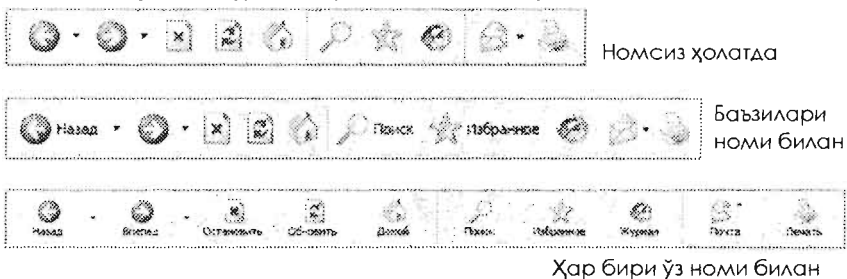
қилинади. 2-турдаги Pop-Up меню веб-саҳифа таркибидаги гипербоғлиқлик ишлатилган жойда сичқончанинг унғ тугмасини босиш орқали пайдо бўлади.

3.1.17-расм. Pop-Up меню турлари.

Асбоблар панели

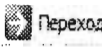

Асбоблар панели меню таркибида келтирилган буйруқларнинг ўзгинаси. Фойдаланувчига қўшимча қулайлик яратиш мақсадида, шу буйруқларга бириктирилган тугмалар асбоблар панелида жойлаштирилган. Асбоблар панелининг қуйидаги кўринишларини ҳосил қилиш мумкин:

Эслатма: Агар IE Броузерингизда асбоблар панели акс этмаётган бўлса, уни қуйидаги **|Вид| > |Сервис| > |Обычные кнопки|** тугмаларини босиш орқали ҳосил қилиш мумкин (қўшимча маълумот учун 3.1.10-расмга қаранг).

Асбоблар панели тугмаларини ишга тушириш учун уларни бир марта сичқонча чап тугмаси билан босиш кифоя. Асбоблар панели тугмаларининг вазифаси 3– жадвалда баён этилган.

3-Жадвал. Асбоблар панели тугмаларининг вазифаси

Тугма кўриниши	Вазифаси
	Экранда фаол веб-саҳифадан олдин юкланган веб-саҳифага қайтаради.
	Переход тугмаси босилишидан олдин юкланган веб-саҳифага қайтади. Эслатма: Фақат, олдин веб-саҳифа очилган бўлиши керак.
	Амалдаги веб-саҳифанинг юкланишини тўхтатади.
	Экранда очиқ турган веб-саҳифани қайтадан юклайди.
	Бош саҳифага қайтаради.
	Интернет Ехрогеда Поиск дарчасини акс эттиради. Эслатма: Ушбу дарчани ёқиш / ўчириш мумкин.
	Интернет Ехрогеда Избранное рўйхатини пайдо қилади. Эслатма: Ушбу дарчани ёқиш / ўчириш мумкин.
	Бу тугма ташриф буюрилган веб-саҳифалар рўйхатини очади. Эслатма: Бу дарчани ёқиш / ўчириш мумкин.
	E-mail дастурини ишга туширади.
	Амалдаги веб-саҳифани принтерга чиқаради.

Ёрдам (Справка)дан фойдаланиш:

Баъзи ҳолатларда IE Броузери дастуридан фойдаланиш бўйича бирор ёрдамга муҳтож бўлиб қолишимиз мумкин. Унда дастурнинг ўзидан ёрдам олиш имконияти мавжуд. Бунинг учун IE Броузери ёрдам дарчасини очиш керак.

IE Броузери Справка дарчасидан фойдаланиш:

1. Бунинг учун |Справка менюси| ичидан > |Вызов справки| бандини танлаш етарли.
2. Сўнгра очилган ёрдам дарчасининг чап қисмида керакли бўлимни танлагач, дарчанинг ўнг қисмида ушбу бўлимга тааллуқли ёрдам пайдо бўлади.

IE Броузери Справка дарчасини ёпиш:

1. IE Броузери ёрдам дарчасини ёпиш учун шу дарчанинг ўнг тепа қисмидаги тугмасини босиш кифоя.

3.2. ВЕБ-МАНЗИЛЛАР БИЛАН ИШЛАШ

Веб-манзилларни аниқлаш

Веб-манзиллар, шунингдек URL (Uniform Resource Locators) деб ҳам аталади, Интернетдаги бирор-бир веб-саҳифа манзилининг номланиш ва аниқланиш тури ҳисобланади. Веб-саҳифа манзилларига мисол келтираемиз.

Веб Манзиллар

<http://www.center-it.net/index.php>

<http://www.center-it.net/index.php?l=e&page=photogallery>

Кўриниши

Бош Веб-саҳифа

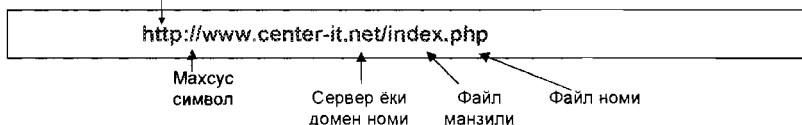
Веб-саҳифа

Веб-манзил ўзида қандай маълумотларни акс эттиради:

Стандарт веб-манзил формати манбага уланиш тури (протокол тури), сўнгра '://' белгиси, ундан кейин домен (domain) номи ва файл манзилини ўзида акс эттиради. Айрим ҳолларда файл манзили шарт эмас.

Эслатма: Веб-манзилларда ҳарфлар ва сонлар орасидаги бўш жой бўлиши мумкин эмас.

Протокол: манбага уланиш тури (протокол тури)

Домен номи ва кенгайтмалари

Домендаги кенгайтма номига қараб веб-саҳифанинг қайси турга, қайси йўналишда фаолият кўрсатадиган ташкилотга тегишли эканлигини билиш мумкин. Қуйида келтирилган кенгайтмалар кўп учрайди:

Кенгайтма номи	Мансублик тури
.edu	Ўқув ташкилотлари (Education)
.com	Савдо ташкилотлари (Commercial)
.gov	Давлат, ҳокимият ташкилотлари (Government)
.org	Савдо ва коммерция билан шуғулланмайдиган ташкилотлар (Organization)
.net	Тармоқ ташкилотлар (Network)

Веб-манзилни қандай очиш мумкин:

- Веб-манзилга белгиланган гипербоғлиқни босиш орқали.
- Веб-саҳифа манзилини IE Броузери манзил дарчасида ёзиш орқали.

Гипербоғлиқликлардан фойдаланиш

Аксарият веб-саҳифалар матнга белгиланган гипербоғлиқликлардан ташкил топади. Ушбу гипербоғлиқликни босиб фойдаланувчи бошқа веб-саҳифага ташриф буюриши ёки шу веб-саҳифанинг бошқа қисмига ўтиши мумкин.

Қайси матнга гипербоғлиқлик бириктирилганини қандай билиш мумкин? Бунинг учун матн устига сичқончани олиб келиш зарур. Агар сичқонча курсори ўз

кўринишини қуйидаги кўл шаклига ўзгартирса, демак, сиз гипербоғлиқлик бириктирилган матн устида турибсиз. Гипербоғлиқликка бириктирилган маълумот ёки веб-саҳифани очиш учун шу гипербоғлиқлик устида сичқончани босиш кифоя. Гипербоғлиқликларни, нафақат, матнга, балки расмга ҳам бириктириш мумкин.

Гипербоғлиқлик қайси манзилга элтиши мумкинлигини кўриш учун шу гипербоғлиқлик устига курсорни олиб бориб, IE Броузериининг **қўшимча маълумотлар** (I - Иловага қаранг) **панелига** қараш кифоя. (IE Броузери дарчасининг қуйи чап бурчагида намоён бўлади).

Веб-саҳифаларда айрим гипербоғлиқликларнинг ранги бошқаларидан ажралиб туради. Бунинг сабаби нимада? Ташриф буюрилган гипербоғлиқликнинг ранги бошқаларидан ўзгача бўлади. Бундай қулайлик фойдаланувчига қайси веб-саҳифага ташриф буюрганлиги ҳақидаги маълумотга эга бўлиб туришини таъминлайди.

Ташриф буюрилмаган гипербоғлиқлик	Саҳифага бириктирилган гипербоғлиқлик босилмаган. Аксарият ҳолатда бундай гипербоғлиқлик ранги кук бўлади.
Ташриф буюрилган гипербоғлиқлик	Саҳифага бириктирилган гипербоғлиқлик босилган. Аксарият ҳолатда бундай гипербоғлиқлик қизғиш рангда бўлади.

Ташриф буюрилган ва буюрилмаган гипербоғлиқликларнинг IE Броузеридаги кўриниш рангларини ўзгартириш учун **[Сервис] > [Свойства обозревателя...]** бандини танлаб, **[Общие]** бўлимидан **[Цвета]** тугмасини босиш ва ҳосил бўлган дарчадан керакли ранг танловларни амалга ошириш талаб этилади.

3.3. ВЕБ-САЙТ ВА САҲИФАЛАР ОРАСИДА ҲАРАКАТЛАНИШ

Ортга қайтиш **Назад**

Амалдаги веб-саҳифадан олдинги ташриф буюрилганига қайтаради.

Ортга қайтиш учун қуйидаги амаллардан бирини бажаринг:

- Асбоблар панелида тугмасини босинг.
- Веб-саҳифа ичида сичқончанинг ўнг тугмасини босинг ва **> [Назад]** тугмасини танланг.
- **[Вид]** менюси **> [Переход] > [Вперед]** бандини танланг.
- **[Alt]+[←]** тугмаларини биргаликда босинг.

Олдинга ҳаракатланиш **Вперед**

Вперед тугмаси босилганда олдин ташриф буюрилган веб-саҳифага қайтаради.

Олдинга ҳаракатланиш учун қуйидаги амалларни бажариш лозим:

- Асбоблар панелида тугмасини босинг.

- Веб-саҳифа ичида сичқончанинг ўнг тугмасини босинг ва **|Вперед|** буйруғини танланг.
- **|Вид|** менюсидан **>|Переход| > |Вперед|** бандини танланг.
- **[Alt]+[→]** тугмаларини (клавиатурадан) биргаликда босинг.

Бош саҳифага ўтиш

Ихтиёрий очилган веб-саҳифадан ва унинг исталган қисмидан IE Броузерида белгиланган бош саҳифага тезда қайтиш мумкин. Ўз ўрнида IE Броузер бош саҳифасини олдиндан белгилаб қўйиш керак. Бунинг учун **>|Сервис|** менюси **> |Свойства обозревателя...|** бандини танлаш керак (Бу масала кейинги 3.7. бўлимда батафсил кўриб ўтилади).

Бош саҳифага қайтиш учун қуйидаги усулларнинг биридан фойдаланиш керак:

- Асбоблар панелида **[Домой]** тугмасини босинг.
- **|Вид|** менюсидан **>|Переход| > Домашняя страница** бандини танланг.
- **[Alt]+[Home]** тугмаларни (клавиатурадан) биргаликда босинг.

Аввал ташриф буюрилган веб-саҳифани топиб очиш

IE Броузерида аввал ташриф буюрилган веб-саҳифани топиб, уни очиш имконияти мавжуд.

Бунинг учун қуйидаги келтирилган усуллардан бирини бажариш талаб этилади:

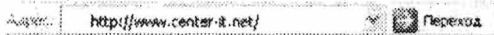
- **|Вид|** менюсидан **>|Переход| >...** (келтирилган веб-саҳифалар руйхатидан) керакли веб-саҳифани танланг.
- IE Броузери манзиллар дарчаси ичидан керакли веб-саҳифани топиб, унинг устида сичқончанинг чап тугмасини босинг.
- **[Ctrl]+[H]** тугмаларини биргаликда босинг ёки асбоблар панелидан **[Журнал]** тугмасини босинг. Натижада **Журнал** бўлими очилади. Шу дарчада керакли веб-саҳифани танлаб ва уни фаоллаштириш мумкин.

Аниқ веб-манзил бўйича веб-саҳифани очиш

Аниқ веб-манзил маълум веб-саҳифани очиш учун:

1. Манзил ёзиш дарчасига веб-саҳифа манзилни ёзинг

2. Манзил ёзилгандан сўнг,

- **[Enter]** тугмасини босинг.
- Бошқа усул, манзил ёзилгандан сўнг **[Go]** тугмасини босишингиз ҳам мумкин.

Ёки

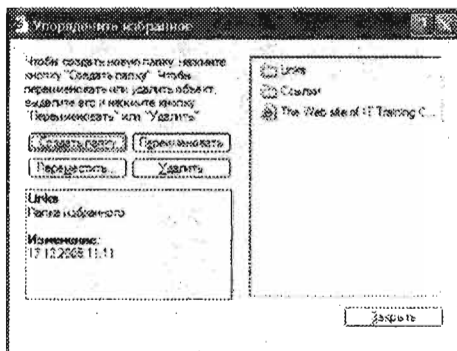
1. Қуйидаги амаллардан бирини бажаринг:

- **|Файл|** менюсидан **>|Открыть|** бандини танланг.
- Ёки қуйидаги **[Ctrl]+[O]** тугмаларини (клавиатурадан) бир вақтда босинг.

2. Керакли веб-саҳифани **|Открыть|** дарчасига ёзинг ва **[OK]** ёки **[Enter]** тугмасини босинг.

3.4. ИЗБРАННОЕ МЕНЮСИ БИЛАН ИШЛАШ

Избранное менюси тез-тез ташриф буюриладиган веб-саҳифанинг манзилларини ўз базасида сақлаб қолиб, кейинчалик шу базадан тезда исталган веб-саҳифага киришни осонлаштириш учун ишлатилади. Шунингдек, **Избранное** менюси таркибидаги каталогларни ҳамда файлларни тури бўйича саралаб, фойдаланиш учун қулай тарзда тартиблаштириб қўйиш имконияти ҳам мавжуд.

3.4.1-расм. |**Избранное**| менюсини ташкиллаштириш.

Избранное менюсига саҳифалар номини қўйиш

Айтиб ўтганимиздек, **Избранное** менюсига саҳифаларни қўйишимиз мумкин. Бу жуда ҳам осон.

Ташриф буюрилган веб-саҳифани **Избранное** га қўйиш учун:

- Қуйидаги |**Избранное**| > |**Добавить**| тугмаларини танлаб, [ОК]ни босинг.
- Бошқа усул, [Ctrl]+[D] тугмаларини бир вақтда босилади.

Избранное менюсини очиб веб-саҳифани юклаш учун:

1. **Избранное** менюсини танланг
ёки
асбоблар панелида қуйидаги [] тугмасини босинг.
2. Керакли веб-саҳифани танланг
ёки
керакли веб-саҳифани бирор-бир каталог ичидан танланг.

Избранное менюсини тартиблаш

Избранное менюсини тартиблаштириб, фойдаланиш учун қулай равишда гуруҳларга бўлиб қўйиш мумкин. Кераклича каталоглар яратиш ва уларнинг ичига исталганча веб-саҳифаларнинг манзилларни сақлаб қўйиш мумкин.

Избранное менюси ичида каталог яратиш имконияти мавжуд. Каталог ичида яна битта каталог яратиш ҳам мумкин. Эсингизда бўлса, янги яратилган каталог ичи бўш бўлади.

Каталог яратиш учун:

1. |**Избранное**| менюси > |**Упорядочить избранное...**| бандини танланг.
2. Сўнгра [Создать папку] тугмасини босинг.

3. Каталогга ном беринг.
4. Каталог яратиб бўлганингиздан сўнг [Закрьть] тугмасини босинг.

Избранное менюсида веб-саҳифаларни каталог ичига тартиблаштириб сақлаш

Избранное менюси ичида каталог яратганингиздан сўнг маълумотни каталог ичига режалаштириб сақлаб қўйиш имконияти туғилади. Келинг, шу амалнинг қандай бажарилишини кўриб ўтамиз.

Маълумотни каталог ичига сақлаш учун:

1. |**Избранное**| менюси > |**Упорядочить избранное...**| бандини танланг.
2. Каталог ичига жойлаштириш талаб этилаётган веб-саҳифани танланг.
3. а) [Переместить] тугмасини танланг.
б) Қайси каталог ичига жойлаштириш талаб этилаётган бўлса, шу каталогни танланг.
с) Сўнгра [ОК] тугмасини босинг,
ёки |**Упорядочить избранное...**| дарчасини ичида керакли саҳифани танлаб сичқонча тугмасини қўйиб юбормаган ҳолда керакли каталог устига боргач, сичқонча тугмасини қўйиб юборасиз.
4. Сўнгра [Закрьть] тугмасини босинг.

Избранное менюсидаги рўйхатни тартиблаштириш

Избранное (Сайланма) менюси ичидаги маълумотларни ўрнини алмаштириб, кўп фойдаланиладиганларини рўйхатда юқорироқ кўтариш мумкин.

Бунинг учун қуйидаги амалларни бажариш керак:

1. |**Избранное**| > |**Упорядочить избранное...**| тугмасини танланг.
2. Веб-саҳифани танлаб, керакли жойга суриб ўтказинг.
3. Сўнгра [Закрьть] тугмасини босинг.

Сайланмалар номини ўзгартириш

Сайланма (Избранное) номига исталган номни қўйиш мумкин.

Сайланма номини ўзгартириш учун:

1. |**Избранное**| > |**Упорядочить избранное...**| тугмасини босинг.
2. Номини ўзгартириш талаб этилган сайланмани белгиланг.
3. Шундан сўнг [Переименовать] тугмасини босинг.
4. Керакли номни ёзинг.
5. Сўнгра [Enter] тугмасини босинг.
6. Энди [Закрьть] тугмасини танлаб дарчадан чиқинг.

Айрим ҳолларда Избранное менюси ичидаги каталог ёки сайланмаларни ўчириш талаб этилади. Бунинг учун қуйидаги амалларни бажариш керак:

1. |**Избранное**| менюси > |**Упорядочить избранное...**| тугмасини босинг.
2. Ўчириш талаб этилаётган сайланма ёки каталогни белгиланг.
3. Сўнгра [Удалить] тугмасини босинг.
4. Сўров дарчасига [Да] деб жавоб беринг.
5. Шундан сўнг [Закрьть] тугмасини босиб дарчадан чиқиб кетинг.

Избранное менюсини экспорт қилиш

Избранное менюсини экспорт қилишдан мақсад нима? Фараз қилинг, **Избранное** менюси ичидаги веб-манзилларни бирон бошқа компьютерга ўтказиш керак ёки компьютер хотирасига сақлаб қўйиш керак. Бундай ҳолларда **Избранное** менюсини экспорт қилиб мақсадга эришиш мумкин.

Избранное менюсини экспорт қилиш учун:

1. |**Файл**| менюси > |**Импорт и Экспорт...**| бандини танланг.
2. Сўнгра |**Мастер импорта-экспорт...**| дарчасида [Далее] тугмасини босинг.
3. Дарчадан "**Экспорт избранного**" опцияси танланг ва [Далее] тугмасини босинг.
4. Export қилиниши талаб этилган каталогни белгилаб ва [Далее] тугмасини босинг.
5. Очилган дарчада файл сақланиши керак бўлган жойни ва номини кўрсатинг сўнгра [Далее] тугмасини босинг.
6. Шундан сўнг [Готово] тугмасини босинг.
7. Охирида [ОК] тугмасини босиш керак.

Избранное менюсини импорт қилиш

Избранное менюсини экспорт қилганимиздан сўнг уни керакли компьютерга кўчириб ўтказиш мумкин. Бунда мисол учун сиз ўз Избранное файлингизни бошқа кишига беришингиз мумкин ва у фойдаланувчи сиз берган файлдан фойдаланиш учун уни ўз компьютерига импорт қилиши лозим. Бунинг учун экспорт қилинган Избранное менюсини импорт қилиш керак бўлади.

Избранное файлни импорт қилиш учун:

1. |**Файл**| менюси |**Импорт и Экспорт...**| банди танланади.
2. Сўнгра |**Мастер импорта-экспорт...**| дарчасида [Далее] тугмаси босилади.
3. Дарча ичидан '**Импорт избранного**' опцияси танланиб, [Далее] тугмаси босилади.
4. Импорт қилиниши талаб этилган файлни белгилаб, [Далее] тугмаси босилади.
5. Импорт қилинаётган сайланмани қаерга қўйиш кераклигини белгилаб, [Далее] тугмаси босилади.
6. Сўнгра [Готово] тугмасини босинг.
7. Охирида [ОК] тугмасини босиш керак.

3.5. Ссылки менюси билан ишлаш

Интернет Explorer дастури фойдаланувчи вақтини тежаш ва иш унумдорлигини оширишга катта аҳамият беради. Шу мақсадда сизга **Ссылки** менюсидаги веб-манзиллар гипербоғлиқликларини асбоблар панелига чиқариб беради.

Ссылки менюсини очиш:

Ссылки тугмасини қўйиш учун:	Қуйидаги амалларни бажаринг:
Интернет Explorerда	<ol style="list-style-type: none">1. IE асбоблар панелида Вид менюси> Панели инструментов бандини танланг.2. Сўнгра Ссылки тугмасини белгиланг.

Топшириқлар панелида	<ol style="list-style-type: none"> 1. Топшириқлар панелида сичқончанинг ўнг тугмасини босинг. 2. <i>Панели инструментов</i> бандига ўтинг. 3. <i>Ссылки</i> опциясини танланг.
---------------------------------	---

Веб-саҳифани Ссылки менюсига қўйиш

Ҳар қандай веб-саҳифа манзилни *Ссылки* менюсига бемалол қўшиш имконияти мавжуд.

Бунинг учун:

1. IE Броузери манзил дарчасида веб-саҳифанинг манзили бошига сичқончани олиб келинг.
2. Сичқончанинг чап тугмасини босган ҳолда *Ссылки* менюси устига тортиб келинг.
3. Ссылки менюси устида сичқончанинг чап тугмасини қўйиб юборинг.

Веб-саҳифа манзилни Ссылки менюсидан ўчириш

Ссылки менюсига веб-саҳифа манзилни қандай энгиллик билан қўшган бўлсангиз, шундай осонлик билан ўчириш ҳам мумкин.

Бунинг учун:

1. Ўчириш талаб этилган веб-саҳифа манзили устига курсорни олиб келинг.
2. Сичқончанинг ўнг тугмасини босиб, *рор-ур* менюсини ҳосил қилинг.
3. Очилган дарча ичида [*Delete*] тугмасини босинг.
4. Ўчиришни тасдиқлаб, [*Yes*] тугмасини босинг.

Ссылки менюси ичидаги манзилларни ўзгартириш

Ссылки менюси ичига қўшилган ҳар қандай сайланма Избранное менюсининг Ссылки каталогда акс этади. Шундай экан, каталог ичига каталог ёки сайланма қўшиш, уни номини ўзгартириш ҳамда уларни ўчириш бизга Избранное менюси билан ишлаш бўлиמידан таниш.

3.6. INTERNET EXPLORER БРОУЗЕРИНИНГ ҚЎШИМЧА ҚУЛАЙЛИКЛАРИ

IE Броузери дарчасини бутун экран бўйича катталаштириш

Во весь экран буйруғи орқали Броузер дарчасини экран бўйича катталаштирилган ҳолда ёки нормал кўринишга ўтказиш имконияти мавжуд.

IE Броузери дарчасини бутун экран бўйича катталаштириш:

Бунинг учун куйидаги амаллардан бирини бажаринг:

- [F11] тугмасини босинг.
- |*Вид*| > |*Во весь экран*| бандини танланг.

IE Броузери дарчасини нормал ҳолга қайтариш:

Бунинг учун куйидаги амаллардан бирини бажаринг:

- [F11] тугмасини босинг.
- IE Броузери дарчаси ўнг юқори бурчагидан [*Восстановить*] тугмасини босинг.

Эслатма: [F11] тугмасини қайта-қайта босиш орқали IE Броузери дарчаси катталигини ўзгартириш мумкин, яъни бир марта босилганда катталашади, иккинчи бор босилганда эса асл ҳолатига қайтади.

Веб-саҳифани юклашни тўхтатиш

Веб-саҳифани юклашни тўхтатиш учун
Қуйидаги амаллардан бирини бажаринг:

- |**Вид**| >|**Остановить**| бандини танланг.
- Клавиатурадан [Esc] тугмасини босинг.
- Асбоблар панелидан тугмасини босинг.

Веб-саҳифани қайта юклаш

Веб-саҳифани қайта юклаш орқали, веб-саҳифа таркибини ўзгарган янги маълумотлар билан акс эттириш мумкин.

Веб-саҳифани қайта юклаш учун қуйидаги усуллардан фойдаланиш мумкин:

- Асбоблар панелидан тугмасини танланг.
- |**Вид**| >|**Обновить**| бандини танланг.
- Клавиатурадан [F5] тугмасини босинг.

Фойдаланилаётган Internet Explorer (IE) Броузери дастурининг версиясини аниқлаш

Ишлатаётган IE Броузери дастурининг версиясини билиш учун қуйидаги амалларни бажариш лозим:

1. |**Справка**| менюси > |**О программе**| бандини танланг.
2. Аҳамият беринг, дастурнинг версияси биринчи келтирилган (одатда, биринчи қаторда).
3. [OK] тугмасини босиб чиқиб кетасиз.

|Панели инструментов|, |Строка состояния|, |Панели обозревателя| асбобларни акс эттириш ва эттирмаслик

|Панели инструментов|, |Строка состояния|, |Панели обозревателя| асбоблари дарчаларини фойдаланувчининг хоҳишига қараб акс эттириш ёки акс эттирмаслик имкониятлари мавжуд.

Айтиб ўтилган дарчаларни акс эттириш ёки акс эттирмаслик учун:

1. >**Вид** менюсини очинг.
2. Керакли асбоблар панелини, яъни |Панели инструментов|, |Строка состояния|, |Панели обозревателя| дарчаларидан бирини танланг.

Эслатма: Асбоблар панелида айрим дарчаларни акс эттириш ва аксинча, акс эттирмаслик мумкин. Улар қуйидагилар: /Стандартные кнопки/, /Адресная строка/, ва /Ссылки/ асбоблари.

Веб-саҳифа ёрлиғини иш столида яратиш

Веб-саҳифадан яратилган ёрлиқ шу веб-саҳифанинг олдиндан сақланган ҳолатини тезда очиш учун хизмат қилади.

Веб-саҳифага бириктирилган ёрлиқ бирор-бир файл ёки каталогга бириктирилган ёрлиқ каби ишлайди. Демак, иш столида яратилган ёрлиқни босиб, веб-саҳифанинг сақланган жойига тез ўтиб ишни давом эттиришиш имконияти пайдо бўлади.

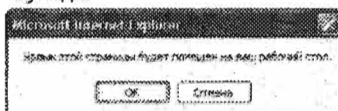
Иш столида веб-саҳифага ёрлиқ яратиш учун:

1. Веб-саҳифа ичида сичқончанинг ўнг тугмасини босинг ва "Создать ярлык" тугмасини танланг (3.6.1- расм.).

3.6.1-расм. Иш столида ёрлиқ яратиш.

2. Очилган *pop-up* менюсида |Создать ярлык| банди танлангандан сўнг экранда куйидаги дарча пайдо бўлади:

3. [OK] тугмасини босинг.

Эслатма: Энди шу яратилган ёрлиқни иш столига ўтиб текшириб кўринг.

Янги дарча очиш

Шундай ҳолатлар бўладики, сиз очиб, фойдаланаётган веб-саҳифани икки ёки ундан ортиқ IE Броузери дарчаларида очиш керак бўлиши мумкин.

Шундай ҳолатларда янги дарча очиш учун куйидаги усуллардан бирини танлаш лозим:

- |Файл| менюси > |Создать| > |Новое окно| бандини танлаш.
- Клавиатурадан [Ctrl] + [N] тугмаларни баравар босиш.

Натижа: Янги очилган Интернет Explorer дарчаси ташриф буюрилган веб-саҳифа билан бирга очилади (Сиз қайси веб-саҳифа устида янги IE Броузери дарчасини очган бўлсангиз, янги дарчада айнан шу веб-саҳифа пайдо бўлади).

Cookies ларга рухсат бериш

Айрим веб-сайтлар бирор-бир маълумотга эга бўлган матн кўринишидаги файлларни компьютерга сақлайди. Бундай файллар *cookie* деб аталади.

Cookies лар турли хил бўлади. Фойдаланувчи улардан фойдаланишга рухсат бериш ёки умуман улардан фойдаланишни тақиқлаши мумкин. Айрим веб-саҳифалар бундай файлларни кўплаб ишлатади, шунинг учун улардан фойдаланишни бутунлай тақиқлаш, бундай веб-саҳифанинг барча кулайликларидан бахраманд бўлишни чеклаб қўйиш мумкин.

Cookies ларга рухсат бериш учун:

1. IE Броузерида |Сервис| менюси > |Свойства обозревателя| бўлимига кириш.
2. Бу ердан |Конфиденциальность| бўлимини танланг.
3. Ползунни тепага/пастга кўтариш йўли билан махфийликни ошириш/камайтириш мумкин.
4. [ОК] тугмасини босинг.

Эслатма: Он-лайн режимдаги регистрация хизматлари учун cookies лардан фойдаланишга рухсат берилган бўлиши керак. Шу сабаб ҳеч қачон ҳамма cookies ларни тухтатиш имкониятини, яъни "Block all cookies" ни танланг. Шу билан бирга ёдингизда тутинг, Cookies лар билан ишлаганда эҳтиёт бўлиш керак, зеро, улар Сиз ҳақингиздаги шахсий маълумотларни ҳам ўзида сақлайди.

3.7. INTERNET EXPLORER БРОУЗЕРИНИ СОЗЛАШ

Internet Explorer (IE) Броузерида фойдаланишда хавфсизликни таъминлаш ва ундан унумли фойдаланиш учун IE Броузерида керакли ростлашларни амалга ошириш мақсадга мувофиқ. IE Броузерида бир қатор гуруҳлашган категорияларга бўлинган ростлаш имкониятлари мавжуд ва улар орқали фойдаланувчи учун муҳим бўлган ҳамма ростлашларни бажариш мумкин. Сиз фойдаланаётган IE Броузеридаги ростланишидан асосий мақсад Интернетдан маълумотлар алмашинуви ва уланиш даврида сиз фойдаланаётган компьютерда ва қолаверса, шу компьютер уланган тармоқда хавфсизликни таъминлаш ва иш унумдорлигини оширишдир.

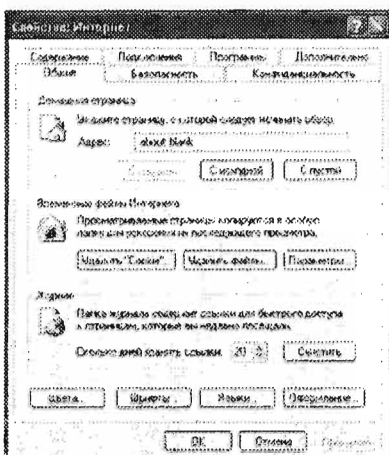
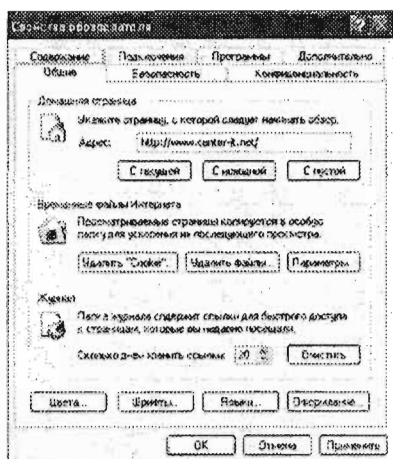
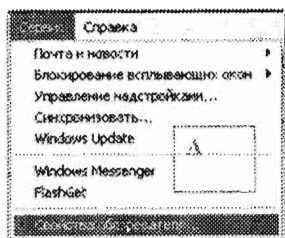
Амалиёт ва кузатишларнинг кўрсатишича, кўпчилик Интернет фойдаланувчилари IE Броузерида умуман ростлашларни амалга оширишмайди ва Интернет Броузерларини созлашни жуда мураккаб деб биладилар. Бир қарашда бу шундай кўринади ва жуда кўп нарсаларни билиш талаб этиладигандек туюлади, аслида, бу ундай эмас.

IE Броузерида ростлашларни икки хил йўл билан бажариш мумкин.

- 1) IE Броузерида ишга тушириб, |Сервис| менюси > |Свойства обозревателя| банди танланади (3.7.1–расм, А) ва |Свойства обозревателя| дарчаси пайдо бўлади.

- 2) Иш столидаги IE Броузерида сичқончанинг ўнг тугмачасини босиш ва ҳосил бўлган дарчадан **Свойства** банди танланади ва (3.7.1–расм, В) келтирилган **Свойства** дарчаси пайдо бўлади.

3.7.1-рasm. Интернет Броузерини созлаш.

Бош саҳифани ўрнатиш

Бош саҳифа деб IE Броузери ёқилганда очилиши талаб этилган веб-саҳифа тушунилади. Бош саҳифа сифатида исталган веб-саҳифа манзилини киритиш мумкин! Стандарт ҳолатларда бош саҳифа *about:blank* бўлади.

Бош саҳифани ўрнатиш учун (3.7.1- рasm):

1. IE Броузерида |Сервис| менюси > |Свойства обозревателя| бандини танланг.
2. |Свойства обозревателя| дарчасидан |Общие| бўлимини танланг.
3. **Домашняя страница** бўлимида > **Адрес:** манзил дарчасига ўзингиз истаган веб-саҳифа манзилини ёзинг. Мисол учун: <http://www.center-it.net>
4. Сўнгра [OK] тугмасини танланг.

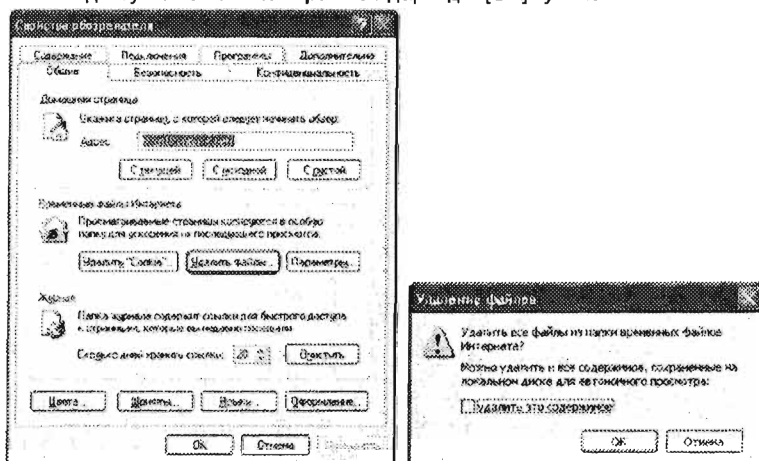
Эслатма: Бош саҳифани киритиб тасдиқлангандан сўнг IE Броузерида фойдаланиш вақтида ва ихтиёрий веб-саҳифаларга ташриф буюрилган пайтда, [Home] тугмасини босиш орқали белгиланган бош саҳифага қайтиш мумкин.

Cache ни тозалаш (Вақтинчалик Интернет каталоглари)

Айрим пайтларда компьютерингизда йиғилиб қолган вақтинчалик Интернет каталогларини – cache ларни ўчириш талаб этилади. Бунга сабаб, дастурнинг ишлашида баъзи бузилишлар бўлиши мумкин.

Cache ни ўчириш учун (3.7.2-расм):

1. IE Броузерида |Сервис| менюси > |Свойства обозревателя...| бандига кириш.
2. Общие бўлимида [Удалить файлы...] тугмасини босинг (**Временные файлы Интернета** бўлими).
3. Пайдо бўлган **Удаление файлов** дарчада [ОК] тугмасини босинг.

3.7.2-расм. Свойства обозревателя Cache файлларни ўчириш.

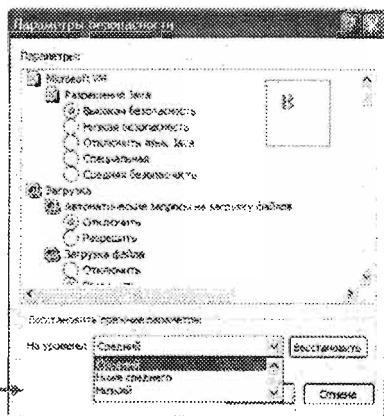
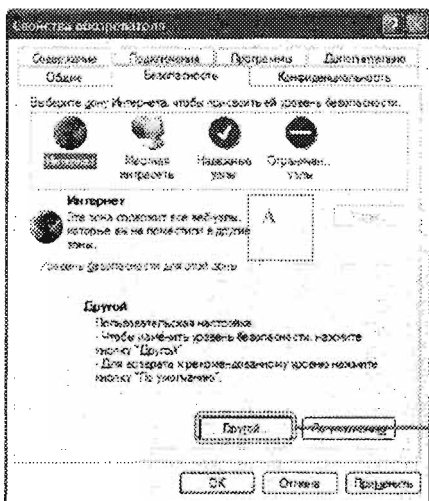
Эслатма: Вақти-вақти билан **cache** файлларини ўчириб туриш лозим. Бу билан эски веб-саҳифаларни компьютер хотирасидан ўчириб, ҳозирда ташриф буюриладиганларини сақлаш имконияти пайдо бўлади.

Хавфсизлик даражасини ўзгартириш

Компьютерингизни вируслар, спамлар, spyware лардан ҳимоя қилиш мақсадида Броузер орқали хавфсизликни етарлича таъминлашингиз зарур. Бунинг учун қуйидаги амалларни бажариш зарур:

1. |Сервис| менюси > |Свойства обозревателя...| бандини танлаб, |Безопасность| бўлимига ўтинг (3.7.3–расм. А).
2. |Интернет| тугмасини босинг.
3. |Другой...| тугмасини босинг.
4. Шундан сўнг очилган дарча – **Параметры безопасности** (3.7.3–расм. В) ичидан Отключить, Разрешить, Предлагать ва ҳоказо танлаш имкониятларидан фойдаланиб хавфсизликни ўзгартиринг.
5. Шунингдек, **Воосановить прежние параметры** бўлимидан (3.7.3–расм. В) аввалдан белгилаб қўйилган хавфсизлик даражасини танлаш ёки **На уровень** танлаш дарчасидан **Средний/Ниже среднего/Низкий** ларидан кераклигини танлаш ҳам мумкин.
6. Шундан сўнг [OK] тугмаси босилади.

Шунингдек, [Безопасность] бўлимидан фойдаланиб **Местная интрасеть**, **Надежные узлы** ва **Ограниченные узлы** бўлимларини очиб, кераклик хавфсизлик меъёрларини белгилаб чиқишингиз мумкин.

3.7.3-расм. |Свойства обозревателя| -> |Безопасность| -> |Интернет| -> |Другой| -> |Параметры безопасности|.

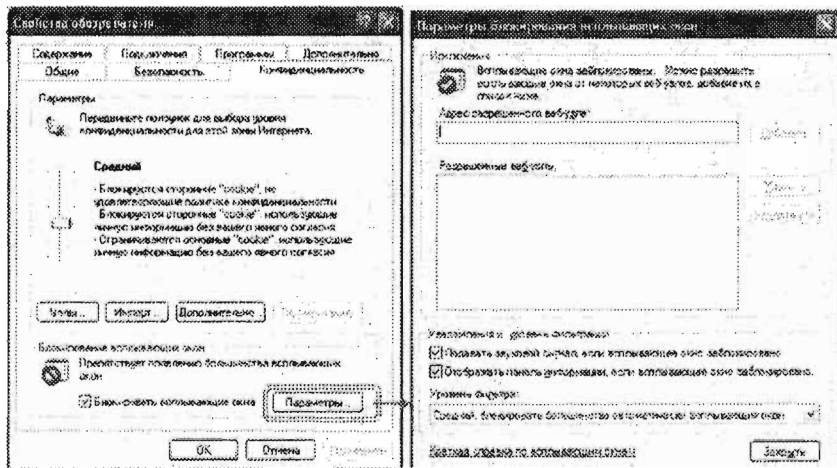
Махфийликни сақлаш (Конфиденциальность)

Интернетда ишлаш жараёнида ҳар бир фойдаланувчи ўз шахсий маълумотлари хавфсизлигини таъминлашни истайди, албатта. Хавфсизликни ҳар бир фойдаланувчи ўз талабларидан келиб чиққан ҳолда IE Броузерда ўзгартириш ва ростлашларни амалга оширган ҳолатда таъминлаш мумкин.

Бунинг учун қуйидаги амалларни бажариш лозим:

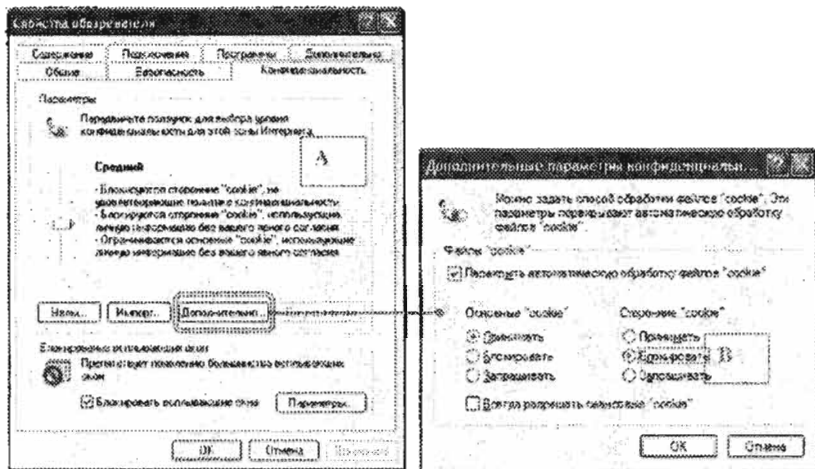
1. |Сервис| менюси > |Свойства обозревателя...| банди > |Конфиденциальность| бўлимини очиб (3.7.3-расм.)

- [Узлы...] тугмасини танлайсиз (3.7.3-расм), [Адрес веб-узла:] манзил дарчасига керакли веб-саҳифа манзилини (URL) ёзиб, шу веб-саҳифага киришни тақиқлаш Block ёки рухсат Allow беришимиз мумкин. Узгаришлар кучга кириши учун ОК тугмасини босинг.
-ёки-
- [Импорт...] тугмасини босиш орқали Интернет Explorer созланган файлидан хавфсизлиқни таъминлаш мақсадида фойдаланиш мумкин.

3.7.4-расм. |Свойства обозревателя...| > |Конфиденциальность| > |Параметры блокирования всплывающих окон| дарчаси кўриниши

- [По умолчанию] тугмасини босиш орқали эса (3.7.4-расм.), IE Броузери стандарт ҳолатда белгиланган ўрнатмаларига келтиришимиз мумкин. Ползун орқали эса махфийлиқни ошириш/камайтириш мумкин.
- [Дополнительно...] тугмасини танлаб туриб (3.7.4-расм.), IE Броузери хусусиятларни қўшимча равишда созлаш имкониятига эга бўласиз.
- Бундан ташқари [Блокирование всплывающих окон] қисмида (3.7.4–расм.) [Параметры...] [Параметры блокирования всплывающих окон] тугмасини босиш билан IE Броузери қўшимча созлаш мумкин, яъни баъзи веб-саҳифалар қисмларида бўртиб турувчи (всплывающие) дарчалар бўлишига рухсат бериш учун уларни рўйхатга киритиш мумкин.
- Узгаришлар кучга кириши учун ОК тугмасини босиш лозим.

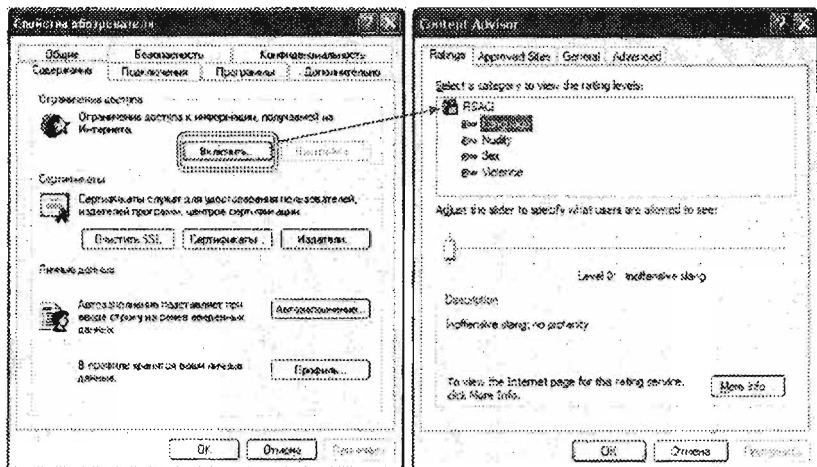
3.7.5-расм. |Свойства обозревателя... | > |Конфиденциальность | > |Дополнительно параметры конфиденциальности| дарчаси кўриниши.

|Содержание| бўлими:

|Содержание| бўлими орқали Интернетда жойлаштирилган номақбул маълумотларга эга веб-саҳифаларни ўчириб, фойдаланувчилар кўришининг олдини олиш мумкин.

Веб-саҳифани маълумотлар таркиби бўйича саралаш учун қуйидаги амалларни бажариш лозим:

1. IE Броузери Сервис менюси ичидан [Свойства обозревателя...] тугмасини танланг.
2. Сўнг|Содержание| бўлимига ўтасиз.
3. |Содержание| бўлимида [Включить...] тугмасини танлайсиз (3.7.6-расм)
4. [Content Advisor] бўлимида (3.7.6-расм), |Ratings| > бўлимини танлаб "RSACi - Recreational Software Advisory Council" бўлимига қиринг. Ушбу бўлимда (Language/Nudity/Sex/Violence)> каби параметрлар бўйича матнни саралаш имконияти мавжуд.

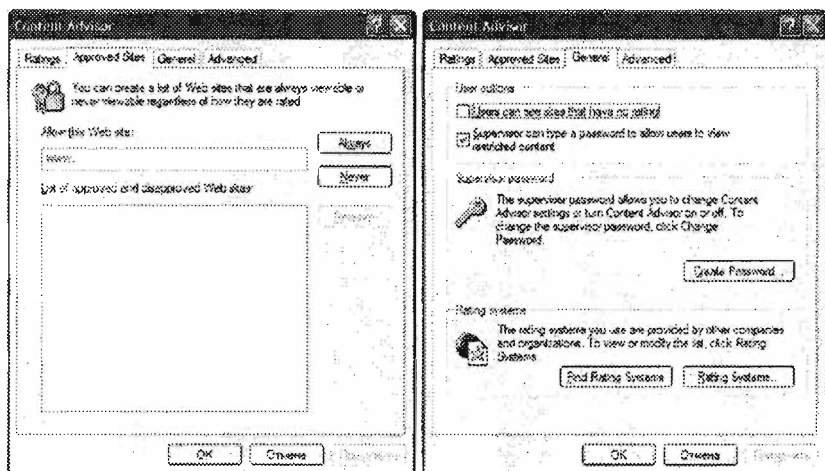
3.7.6.–расм. |Свойства обозревателя ...| > |Содержание|> |Content Advisor| дарчаси.

ЭСАТМА: Хавфсизликни энг юқори чегарага ўрнатиш жуда кўп веб-саҳифаларни кўришни чегаралаб қўйиши мумкин. RSAC: даражасини (3.7.7–расмга қаранг) янада ошириш билан турли хилдаги этикага тўғри келмайдиган сўзлар мавжуд бўлган саҳифаларни кўриш мумкин бўлади. Олинаётган ёки кўрилаётган веб-саҳифалар таркибини хавфсизлик ва махфийлик учун текширишда |Content Advisor| бўлимида параметрларнинг тўғри ўрнатилганлиги жуда муҳимдир.

More info... тугмасини босиш орқали Интернетда шу хавфсизлик чегараси бўйича келтирилган изоҳ билан танишишингиз мумкин.

|Approved Sites| бўлимига ўтиб эса ишончли/ишончсиз веб-саҳифалар (URL) манзилларини киритиб чиқишингиз ва *Always/Never* саралаш турини белгилаб *Применить* ва *OK* тугмаларини босиш талаб этилади (3.7.7-расм).

5. |General| бўлимига кириб "Supervisor" паролини *Create Password...* тугмасини босиш орқали ўзгартириш киритиш мумкин. Бу йул билан рухсат берилмаган веб-саҳифаларга киришни назорат қилиш мумкин. Бундай ҳолатда IE Броузери рухсат берилмаган веб-саҳифани юклашдан олдин парол сўрайди, парол киритилмагунча саҳифа юкланмайди. Бундай усул компьютердан ёш болалар фойдаланадиган ҳолда жуда кўл келади.

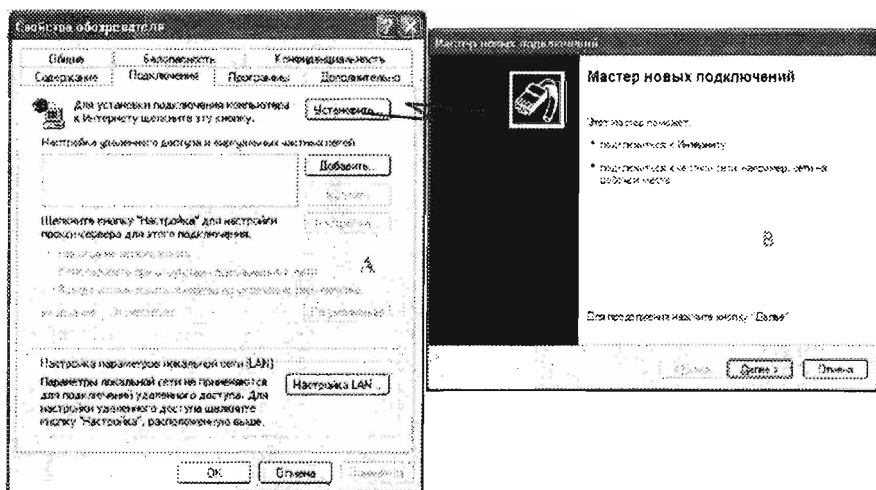

3.7.7-расм. |Свойства обозревателя...| > |Содержание| > |Content Advisor| > |Approved Sites| > |General| бўлими

Интернетга улашиш

“Свойства обозревателя...” |Подключения| бўлими орқали (3.7.8-расм “А”), [Установить...] тугмасини босиш йўли билан Интернетга улашиш мумкин. Демак, [Установить ...] тугмасини босилса, экранда Интернетга улашиш дарчаси пайдо бўлади.

(3.7.8-расм “В”). Дарчада [Далее] тугмаси босилади ва керакли танловлар амалга оширилади.

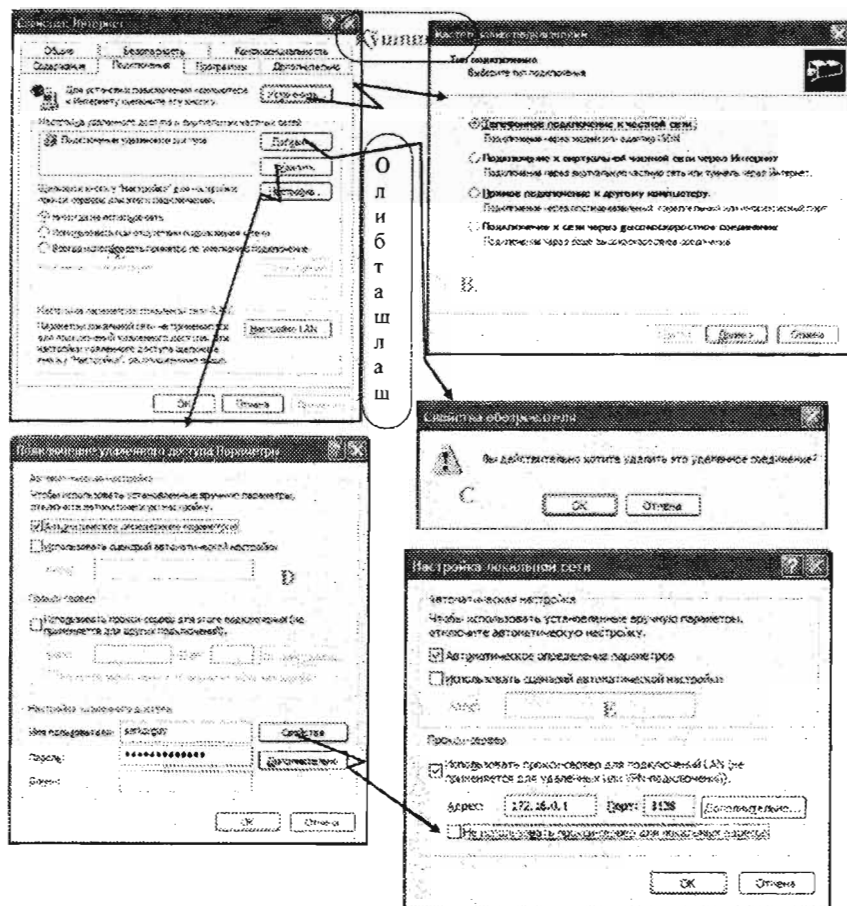

3.7.8-расм. |Свойства обозревателя...| > |Подключения| > |Установить...| > |Мастер новых подключений| дарчаси.

Яна бир усул - [Добавить...] тугмасини босиб (3.7.9-расм "А") New Connection Wizard дарчасини ҳосил қиланади (3.7.9-расм "В"). Дарчада керакли улаиш тури танланади ва [Далее] тугмаси босилади (3.7.9- расм "В").

Аввал белгиланган Интернетга улаиш ноини учиршиш учун [Удалить] тугмасини босиш талаб этилади (3.7.9-расм "С").

Кўриб ўтилаётган [Подключения] бўлимида аввал ўрнатилган улаиш хусусиятларини ўзгартириш (3.7.9-расм "D") ёки локал тармоқ хусусиятларини ўзгартириш имкониятлари мавжуд (3.7.9-расм "Е").

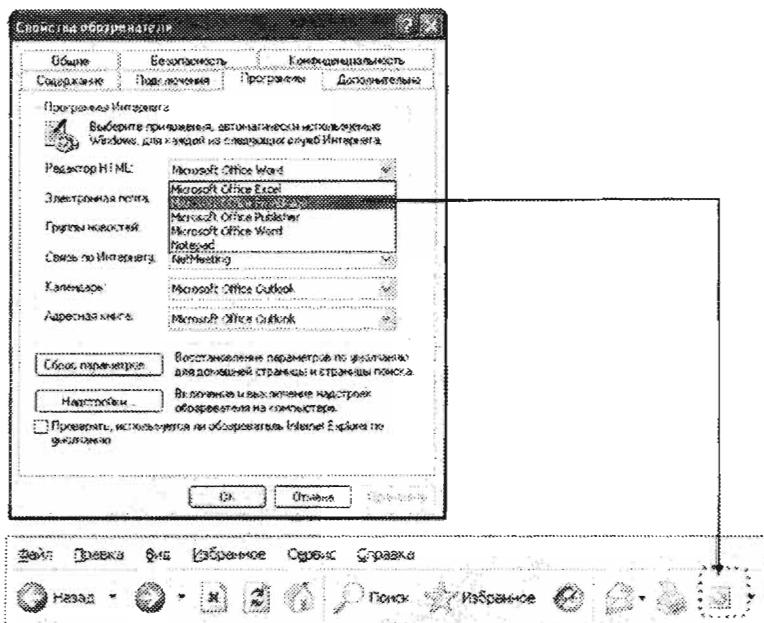

О
Л
И
Б
Т
А
Ш
Л
А
Ш

3.7.9-расм. [Свойства: Интернет] > [Подключения] > [Добавить, Удалить, Настройка и Настройка Локальной сети] дарчалари

[Программы] - бўлими

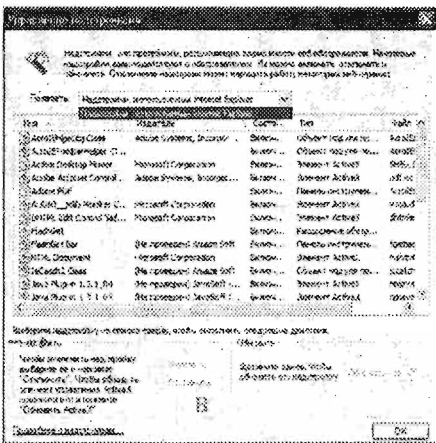
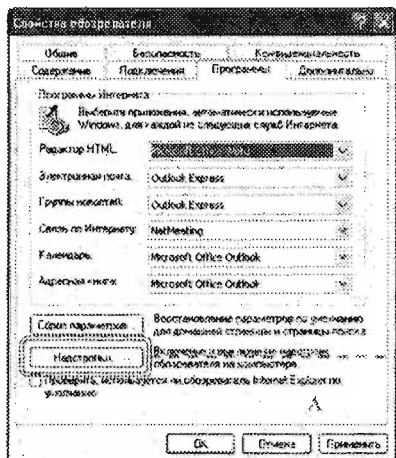
Шунингдек, [Свойства обозревателя...] > [Программы] бўлимидан Интернет хизматларини қабул қиладиган, мисол учун HTML кодни таҳрирлаш, Электронная почта, Группа новостей ва ҳ.к. функцияларни бажаришда ва таҳрирлашда фойдаланидиган Windows дастурларини танлаш мумкин (3.7.10-расм). Расмдаги мисолларга аҳамият беринг, бизнинг ҳолатда HTML кодни таҳрирлаш учун *Microsoft office FrontPage* дастури белгиланган. Шундан сўнг IE Броузери асбоблари панелида *Microsoft office FrontPage* дастурининг тугмаси ҳосил бўлади (3.7.10-расм). Худди шунингдек, Интернет хизматларининг бошқа турларини ҳам, бирор-бир дастурга боғлаб қўйиш мумкин.

3.7.10–расм. [Свойства обозревателя...] > [Программы] бўлими

Эслатма: *Редактор HTML* веб-саҳифа ёзилган HTML кодни кўриш учун дастур. Ундан бирон-бир веб-саҳифани қайта таҳрирлаш жараёнида фойдаланиш мумкин.

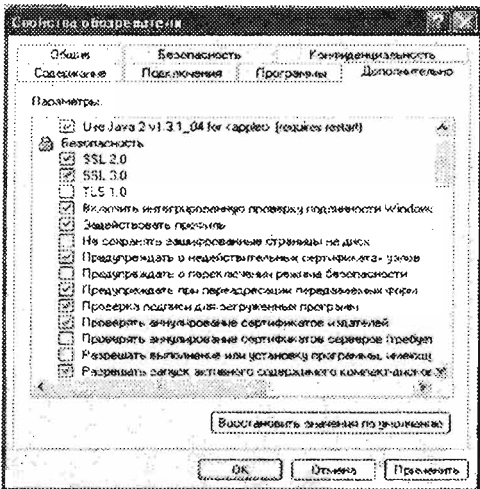
[Настройки...] (3.7.11–расм "А") тугмаси босилса, Управление надстройками дарчасини ҳосил бўлади. Бу дарча орқали IE Броузерида фойдаланиладиган программалар рўйхати келтирилган ва бу программаларни улаш (ишлатиш) ёки ўчириб қўйиш (ишлатилмайдиган қилиш) мумкин (3.7.11–расм "В"). Бу қўшимча программа ва дастурларнинг муҳимлиги шундаки, улар орқали IE Броузери имкониятларни турли хилдаги веб-саҳифалар таркибий қисмларини ҳар хил форматларда кўрсата олиш имкониятини яратди.

3.7.11 – расм. |Свойства обозревателя...| > |Программы| > |Управление надстройками| дарчаси

|Дополнительно| бўлими

|Свойства обозревателя...| менюсида |Дополнительно| бўлими мавжуд. Бу бўлимда IE Броузерни қўшимча кўрсаткичларини хавфсизлик бўйича, Броузернинг экранда турли форматдаги веб-саҳифаларни кўрсатиши бўйича, ҳар хил мультимедиа форматдаги веб-сайтлар маълумотларни бўйича кўриш, принтерга чиқариш параметрларини роллаш мумкин. Бундай ўзгаришларни амалга ошириш учун |Сервис| > |Свойства обозревателя...| > |Дополнительно| бўлимига кириш керак (3.7.12–расм). Керакли кўрсаткични белгилаш учун |Сервис| > |Свойства обозревателя...| > |Дополнительно| бўлимида (3.7.12–расм) кўрсаткични танлаш керак.

3.7.12 – расм. |Свойства обозревателя...| > |Дополнительно| бўлими

Эслатма: Агар сиз фойдаланаётган Интернет тармоғи тезлиги жуда секин бўлса, у ҳолда бир қатор мультимедиа форматидаги файллар ва график форматидаги маълумотларни IE Броузерида кўрсатишни ўчириб қўйишингиз мумкин. Шу йўл билан сиз матн форматидаги маълумотларни тез олиш (Интернетдан) ва алоқа хизматларидан унумлироқ фойдаланиш имкониятига эга бўласиз. Бундан ташқари [Дополнительно] бўлими орқали принтерга чиқараётган веб-саҳифаларнинг фонини ўчириб қўйишингиз ҳам мумкин.

3.8. Веб-саҳифани чоп этиш

Веб-саҳифани принтерда чоп этиш

Компьютерингизга принтер уланган бўлса, сиз ихтиёрий веб-саҳифани чоп этиш имкониятига эгасиз.

Бунинг учун:

1. Қўйидаги амалларни бажаринг:
 - |Файл| > |Принтер| тугмасини танланг
 - Клавиатурадан [Ctrl]+[P] тугмаларини биргаликда босинг
2. Принтерлар хусусиятларини ўзгартиринг
3. Сўнгра [Печать] тугмасини босинг
ёки

Асбоблар панелидан [] тугмасини босинг.

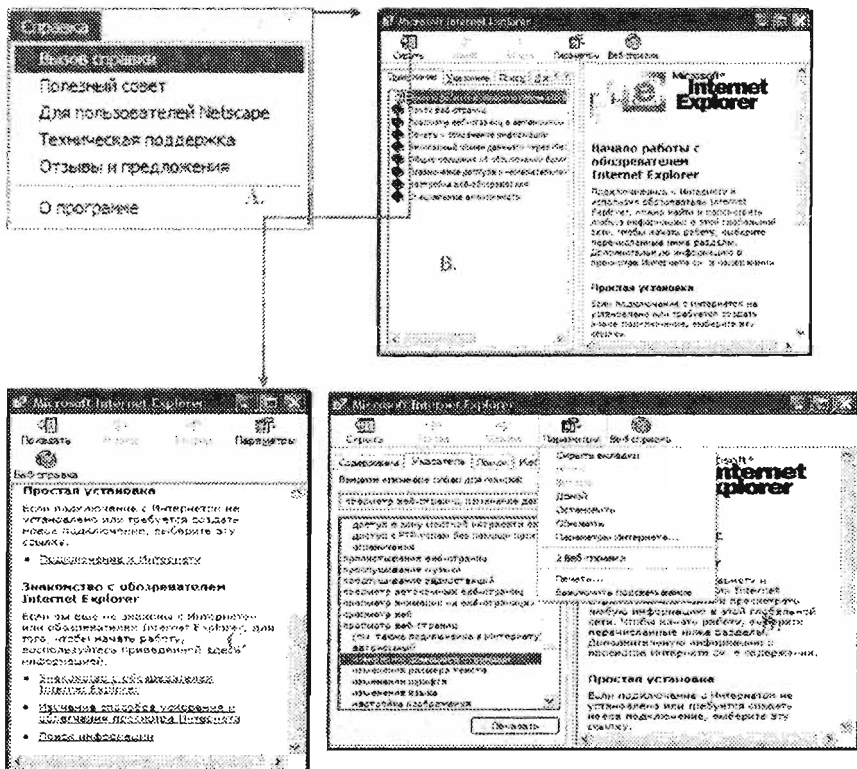
Эслатма: Кўп ҳолларда, веб-саҳифанинг айрим қисмларидаги маълумотни принтердан чиқаришга тўғри келади. Бунда керакли маълумотни белгилаб IE Броузерида фақат белгиланган майдонни - [Выделение] > [Печать] буйруғи танланади. Ва аксинча, айрим ҳолларда нафақат веб-саҳифаларнинг ўзини, балки ундаги гипербоғлиқлардаги бошқа ҳужжатларни ҳам принтерга бериш талаб этилиши мумкин. Унда IE Броузерида [Печатать связанные документы] ёки [Печатать таблицу ссылок] буйруғини танлаш лозим. Веб-саҳифани принтерга беришдан олдин "print preview" дарчасини очиб кўриб чиқиш ҳам фойдадан холи эмас. Бу дарчада принтерга юборилаётган маълумот қоғозда қандай кўринишга эга бўлиши кўрсатилади.

3.9. Интернет Explorerда Ёрдам дарчасини чиқариш

IE Броузерида [Справка] дарчасини чиқариш учун клавиатурадан [F1] тугмасини босиш етарли

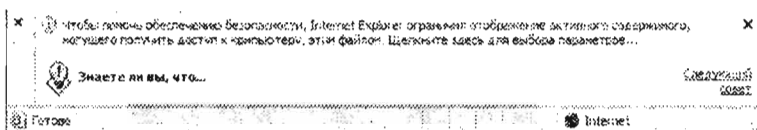
ёки

IE Броузери [Справка] менюсини танлаб, **Вызов справки** тугмасини босиш керак. Натижада экранда Microsoft Internet Explorer дарчаси пайдо бўлади (3.9.1-расм «А» ва «В» қисмлари). IE Броузери **pop-up** дарчаси ичидан (3.9.1-расм "В"), [Содержание] бўлими орқали ёрдам дарчаси таркиби билан танишишингиз мумкин. Шу дарчанинг [Указатель] ҳамда [Поиск] бўлимлари орқали эса бирор қадат сўз бўйича ёрдам олишингиз, қидириб топишингиз мумкин. Бу бўлим ёрдамида бирор-бир олинган ёрдамни сақлаб қўйиш имконияти мавжуд. Бунинг учун бирор ёрдамни танлаб, [Избранное] бўлимига кириб "Добавить" тугмасини босиш талаб этилади. Талабга қараб ёрдам **pop-up** дарчасидан қидирув бўлимларини яшириш (3.9.1-расм, "С") ҳамда яна кўринадиган қилиш мумкин (3.9.1- расм, "В", "D"). Шунингдек, IE Броузери Help **pop-up** дарчаси хусусиятларини (3.9.1-расм, "D") ўзгартириб талабга яраша сошлаш мумкин. Интернетда ишлаш жараёнида Веб-ёрдамидан ҳам фойдаланиш имконияти мавжуд. Бунинг учун [Web Справка] тугмасини босиш кифоя (3.9.1-расм. "В").

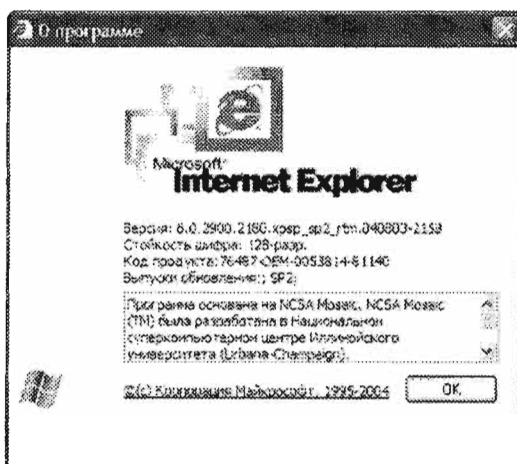
3.9.1-расм. [Справка] менюсидан фойдаланиш

Олдинги бўлимларда айтиб ўтилганидек, IE Броузерида |Справка| > |Полезный совет| буйруғи мавжуд. |Справка| > |Полезный совет| буйруғини бажариш орқали IE Броузери дарчасида махсус дарча ҳосил қилинади (3.9.2–расм).

3.9.2–расм. |Справка| > |Полезный совет| дарчаси

Шунингдек, |Справка| менюсида Netscape Navigator Броузерида фойдаланиш буйича |Для пользователей Netscape| маълумоти мавжуд. IE Броузерининг ишлаш жараёнида пайдо бўлган камчиликларни, талаб-таклифларингизни Microsoft компаниясига |Справка| > |Техническая поддержка| буйруғи орқали жўнатишингиз мумкин. |Справка| > |О программе| буйруғини бажариш орқали IE Броузери ҳақидаги маълумотга ҳам эга бўлиши йўлга қўйилган (3.9.3–расм).

3.9.3–расм. |Справка| > |О программе| дарчаси кўриниши.

4-Боб. Интернетда ахборот қидирувини амалга ошириш

4.1. МАЪЛУМОТ ҚИДИРИШДА ВАРАҚДАН ФОЙДАЛАНИШ

Интернетда топиш керак бўлган маълумотлар предметини ва номини вараққа ёзиб олинг:

ҚИДИРИШДАН ОЛДИНГИ АМАЛИЙ ТАҲЛИЛНИ БАЖАРИНГ

1. *Сиз қидирмоқчи бўлган маълумотда қандай НОЁБ НОМ, КАЛИТ СЎЗ, ҚИСҚАРТМА НОМЛАР, АТАМАЛАР қатнашганлиги ҳақида ўйлаб кўринг?*

Шундай сўзларни танлаш керакки, бу сўзларнинг бошқа шаклан фақат ўхшаш веб-саҳифаларда учраш эҳтимоллиги иложи борича жуда кичик бўлсин.

2. *Сиз қидираётган маълумот билан боғлиқ бирон-бир корхона, ташкилот, жамиятлар веб-саҳифаларида бўлиши мумкинлиги ҳақида биласизми? Калит сўзларни қўштирноқ ичига ёзиб ҳам қидириш мумкин.*
3. *Ўйлаб кўринг, яна қандай калит сўзлар сизга керакли маълумот ичида қатнашиши мумкин?*

Бир неча сўзни бир-бирига AND ёки + белги орқали қўшиб ёзишингиз мумкин.

4. *1-, 2- ёки 3-амалларда келтирилган фикрларни, сўзларни бир-бири билан жойини ўзгартириш йўли билан керакли кўринишга ҳосил қилинг.*
5. *4-амалда ҳосил қилинган сўзлар йиғиндисини, синонимлари билан алмаштиришни ҳам ўйлаб кўринг, балки айнан шу синонимлар ҳам керакли ҳужжатда ишлатилган бўлиши мумкин.*
6. *Ҳосил қилинган сўзлар тўплами бизга керакли бўлмаган натижани тақдим этиш эҳтимолини иложи борича камайтиринг.*

Сўзлар кетма кетлигини "–" белгисини қўйиб ёки AND NOT сўзларини қўшиб ҳам қидирувни амалга ошириш мумкин.

4.2. ИНТЕРНЕТДА ҚИДИРУВНИ АМАЛГА ОШИРИШ УСУЛЛАРИ

Маълумот топиш

WWW тармоғининг кундан-кун кенгайиб бораётганлигини инобатга олиб, маълумотни тезда қидириб топиш жараёни борган сари қийинлашиб кетмоқда. Маълумот қидирувини осонлаштириш мақсадида қидирув тизимларидан

фойдаланиш мақсадга мувофиқдир. Керакли веб-саҳифа топилиб очилгандан сўнг саҳифа ичида ҳам керакли маттни қидириб топиш мумкин.

Веб-саҳифа ичида маттни қидириб топиш

Саҳифада бирор-бир маттни излаб топиш учун қуйидаги амаллардан бирини бажариш лозим:

1. Демак, [Ctrl]+[F] тугмасини босиш ёки
2. |Правка| > |Найти на этой странице|... буйруқларини IE Броузерида бажариб, |Поиск| дарчасини ҳосил қиласиз ва қидирилаётган маттни |Найти| дарчасига ёзинг:

3. Сўнгра [Найти далее] тугмасини босинг.

Керакли матн излаб топилгандан сўнг қидирувни тугатиш учун [Отмена] тугмасини босинг.

Қидирув моторларидан фойдаланиш

Қидирув моторлари Интернетда мавжуд веб-саҳифалар ичида калит сўзлар бўйича қидирувни амалга оширишга кўмаклашади. Қуйида айрим қидирув моторларининг номи ва манзили келтирилган:

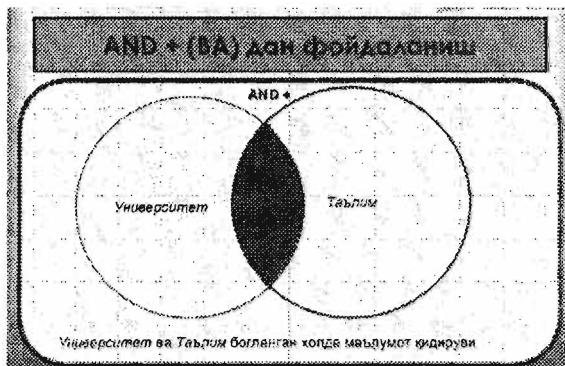
Қидирув моторлари	Манзили URL
Google	http://www.google.com
InfoSeek	http://www.infoseek.com
Lucos	http://www.lycos.com
Yahoo	http://www.yahoo.com

Қидирув моторларида қидирувни амалга оширишда қидирув дарчасига керакли калит сўз ёзилади ва қидирув тугмаси босилади.

Boolean операторларидан фойдаланиш

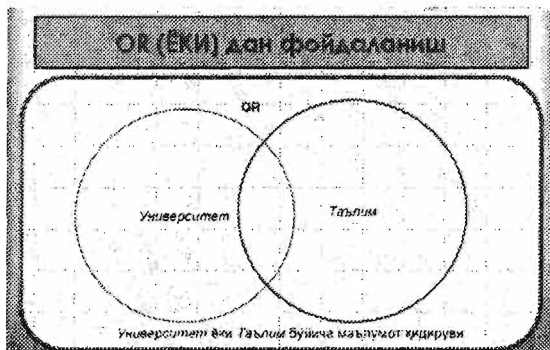
Boolean операторлари қидирув моторларида бир неча калит сўзни бирлаштириб қидирувни амалга оширишга мўлжалланган.

AND

AND термини ишлатилганда қидирув мотори фақат иккала калит сўз иштирокидаги веб-саҳифаларни аниқлайди. Масалан, бизнинг мисолдаги "Университет AND Таълим" калит сўзлари бўйича қидирув ўтказилганда, "Университет" ва "Таълим" сўзлари қатнашган веб-саҳифалар қидириб топилади.

OR

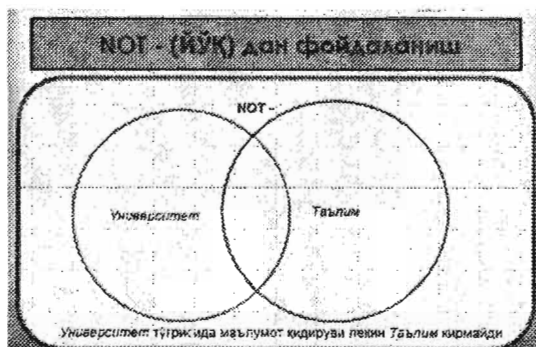

OR термини ишлатилганда қидирув мотори иккала калит сўздан биринчиси ёки иккинчиси қатнашган веб-саҳифаларни аниқлайди. Масалан, бизнинг мисолдаги "Университет OR Таълим" калит сўзлари бўйича қидирув ўтказилганда қидирув тизими "Университет" ёки "Таълим" сўзлари қатнашган веб-саҳифаларни топади.

OR операторларини ишлатиб қидирувни ўтказиш бир термин икки хил шаклда ишлатилиши мумкин бўлган вазиятларда қулай. Масалан, "national basketball association" OR "NBA" калит сўзларини ишлатиб қидирув ўтказилганда қидирув моторлари аниқланган веб-саҳифалар "national basketball association" (Миллий Баскетбол Ассоциясига) тегишли бўлади.

Агар қидирув мотори аниқ бир атама бўйича қидирувни ўтказиши талаб этилаётган бўлса, уни " " (қўштирноқ) ичига олиб ёзиш керак.

NOT

NOT термини ёрдамида қидирув ўтказилганда қидирув тизимлари топилган натижада шундай веб-саҳифалар рўйхати чиқариладики, уларда биринчи қалит сўз қатнашади ва иккинчиси мутлоқо иштирок этмайди. Бундай усул биринчи қалит сўзни бошқаси билан бирга келиш эҳтимоли бўлган ҳолатда, лекин иккинчи қалит сўз қатнашган веб-саҳифалар керак бўлмаган вазиятларда қулай. Масалан, бизнинг мисолда "Университет NOT Таълим" қалит сўзлари ёрдамида қидирув ўтказилганда қидирув тизими иккала қалит сўз иштирокидаги веб-саҳифалар ичидан ҳам, фақат, "Университет" сўзи қатнашганларинигина олиб қолади.

NEAR

Айрим қидирув моторларида **NEAR** операторидан фойдаланилади. Бу оператор билан қидирув амалга оширилганда шу қалит сўзларнинг бир-бирига нисбатан нечта сўзлар оралиғида иштирок этган веб-саҳифалари манбаларини топиш имконияти яратилади. Аммо "NEAR" оператори ҳамма қидирув моторларида ҳам ишламайди. Бу оператор асосан электрон порталлар, е-библиотекаларида қўлланиладиган қидирув тизимларида анча кенг қўлланилади.

Белгилар

Қидирув моторларининг аксариятида "+" белгисини AND оператори ўрнига ишлатиш, "-" белгини NOT оператори сифатида ишлатиш мумкин. Шунингдек,

бирор сўзни “” кўштирноқ ичига ёзиб қидирилса, аниқ шу атама бўйича қидирув амалга оширилади. Қуйидаги #, \$, !, * белгиларини ишлатиб бир-бирига ўзақдош сўзлар асосида қидирувни амалга ошириш мумкин. Масалан, *litera*\$ сўзини қидирув дарчасига ёзиб, қидириш ўтказилса, *literatury*, *literacy*, *literally* каби сўзлар акс этган веб-саҳифалар топилади. Яна бир мисол, *analy**ё ёзилиб қидирилса, эса *analyse* ёки *analyze* сўзлари иштирок этган веб-саҳифалар топилади.

Бу қидирув белгиларининг аҳамиятли томони шундаки, турли қидирув моторларда турли қидирув белгилардан турлича фойдаланилади.

4.3. ИНТЕРНЕТДА АХБОРОТ ҚИДИРИШ БЎЙИЧА БАЪЗИ МАСЛАХАТЛАР

Интернетда жойлаштирилган ахборотлар ҳажми ва тури жуда ҳам кўп. Улар орасида барча керакли маълумотни топиш имконияти мавжуддек туюлади, лекин маълумот кўп бўлиши билан биргалиқда тартиблаштирилмаган ҳам. Бунинг устига маълумот жойлаштирилган веб-саҳифалар, манбалар жуда тез ўзгаришиб туради. Айрим статистик маълумотларга қараганда, кўпчилик веб-саҳифаларнинг ўртача яшаш вақти 24 соат экан. Бундан ташқари, **бугун иш дақиқада топилган** бирор манба, бир неча соат ичида бошқа ерга жойлаштирилиши ёки умуман мавжуд бўлмаслиги ҳам мумкин.

Қидирув моторлари ёрдамида маълумот қидирувини амалга оширишда қуйидаги 6 та умумлашган алгоритм ва қадамларидан фойдаланиш ўринли:

1. Қидирилиши талаб этилаётган маълумотга мос келувчи калит сўз терминларини қоғозга ёзиб олинг.
2. Керакли қидирув моторини IE Броузер да очиб олинг.
3. Калит сўзни қидирув моторининг қидириш дарчасига киритиб, ОК / Enter (туғмасини клавиатурадан) босинг.
4. Топилган натижаларни диққат билан кўриб чиқинг.
5. Сизни энг қизиқтирган манбаларни топилган натижалар орасида очиб танишинг.
6. Агар шу топилган натижалар сизнинг талабингизга жавоб берса, маълумот қидируви жараёни якунланади. Агар етарлича маълумот топилмаса, 2-5 қадамларни қайта амалга ошириш керак.

Агар керакли маълумотларни Google, Altavista, MSN ва бошқа қидирув моторларидан фойдаланиб топа олмасангиз, маълумотни ахборот шлюзларидан ҳамда (мета-қидирув тизимларидан) қидириш мақсадаг мувофиқ. Оддий қидирув моторларида www тармоғида жойлаштирилган веб-саҳифаларни кўриб чиқиш мақсадида “web-crawler” лардан фойдаланилади. Ҳозирги кунга келиб Интернетдаги барча мавжуд веб-саҳифаларни “web-crawler”лар ёрдамида кўриб чиқиш учун 9 ой муддат керак бўлади. “Meta-search” қидирув моторлари эса оддий қидирув моторлари томонидан олиб борилган қидирув натижалари базаси ичидан қидирувни амалга оширади. Шунинг учун Google қидирув мотори томонидан бажарилган қидирув натижаси ва “meta-search” қидирув тизимларидагидан 10-1000 баробар кўп бўлиши мумкин.

Агар сиз бирор-бир соҳа янгиликларидан, технологиянинг ривожланишидан, олиб борилаётган илмий изланишлардан бохабар бўлиб туришни истасангиз, шу соҳада фаолият юритаётган компаниялар, университет ва ташкилотлар веб-саҳифалари орқали янгиликларга аъзо бўлишингиз мумкин. Масалан, “Massachusetts Technology Institute” университети янгиликларига <http://www.mit.edu> веб-саҳифаси орқали ёки “MATLAB” дастурлар комплекси

янгиликларидан, ўтказиладиган веб-семинарлар маълумотларидан бохабар бўлиш учун MATHWORKS компанияси <http://www.mathworks.com> веб-саҳифаси янгиликлар хизматига аъзо бўлишингиз мумкин.

Турли соҳалардаги янгиликлар, бирор соҳа ўзгаришлари ҳақидаги экспертлар фикри билан танишишни истасангиз, HowStuffWorks компанияси веб-саҳифасига ташриф буюринг. HowStuffworks саҳифаси орқали турли соҳага тааллуқли жараёнларни содир бўлиш қонуниятларини ўрганишингиз мумкин. Мисол учун: компьютер қандай ишлайди ёки ички ёнув двигателларининг ишлаш қонуниятлари, автомобиллар қандай юради ва ҳ.к.

Агар сиз муҳандислик соҳаси асослари ҳамда амалий математикага қизиқсангиз, <http://www.efunda.com/> веб-саҳифасига ташриф буюринг. Бу саҳифани яратишдан кўзланган мақсад соҳада фаолият юритаётган муҳандислар учун кундалик фаолиятида керакли бўладиган маслаҳатлар бериш.

Сайтлар қандай фаолият юритади

Ҳар бир қидирув тизими бошқасидан фарқ қилади, лекин уларнинг барчасида кўп учрайдиган саволлар Frequently Asked Questions (FAQs) яратилган. Бу ёрдам туридан фойдаланиб веб-сайт қандай ишлаши ҳақида маълумотга эга бўлишингиз мумкин. Шу ёрдам сизга сайтдан фойдаланишда кўп келади.

Қидирув моторлари ва каталоглари

Куйида келтирилган веб-манзиллардан фойдаланиб интернетда қидирув ўтказиб кўринг. Бир неча қидирув моторида турли соҳа бўйича қидирув ўтказиб фарқини билиб олинг.

Умумий қидирув моторлари

[All the Web](http://www.alltheweb.com) (<http://www.alltheweb.com>)
[AltaVista](http://www.altavista.com) (<http://www.altavista.com>)
[ArchiePlex](http://archie.emnet.co.uk/services.html)
(<http://archie.emnet.co.uk/services.html>)
[Ask Jeeves](http://www.ask.com) (<http://www.ask.com>)
[Dogpile](http://www.dogpile.com) (www.dogpile.com)
[Excite](http://www.excite.com) (<http://www.excite.com>)
[Go.com](http://www.go.com) (<http://www.go.com>)
[Google](http://www.google.com) (<http://www.google.com>)
[HotBot](http://hotbot.lycos.com) (<http://hotbot.lycos.com>)
[LookSmart](http://www.looksmart.com) (<http://www.looksmart.com>)
[Lycos](http://www.lycos.com) (<http://www.lycos.com>)
[MetaCrawler](http://www.metacrawler.com) (<http://www.metacrawler.com>)
[MSN Search](http://search.msn.com) (<http://search.msn.com>)
[Northern Light](http://www.northernlight.com) (<http://www.northernlight.com>)
[Teoma](http://www.teoma.com) (<http://www.teoma.com>)
[Web Crawler](http://www.webcrawler.com) (<http://www.webcrawler.com>)
[Wise Nut](http://www.wisenut.com) (<http://www.wisenut.com>)

Мавзу бўйича

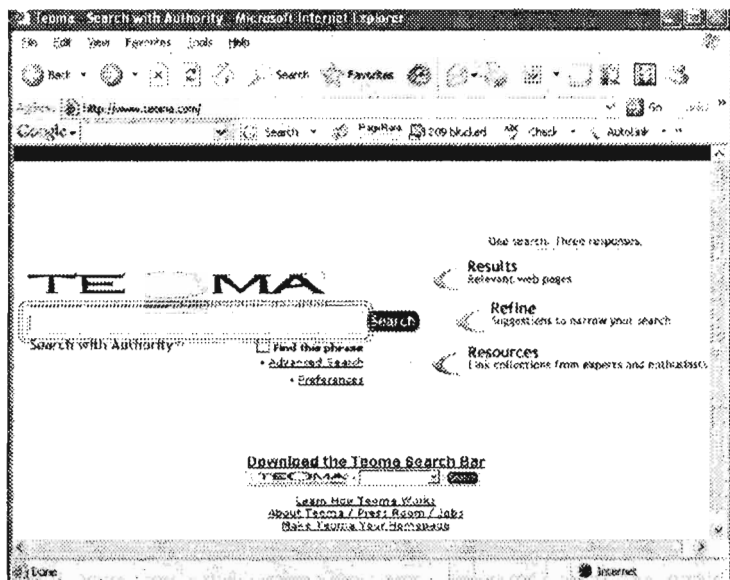
[About.com](http://www.about.com) (<http://www.about.com>)
[Big Hub](http://www.thebighub.com) (<http://www.thebighub.com>)
[Invisible Web](http://www.invisibleweb.com)
(<http://www.invisibleweb.com>)
[Links2Go](http://www.links2go.com) (<http://www.links2go.com>)
[Open Directory Project](http://dmoz.org) (<http://dmoz.org>)
[Qango](http://www.qango.com) (<http://www.qango.com>)
[Yahoo](http://www.yahoo.com) (<http://www.yahoo.com>)
[eFunda](http://www.efunda.com/) <http://www.efunda.com/>

4.4. ҚИДИРУВ МОТОРЛАРДАН ФЙДАЛАНИШ

Ҳозирги кунга келиб кўпгина қидирув моторлари яратилган ва улардан фойдаланиш услуги деярли бир хил. Шундай экан қидирув моторларидан фойдаланишни тушунтириш учун ихтиёрий биттасидан фойдаланамиз. Бунинг учун биз ТЕОМА –Ask Jeeves Search Technology дан фойдаланамиз.

ТЕОМА қидирув моторидан фойдаланишдан аввал қуйидаги амалларни бажаринг:

1. Қандай маълумотни қидиришни аниқлаб олинг. (Бизнинг мисолда " Ахборот технологиясининг жамиятга таъсири - Information Technology Influence on Society " бўйича қидирув ўтказамиз.
2. Қидирилаётган мавзуга тааллуқли яна қандай калит сўзлардан фойдаланиб керакли маълумотни топиш мумкин, мисол учун > Information Technology/IT, Influence/Control/Affect, Society/World/People/Public ва ҳ.к.)
3. Калит сўзларга маънодош бўлган ҳамда уни яхши ифода эта оладиган сўзларни, ибораларни, фразаларни аниқлаб олинг. Аввало <Information Technology Influence Society> калит сўздан фойдаланиб қидирув ўтказамиз, кейин <IT Control World>, <Information Technology Affect (s) People> ва ҳ.к. равишда давом этамиз. Сўзларни турли комбинацияларда қатнаштириб қидирувни амалга оширишимиз ҳам мумкин.
4. ТЕОМА веб-саҳифасини очамиз. Бунинг учун <http://www.teoma.com> манзилни IE Броузерибиз манзил дарчасига ёзиб, сўнгра ENTER ёки Go тугмасини босамиз. Экранда қуйидаги кўриниш (4.4.1-расм) акс этади:

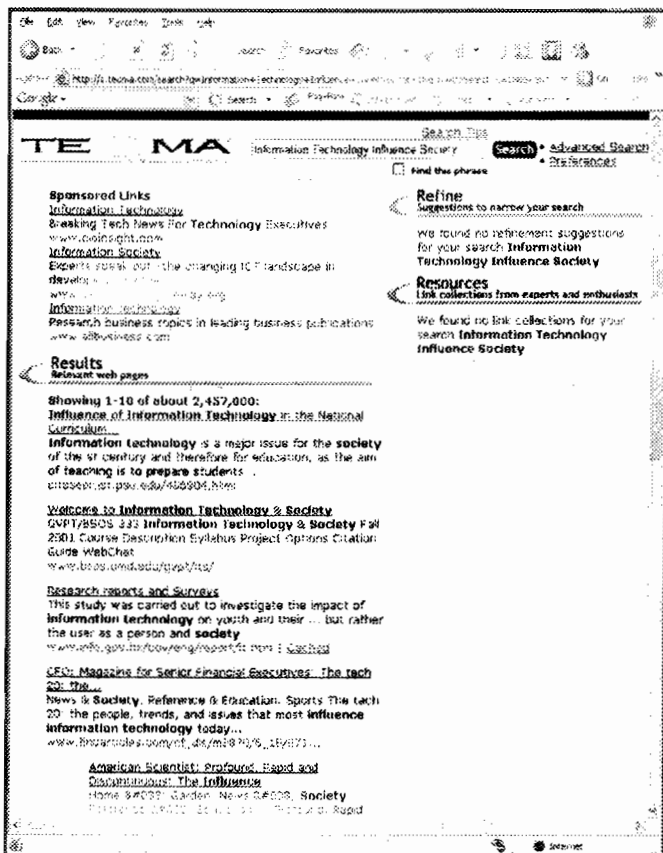
4.4.1-расм. ТЕОМА қидирув моторининг бош саҳифаси

5. Калит сўзларни қидирув дарчасига ёзинг (Иккита чизиқли тўртбурчакка олинган дарча ичига, 4.4.2-расм)

4.4.2-расм. TEOMA қидирув тизимининг қидирув дарчаси

- Шундан сўнг [Search] тугмасини босиш керак. ЭСЛАТМА: Find this phrase бўлимини белгилаб ёзилган қалит сўз асосида аниқ ибора бўйича қидирув ўтказиш мумкин.
- Шундан сўнг қуйидаги (4.4.3-расм) қидирув натижаларига эга бўласиз:

4.4.3-расм. TEOMA қидирув натижалари.

- Ўтказилган қидирув 2 457 000 та веб-саҳифаларни натижа сифатида аниқлади. Агар шу ҳолатда сизга керакли маълумот аниқланмаган бўлса,

"advanced search" бўлимидан ёки |search| тугмасининг ўнг томонида жойлашган қидирув имкониятларидан фойдаланишингиз мумкин.

9. Топилган маълумотлардан бирини кўриш учун шу натижа устида сичқончанинг чап тугмасини босиш керак ёки натижа устига сичқончани олиб келиб, ўнг тугмасини босиш керак ва "save target as" тугмасини танлаш лозим. Очилган дарчада маълумотни сақлаш талаб қилинган жойни кўрсатинг. (Топилган маълумотларни сақлаш бўйича 5-бобда келтирилган)
10. Агар қидирув натижалари сизни қониқтирмаса, 5- дан 9- гача бўлган амалларни қайта бажаринг. Агар шундан кейин ҳам натижа қониқарсиз бўлса, қидирув тизимини бошқасига алмаштириб кўринг.

4.5. ҚИДИРУВ МОТОРЛАРИНИНГ ТАҲЛИЛИ

Тахлилларга қараганда қидирув моторлари орасида энг кучлиси Google экан. Ундан кейин AltaVista, Alltheweb, Ask Jeeves, Teoma, сўнгра эса MSN. Шу санаб ўтилган қидирув моторларида "Internet Humanity" (Интернетнинг инсониятга таъсири) калит сўзлари бўйича қидирув ўтказдик ва натижаларини таҳлил қилдик.

Биринчи ҳолда Internet Humanity сўз бўйича ҳамда барча ҳарфларни бош ҳарф кўринишга ўтказиб, **HUMANITY** тарзда қидириб кўрдик. Шу нарса маълум бўлдики, қидирув моторлари бош ва кичик ҳарфларга нисбатан ўзгарувчан эмас. "Internet Humanity" калит сўзлари асосида қидирувга кўра ва топилган натижалар сонига кўра қидирув моторлари ушбу тартибни эгаллайди.

1. Google (www.google.com) - [Internet Humanity](#) калит сўзига тегишли 14,400,000 га яқин натижа 0.09 сония ичида аниқлади.
2. AltaVista (www.altavista.com) - [internet humanity](#) калит сўзига тегишли 12,900,000 га яқин натижа аниқлади. Дастлабки натижалар тижорат компанияларига (мисол учун: amazon.com) тегишли.
3. Alltheweb (www.alltheweb.com) - [Internet Humanity](#) калит сўзи бўйича 10,700,000 манба. Дастлабки натижалар тижорат компанияларига (мисол учун: amazon.com) тегишли.
4. Ask Jeeves (www.ask.com) - [internet humanity](#) калит сўзи бўйича 4,038,000 та манба аниқлади.
5. Teoma (www.teoma.com) - [internet humanity](#) сўзи бўйича 4,038,000 та манба топилди.
6. MSN (www.msn.com) - 172,315 та манба. Қидирувга 0.07 сония вақт сарфланди.

Иккинчи ҳолда Boolean термини NEAR дан фойдаланиб қидирув ўтказилганда, (бизнинг ҳолатда **Internet NEAR 3 Humanity**) ҳеч қайси қидирув мотори натижа бера олмайди. Бундан келиб чиқадики, юқоридаги ҳеч қайси қидирув мотори бу операторни ишлата олмайди ёки умуман ишлатмайди.

Учинчи ҳолда қидирув моторлари натижасини ўзгартиришни текшириш мақсадида калит сўзлар орасига "+" белгисини кўйиб қидирув ўтказдик (**Internet + Humanity**). AltaVista ва Alltheweb қидирув моторлари тақдим этган натижаларда бир оз яхшиланиш кузатилди. Қолган қидирув моторлари натижалари орасида ҳеч қандай яхшиланиш кузатилгани йўқ. Шу ўзгаришларга кўра қидирув моторларини куйидагича тартибладик:

1. Alltheweb - [Internet +Humanity](#) калит сўзлари бўйича 10,300,000 манба.
2. Altavista - 12,500,000 та манба.
3. Ask Jeeves - [Internet +Humanity](#) калит сўзлари бўйича 4,038,000 манба.

4. Теома - Internet +Humanity сўзи бўйича 4,038,000 га яқин манба.
5. MSN - Internet + Humanity калит сўзи бўйича 172,315 та манба 0.08 сония ичида аниқланди.
6. Google - Internet +Humanity сўзлари бўйича 14,400,000 манбани 0.20 сония ичида тақдим этди.

ЭСЛАТМА: Ask Jeeves томонидан яратилган Ask Jeeves ва Теома қидирув моторларининг ишлаш технологияси бир хил. Шунинг учун улардан ихтиёрий бирини танлашингиз мумкин.

Тўртинчи ҳолда Boolean операторларидан **AND** сўзини ишлатиб қидирув ўтказиб кўрамиз. Калит сўзлари: Internet **AND** Humanity бўлади.

Қидирувга сарфланган вақт ва топилган натижаларга кўра биринчи ўринда Google қидирув мотори бўлди. Google қидирув моторида "AND" операторини ишлатишга эҳтиёжи йўқ, сабаби, бу оператор икки сўз бирга ёзилганда автоматик равишда ишлатилади. Демак, қидирув мотори қуйидагича тартибланади:

1. Google - Internet AND Humanity калит сўз бўйича 0.15 сония ичида 14,400,000 манба топилди
1. Altavista - Internet AND Humanity калит сўзи бўйича 12,900,000 та манба топилади.
2. Alltheweb - Internet AND Humanity калит сўзи бўйича 10,700,000 та манба.
3. Теома - Internet AND Humanity сўзлари бўйича 2,387,000 га яқин манба топилади.
4. MSN - Internet AND Humanity сўзлари бўйича 172,315 та манба 0.07 сония ичида топилди.

Бешинчи ҳолда қидирув моторларининг " " (қўштирноқ) белгиси билан қандай натижаларга эришишини текшириб кўрамиз. Биринчи ўринда Теома, сўнгра Google, MSN, Altavista, Alltheweb. "Internet Humanity" калит сўзлари бўйича қидирув ўтказилди, лекин тўртта қидирув моторлари - Теома, boogle, alta vista, all themes калит сўзлар ўртасида учрайдиган ". , /" белгиларини топилган манбаларда эътиборга олмади. Умумий топилган манбалар сонига кўра қидирув моторлари қуйидаги тартибда жойлаштирилди.

1. Теома – 885 та манба топилади: Internet (./) Humanity
2. Google - 521 га яқин манба " Internet (./) Humanity" калит сўзлари бўйича. Натижа 0.22 сония ичида тақдим этилди.

3. MSN – 366та манба натижа "Internet (./) Humanity" калит сўзлари бўйича 0.07 сония вақт ичида тақдим этилди.

4. Altavista – 138 та манба қуйидаги Internet (./) Humanity калит сўзлари бўйича аниқланди.

5. Alltheweb - 96 манба. Калит сўзлари: "Internet (./) Hymanity".

Олтинчи ҳолда "Интернет + Humanity". Қуйидаги калит сўзлар орасига "+" операторини қатнаштириб қўштирноқ ичида ёзиб қидирувни бошлаймиз. Бирок "+" оператори ва " " (қўштирноқ) белгилари биргалиқда ҳеч қандай натижа бергани йўқ.

1. Теома – 885 манбани ўзи Internet (./) Humanity калит сўзлари бўйича.
2. Google - 521 га яқин манбани, калит сўзи: "Internet (./) Humanity". Манба 0.22 сония ичида тақдим этилди.

3. MSN - 366 та манбани "Internet (..) Humanity" калит сўзлари бўйича топди. Қидирувга 0.07 сония вақт сарфланди.

4. Altavista – 138 та манба эга бўлди. Калит сўзи: Internet (..) Humanity

5. Allthe web-- " Internet (..) Humanity" калит сўзи бўйича 96 та манбани топа олди холос.

Бешта қидирув мотор ўртасида ўтказилган қидирувларга асосланган ҳолда шуни хулоса қилиш мумкинки, сиз Интернетда маълумотлар қидирувини ўтказаятганда ихтиёрий қидирув моторидан фойдаланишингиз мумкин. Лекин бунда муваффақиятли маълумотларга эга бўлишингиз сиз қандай турдаги маълумотлар манбасига эга бўлишни хошлашингизга ва қачон қидирув ўтказаятганингизга боғлиқ бўлади.

Шунинг учун бир қидирув мотори билан ўтказилган маълумот қидируви муваффақиятсиз бўлса, бошқа қидирув мотори билан ўтказилган қидирувини амалга ошириб кўринг ва қидирувни куннинг бошқа вақтида ўтказиб ҳам яхшироқ натижага эга бўлишингиз мумкин.

4.6. ҚАЙСИ ҚИДИРУВ МОТОРИДАН ФОЙДАЛАНГАН МАЪҚУЛ?

Интернетда қидирилаятган маълумотни тезроқ ҳамда тўлиқроқ ҳолда топиш учун қуйидаги йўналиш бўйича сараланган веб-саҳифалардан фойдаланган мақсадга мувофиқ.

Мавзу йўналиши	Таклиф қилинаятган қидирув тизими
Қишлоқ хўжалиги	<u>The Big Hub</u> : (http://www.thebighub.com/) Қишлоқ хўжалигига доир маълумотларни қидиришга мўлжалланган.
Истеъмолчи ва оилага тааллуқли маълумотлар	<u>Docpile</u> : (http://www.docpile.com/) топилган маълумотларни шу маълумотларни топишда қатнашган қидирув моторлари бўйича категорияларга ажратиб чиқилади. Агар сизга бирон бир қидирув мотори бошқаларга нисбатан анча кўпроқ маълумот топса, фақат шу қидирув мотори билан қидирувни давом этиришингиз мумкин.
Таълим	<u>About.com</u> ёки <u>Yahoo</u> : иккала веб-саҳифа ҳам жуда тўлиқ маълумотларга эга бўлмаса ҳам бир қатор таълим манбалари ва мақолаларини категорияларга ажратган.
Мухандислик	<u>Google</u> : Бу соҳа бўйича қидирувни бошлаш учун қулай қидирув мотори.
Тиббиёт соҳаси	<u>Yahoo</u> : Yahoo бу соҳада тўлиқ ва кенг категорияга ажратилган маълумотлар манбасига эга.
Бадий санъат	<u>Google</u> : Бу йўналиш бўйича яхши маълумот топиш имкониятига эга.
Менежмент	<u>Lycos</u> (http://www.lycos.com/): Бизнесга, менежментга доир катта ҳажмдаги тартиблаштирилган маълумотлар базаси

ва менежмент бўйича сайтлар топиш учун қулай.

Соғлиқни сақлаш	<u>Yahoo</u> : Соғлиқни сақлашга оид маълумотлар топиш учун қулай.
Фармацевтика соҳаси	<u>Yahoo</u> : Фармацевтика ва соғлиқни сақлаш бўйича категориялаштирилган манбаларни топиш учун турли имкониятларга эга.
Илм-фан	<u>Excite</u> : (http://www.excite.com/) Илмий йўналишдаги маълумотларни, мақолаларни топишда энг кучли веб-саҳифалардан ҳисобланади.
Технология	<u>Snap</u> : (http://www.snap.com/) технологияга оид қидирув учун қўллаган калит сўзлари бўйича маълумотлар манбасини топиш учун қулай ва бу қидирув мотор сиз ўтказаетган қидирувга мос келувчи мақбул маълумотларни топишда қўл келади.
Витеренария медицинаси	<u>Go.com</u> : уй ҳайвонлари бўйича тартиблаштирилган маълумотлар манбасига эга ва шу соҳага қизиққанлар учун керакли манбаларни топишга хизмат қилади.

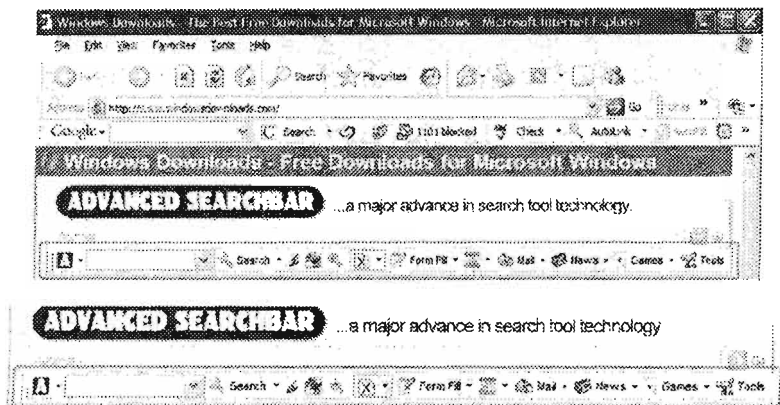
Ушбу жадвалда келтирилган маълумот манбасига қўшимча сифатида 3-Иловага қаранг.

ЭСЛАТМА: Қидирилатган йўналиш бўйича айтиб ўтилган веб-саҳифалардан ташқари, <http://www.metacrawler.com> веб-саҳифасидан ҳам фойдаланиб қўришингиз мумкин.

Сиз маълумот қидираётган соҳангиз бўйича кўпроқ ва кенгроқ маълумот эга бўлишни хохласангиз, мета-қидирув моторидан ([e.http://www.metacrawler.com](http://www.metacrawler.com)) ҳам фойдаланинг. Бу қидирув системасининг маълумот қидириш соҳаси жуда кенг ва сизга керакли маълумотларни топиш эҳтимоллиги юқоридир.

4.7. ҚИДИРУВ ДАРЧАЛАРИ

Маълумот қидирувини амалга оширишда ишимизни осонлаштирадиган асбоблардан бири бу Microsoft, Google, ТЕОМА ёки Yahoo қидирув дарчаларидир. Бу қидирув дарчалари IE Броузерига қўшимча сифатида ўрнатилади. Microsoft компанияси томонидан яратилган қидирув дарчаларини <http://www.windowsdownloads.com/> веб-саҳифадан олиб ўрнатишингиз мумкин (4.7.1-расм).

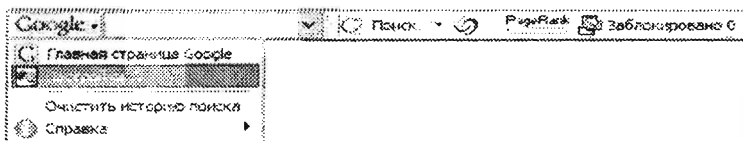
4.7.1.–расм. Microsoft қидирув дарчалари.

Мисол тариқасида Google қидирув дарчаси билан ишлашни кўриб ўтамыз. Аввал уни қуйидаги: <http://desktop.google.com/?promo-mp-gds-v1-1> манзилдан оламиз. Топилган файлнинг устида сичқонча чап тугмасини икки марта босиш орқали дастурни ўрнатамыз. "Google advanced searchbar" дастурининг энг асосий қулайликларидан бири шундаки, у нафақат Интернетдан, балки ўз компьютерингиздан ҳам калит сўзлар буйича қидирув ўтказа олади. Google қидирув дарчасидан фойдаланишдан аввал уни қуйидаги кетма-кетликда созлашимиз зарур, 4.7.2-расмга қаранг.

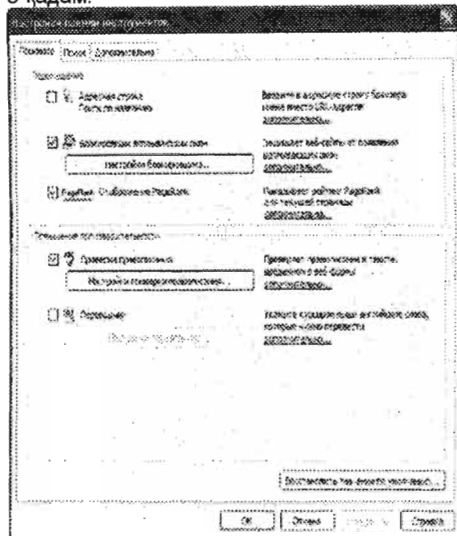
1-қадам.

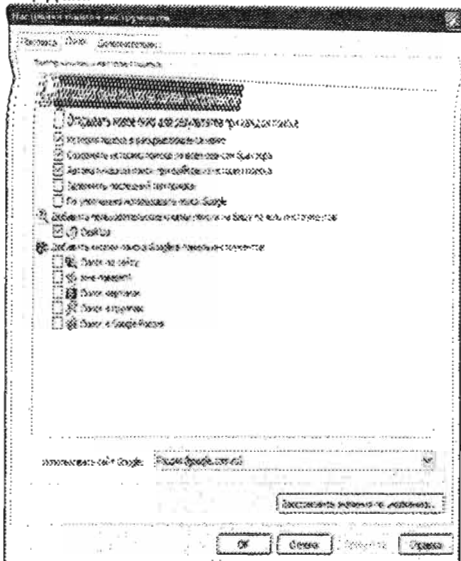
2-қадам.

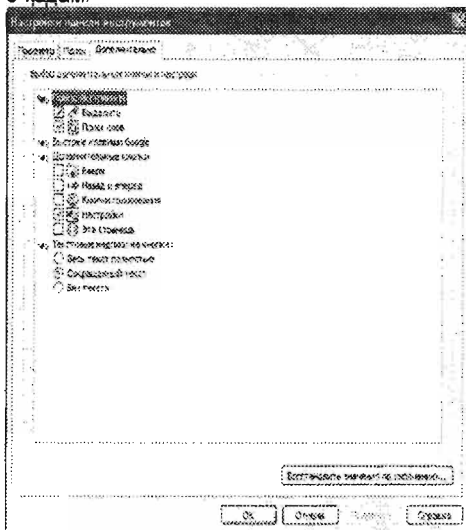
3-кадам.

4-кадам.

5-қадам.

4.7.2.–расм. “Google advanced/desktop searchbar” дастурини созлаш.

Созлаш сўнгида ўзгаришларни қабул қилиниши учун [Apply] ва [OK] тугмаларини бошиш зарур.

4.7.3.–расм. Қидирувни “Google advanced/desktop searchbar” ёрдамида амалга ошириш.

Google қидирув тизими орқали маълумот қидириш учун www.google.com веб-саҳифага ташриф буюрмасдан ҳам *Google advanced/desktop searchbar* дарчасида амалга ошириш мумкин. 4.7.3-расмда кўрсатилган икки чизиқли тўртбурчак ичига калит сўзини киритиб, [Enter] тугмасини босинг. Шундан сўнг қидирув, нафақат, Интернетдан, балки сизнинг компьютерингизда ҳам амалга оширилади. Google (Desktop) Searchbar жуда тез ва самарали қидирувни компьютерингизда амалга оширади.

5-Боб. Интернетда ахборот қидируви. Маълумотни сақлаш ва юклаш

Интернетда излаб топилган маълумотларни тўғри тартиблаш ва сақлаш жуда

муҳим. Бунинг бир неча усуллар мавжуд. Улар сизнинг қандай турдаги, форматдаги маълумотларни ва қандай шароитларда самарали сақлашни хохлаётганингизга боғлиқ бўлади.

1-ҳолат. Сиз қидирган веб-саҳифани топдингиз. Уни очдингиз ва уни айнан IE Explorer да қандай акс этиб турган бўлса, шу ҳолда сақламоқчисиз. Бунинг учун куйидаги амалларни бажаришингиз талаб этилади:

[Файл] менюсида > [Сохранить как...] тугмасини босиб, очилган Сохранить дарчасида саҳифа сақланиши керак бўлган манзилни ҳамда унинг номини танлаб, [Сохранить] тугмасини босасиз. Шундай қилиб саҳифани сақлаш жараёни яқунланади.

ЭСААМА: Интернетдан олинаётган веб-саҳифаларни ўз компьютерингизга сақлаётганингизда жуда эътиборли бўлинг, яъни сақланган маълумотларингизни қаерда ва қайси ном билан сақлаётганингизга эътибор қилинг. Кузатишлар ва тажрибалар шуни кўрсатадики, фойдаланувчига Интернетда топилган маълумотларнинг барчаси кераклидек туюлади ва барчасини бирин-кетин сақлашни бошлайди. Фойдаланувчи шу сақлаётган веб-саҳифалар қайси ном билан ва қаерга сақланаётганлигига эътибор қилмайди. Натижада кўпчилик веб-саҳифалар бир-бирининг ўрнига сақланиб кетади ва кўп меҳнат зоя бўлади.

2-ҳолат. Фараз қилинг, сиз Интернетда қидирувни амалга оширддингиз ва керакли маълумотлар жамланган веб-саҳифани топдингиз. Веб-саҳифа ўзида жуда ҳам кўп маълумотларни жамлаганлиги сабабли, сиз фақат улар ичидан кераклигини ажратиб ўз компьютерингизга сақлаб олмақчисиз. Бунинг учун куйидаги амалларни бажариш талаб этилади: 1) Веб-саҳифа ичидан ўзингизга керакли қисмни белгилаб олинг. Сичқончанинг ўнг тугмачаси функциясидан фойдаланинг. 2) Белгиланган қисмнинг нусхасини олинг ([Ctrl]+[C] – клавиатурадан ёки [Правка] менюсида -> [Копировать] буйруғини танлайсиз). 3) Бирор-бир матн билан ишлайдиган дастурни очинг, мисол учун, MS Word. 4) Нусхаси олинган матнни [Вставить] буйруғи орқали кўйинг. 5) [Сохранить] буйруғи орқали файлни керакли форматда сақланг. Агар топилган веб-саҳифани қолган қисмларини ҳам алоҳида файл шаклида сақлаб қўймоқчи бўлсангиз, баён қилинган 5 та амални такрорланг.

3-ҳолат. Сиз излаб топган веб-саҳифа сизга керакли расмни ўзида жамлаган. Керакли расмларни компьютерингизга сақлаб олишингиз учун куйидаги амалларни бажариш талаб этилади:

- 1) Расм устига курсорни олиб келинг.
- 2) Сичқончанинг ўнг тугмачасини босинг.
- 3) Очилган (pop-up) дарчаси ичида "Сохранить рисунок как..." тугмасини танланг.
- 4) Расм сақланиши керак бўлган манзилни ҳамда расм номини белгилаб, [Сохранить] тугмасини босинг. Агар бир неча расмни сақлаш керак бўлса, айтиб ўтилган тўртта амални ҳар бир расм учун алоҳида такрорланг.

4-ҳолат. Интернетда қидирув ўтказдингиз ва сиз учун керакли бўлган маълумотлар "Portable Document Format" (PDF) форматида ёки ZIP ва RAR архив форматларида веб-саҳифага жойлаштирилган экан. Бундай ҳолларда маълумотларни қандай қилиб сақлаш мумкин? Бунинг учун қуйидаги амалларни бажариш лозим: 1) Курсорингизни гиперматн устига олиб келинг. 2) Сичқончанинг ўнг тугмасини босинг. 3) Очилган (pop-up) дарчадан |Сохранить объект как...| буйруғини танланг. 4) IE Броузери файлни қаерга ва қандай ном билан сақлашни сўрайди. 5) Керакли маълумотлар киритилгандан сўнг |Сохранить| тугмасини босинг. 6) Юкланиш вақти тугашини кутиб турунг. 7) Файл юкланиб бўлгандан сўнг open/open folder/cancel имкониятларини танлаш дарчаси акс эттирилади. Бу дарчада юкланган файлни кўриш учун open/open folder (очиш, кўриш), ёки cancel (бекор қилиш) - кўриш жараёнини бекор қилиш тугмаларидан бирини танлаш лозим.

ЭСАЛАМА: Бирор-бир катта ҳажмли файлларни, веб-саҳифа манбаларини компьютерга сақлаб олиш учун Mass-downloader, Flashget каби дастурлардан фойдаланган маъқул. Ушбу дастурлар, нафақат, қимматли вақтни тежаш, балки кўчириб олинаётган маълумотларнинг 100% олиншини кафолатлайди.

5-ҳолат. Фараз қилинг, сиз топган веб-саҳифангиз ўз таркибида бошқа сиз учун керакли бўлган веб-саҳифаларга йўналтирилган гипербоғлиқликларга эга. Бундай ҳолатда сиз веб-саҳифанинг худди шу ҳолатини тўлиғича синхронизация қила олсангиз, шу керакли гипербоғлиқликлардаги манбаларга ҳам эга бўласиз. Веб-саҳифани синхронизация қилиш учун:

- 1) Веб-саҳифаларни тўлиқ ва хатоларсиз юкланиб бўлганлигига ишонч ҳосил қилинг.
- 2) |Сервис| менюсини очинг.
- 3) |Синхронизация...| буйруғини танланг.
- 4) Шу веб-саҳифанинг керакли объектларини танланг.
- 5) |Синхронизация| тугмасини босинг. 6) Веб-саҳифа синхронизация жараёни тугашини кутинг.

ЭСАЛАМА: Синхронизация жараёни Интернет тезлигига боғлиқ бўлган жараён. Шундай экан, жуда катта, жуда кўп гипербоғлиқларга эга бўлган веб-саҳифани синхронизация қилишдан олдин, қайси объектларни ва гипербоғлиқларни синхронизация учун танлашни ва имкониятни таҳлил қилиб кўринг.

6-Боб. Интернет манбаларига ҳавола қилиш услублари.

Интернет ресурсларини фойдаланилган адабиётлар таркибига киритиш услублари

Илмий ҳаққонийликни таъминлаш ва муаллифлик ҳуқуқларини бузмаслик мақсадида, электрон ҳолатдаги Интернет ресурсларидан фойдаланилганда сиз электрон ёки одатий (қоғоздаги) нашр этилаётган ишлар учун шу фойдаланилган манбаларга тўлиқ ва аниқ ҳавола (ссылка) қилишингиз талаб этилади. Ҳавола қилишнинг бир қатор услублари мавжуд бўлиб, уларнинг асосийлари университетлар, нашриётлар, дастурий маҳсулотларни ишлаб чиқарувчи компаниялар томонидан яратилган. Бизларнинг ўтказган таҳлил ва изланиш натижаларимизга кўра Колумбия Университети (Нью-Йорк, АҚШ) [26] томонидан яратилган ҳавола қилиш услублари Интернет ресурсларидан фойдаланишда қўлланиладиган ҳавола қилишнинг кенг тарқалган ва маъқул бўлган услублардан бири ҳисобланади. Қуйида берилган ҳавола қилиш услубларининг таркиби [26] бўйича ўзгаришсиз ҳолатда келтирилган:

“The World Wide Web (WWW) – дунё веб-тармоғи маълумотларига ҳавола қилиш:

Гуманитар йўналишдаги маълумотлар манбаи учун:

WWW – дунё веб-тармоғи маълумотларидан фойдаланилган манбаларга ҳавола қилиш учун – муаллифнинг фамилияси, исми биринчида (агар маълум бўлса); “ ” қўштирноқ ичида ишнинг тўлиқ номи; ишнинг тўлиқ номи (агар ўринли бўлса) курсив ҳарфлар билан файл формати ёки тартиб рақами; шу ҳужжатнинг нашр этилган санаси ёки охириги версиясининг санаси (агар мавжуд бўлса). Кейинги маълумот протокол тури (мисол учун, “http”) ва тўлиқ URL манзили ва қавс ичида шу маълумот манбасидан фойдаланилган сана кўрсатилади.

Масалан:

Burka, Lauren P. “A Hypertext History of Multi-User Dimensions.” *MUD History*. 1993.
<http://www.utopia.com/talent/lpb/muddex/essay> (2 Aug. 1996).

Илмий йўналишдаги маълумотлар учун:

Муаллиф фамилияси, инициаллари (агар маълум бўлса) ва нашр этилган сана қавс ичида. Кейин ишнинг тўлиқ номи биринчи сўзни бош ҳарфда ва лозим бўлса, бошқа номларни ҳам; тўлиқ ишнинг мавзуси ёки веб-сайт (ўринли бўлса) курсив ҳарфларда яна биринчи сўзни ва лозим бўлса, бошқа керакли отлар номини ҳам; манбанинг бирор версияси ёки файл тартиб рақами қавс ичида келтирилади; протокол тури ва манзили тўлиғича ёки ҳужжатдан фойдаланиш учун зарур бўлган тўлиқ директориялар кўрсатилади; охирида шу манбадан фойдаланилган сана қавс ичида берилади.

Масалан:

Burka, L. P. (1993). A hypertext history of multi-user dimensions. *MUD history*. <http://www.utopia.com/talent/lpb/muddex/essay> (2 Aug. 1996).

E-mail, дискуссиялар ва янгиликлар алмашиш гуруҳлари маълумотларига ҳавола қилиш

Гуманитар йўналишдаги маълумотлар учун:

Муаллифнинг фамилиясини (агар маълум бўлса) ёки унинг e-mail ёки логин номи (@) белгисидан олдин келадиган қисми, давомида нашр этилган маълумот предмет номи " " белгилари ичида берилади; шу хатнинг нашр этилган санаси агар ундан фойдаланилган сана бошқа бўлган ҳолда; дискуссия гуруҳининг (қўллаш имконияти бўлса) номи курсив ҳарфлар орқали. Гуруҳ нашрлари жойлашган манзил ёки протокол ва янгиликлар гуруҳининг манзили кўрсатилади ва қавс ичида манбадан фойдаланилган сана келтирилади.

Масалан:

Crump, Eric. "Re: Preserving Writing." *Alliance for Computers and Writing Listserv*. acw-l@unicorn.acs.ttu.edu (31 Mar. 1995).

Илмий йўналишдаги маълумотлар учун:

Муаллифнинг фамилиясини ва инициалларини (маълум бўлса) ёки псевдоним ном(лар)ини келтириш керак; шу маълумот нашр этилган сана қавс ичида агар бу маълумотдан фойдаланилган санадан ўзгача бўлган ҳолларда ва предмет қатори, биринчи сўз ва керакли отлар бош ҳарфларда берилади; Дискуссия рўйхатлари ва янгиликлар гуруҳлари учун улар номини (ўринли бўлса) бош ҳарфларда худди манбада кўрсатилгандек ва курсив ҳарфларда кўрсатилади ва охирида шу манбада фойдаланилган сана қавс ичида кўрсатилиши лозим.

Масалан:

Crump, E. Re. Preserving Writing. *Alliance for Computers and Writing listserv*. acw-l@unicorn.acs.ttu.edu (31 Mar. 1995).

Gopher протоколларда мавжуд бўлган манбаларга ҳавола қилиш

Гуманитар йўналишдаги маълумотлар учун:

Муаллиф фамилиясини ва инициалларини (маълум бўлса) кўрсатиб ўтиш, биринчи фамилияси; мақола номи ёки файл номи, " " қўштирноқ белгилари ичида; курсив ҳарфлар орқали ёзилган ишнинг тўлиқ мавзуси (имкон қадар); олдинги нашр этилган вақтини (агар маълум бўлса) ўз ичига олган ҳолда нашр этилган вақтини кўрсатиш лозим. Протоколни (яъни, «gopher»), манзилни, gopher қидирув натижаси йўлини ёки маълумотни олиш учун кириш зарур бўлган йўлни (каталоглар номини) ва қавс ичида маълумот олинган санани кўрсатиб ўтиш зарур.

Масалан:

African National Congress. "Human Rights Update for Week No. 10 from 5/3/96 to 11/3/97." *gopher://gopher.anc.org.za: 70/00/hrc/1997/hrup97.10* (1 Jan. 1998).

Илмий йўналишдаги маълумотлар учун:

Муаллифлар номи рўйхати келтирилади, биринчи навбатда фамилия ва кейин инициаллар; қавс ичида нашр этилган вақти ёки охириги таҳрирланган сана келтирилади (агар маълум бўлса); биринчи сўзи ёки атоқли отлар бош ҳарфда ёзилган ҳолда мақола мавзуси келтирилади. Олдинги нашр тўғрисидаги маълумотларни келтириб (агар мавжуд бўлса), кейин протоколни (яъни «gopher»), манзилни gopher қидирув натижаси йўлини ёки маълумотни олиш учун кириш зарур бўлган йўлни (директориялар номини) ва қавс ичида маълумот олинган санани кўрсатиб ўтиш зарур.

Масалан:

Perry, T. The quick and dirty guide to Japanese. *gopher://hoshi.cic.sfu.ca: 70/00/dlam/misc/Japanes.lang* (12 Jun. 1997).

File Transfer Protocols - (FTP) протоколларда мавжуд бўлган манбаларга ҳавола қилиш

Гуманитар йўналишдаги маълумотлар учун:

Муаллифлар фамилиясини ва кейин исмини (агар маълум бўлса); тўлиқ мавзусини (қисқароқ ишлар мавзусини қўштирноқ ичида каттароқ ишлар мавзусини курсив ҳарфлар билан); ва ҳужжатнинг нашр этилган вақтини (агар маълум бўлса) келтириб ўтиш лозим. Кейин протокол (яъни, "ftp") ва маълумотни олиш учун кириш зарур бўлган йўлни (каталоглар номини), яъни тўлиқ FTP манзилни кўрсатиш зарур. Ва ниҳоят, қавс ичида охириги маротаба маълумот олинган санани келтириб ўтилади.

Масалан:

Johnson-Eilola, Johndan. "Little Machines: Rearticulating Hypertext Users." 3 Dec. 1994.
ftp://ftp.daedalus.com/pub/ CCCC95/johnson-eilola (14 Aug 1996).

Илмий йўналишдаги маълумотлар учун:

Муаллифлар фамилияси ва инициаллари (агар маълум бўлса); ҳужжатнинг нашр этилган вақтини (агар ўринли бўлса); ҳужжат ёки файл мавзусини; ишнинг тўлиқ мавзусини (агар ўринли бўлса) курсив ҳарфларда ва олдинги нашрлар тўғрисида бирор маълумот; протокол ва манзил; маълумотни олиш учун кириш зарур бўлган йўлни каталоглар номини; қавс ичида маълумот олинган санани келтириб ўтилади.

Масалан:

Johnson-Eilola, J. (1994). Little machines: Rearticulating hypertext users. ftp://ftp.daedalus.com/pub/ CCCC95/johnson-eilola (14 Aug. 1996).

Телнет протоколларида мавжуд бўлган манбаларга ҳавола қилиш

Гуманитар йўналишдаги маълумотлар учун:

Муаллифнинг исмлари ёки псевдоним ном(лар)ини кейин фамилиясини (маълум бўлса) келтириш керак; ишнинг номи (маълум бўлса); шу ишнинг тўлиқ номи ёки телнет сайт номини курсив ҳарфларда; нашр этилган ёки яратилган сана; протокол (яъни, «telnet») ва тўлиқ телнет манзили; маълумотни олиш учун кириш зарур бўлган йўлни (каталоглар номини) кўрсатиш зарур. Ва ниҳоят, қавс ичида ва манзил орасида маълумот олинган санани келтириб ўтилади.

Масалан:

traci (#377). "DaedalusMOO Purpose Statement." *WriteWell*. telnet://moo.daedalus.com:7777 help purpose (30 Apr. 1996).

Илмий йўналишдаги маълумотлар учун:

Муаллифларнинг фамилияси ва инициаллари ёки псевдоним ном(лар)ини (агар маълум бўлса) келтириш керак; қавс ичида нашр этилган сана (агар маълум ва маълумот олинган санадан ўзгача бўлса); ишнинг номи; шу ишнинг тўлиқ номи ёки сайт номини курсив ҳарфларда; ва протокол (яъни, «telnet»), маълумотни олиш учун кириш зарур бўлган йўл (каталоглар номини) ва порт тартиб рақами (ўринли бўлса) кўрсатилган ҳолда тўлиқ телнет манзили; қавс ичида маълумот олинган санани келтириб ўтилади.

Масалан:

traci (#377). DaedalusMOO purpose statement. *WriteWell*. telnet://moo.daedalus.com:7777 help purpose (30 Apr. 1996).

Синхрон коммуникация имкониятига эга сайтларга ҳавола қилиш.

Гуманитар йўналишдаги маълумотлар учун:

Маърузачи ёки муаллифнинг исми ёки псевдоним ном(лар)ини (агар маълум бўлса); коммуникация турини (яъни, «Шахсий интервью») ёки синхрон анжуманлар учун секция мавзусини қўштирноқ ичида келтириш лозим; курсив ҳарфларда сайт мавзусини; протокол ва манзилни, маълумотни олиш учун кириш зарур бўлган йўл (каталоглар номини) ва буйруқлар кетма-кетликларини; қавс ичида сўзлашув вақтини келтириб ўтиш лозим.

Масалан:

Kiwi. "Playing the Jester Is Hard Work." *DaMOO*. telnet://damoo.csun.edu:7777 (4 Dec. 1996).

Илмий йўналишдаги маълумотлар учун:

Маърузачи ёки муаллифнинг исми ёки псевдоним ном(лар)ини; коммуникация турини (яъни, «Шахсий интервью») ёки анжуманлар учун секция мавзусини; курсив ҳарфларда сайт мавзусини; протокол ва манзилни, маълумотни олиш учун кириш зарур бўлган йўл (каталоглар номини) ва буйруқлар кетма-кетликларини; қавс ичида сўзлашув вақтини келтириб ўтиш лозим.

Масалан:

Kiwi. Playing the jester is hard work. *DaMOO*. telnet://damoo.csun.edu:7777 (4 Dec. 1996).

Онлайн маълумотлар манбаларига ҳавола қилиш.

Гуманитар йўналишдаги маълумотлар учун:

Муаллифлар номи келтирилади (агар маълум бўлса); қўштирноқ ичида мақола мавзуси; курсив ҳарфларда ишнинг тўлиқ мавзуси; чоп этилган нашр тўғрисида маълумот, вақт кўрсатилган ҳолда; онлайн кўринишдаги чоп этилганлиги тўғрисида маълумот; курсив ҳарфларда ёзилган, маълумотни олиш учун ўтиш лозим бўлган каталоглар номи ва кетма-кетлиги; ва қавс ичида маълумот олинган сана келтирилиши зарур.

Масалан:

"Fine Arts." *Dictionary of Cultural Literacy*. 2nd ed. Ed. E. D. Hirsch, Jr., Joseph F. Kett, and James Trefil. Boston: Houghton Mifflin. 1993. INSO Corp. *America Online*. Reference Desk/Dictionaries/Dictionary of Cultural Literacy (20 May 1996).

Илмий йўналишдаги маълумотлар учун:

Муаллифлар фамилияси ва инициаллари; чоп этилган вақт (агар маълум ва маълумот олинган кундан фарқли бўлса); ва мақола мавзуси. Муаллиф(лар) ёки таҳрирчи(лар) исмидан олдин "In," яъни "да" сўзини ишлатиб, кейин мақола тўлиқ мавзусини курсив ҳарфларда киритиш лозим; олдинги чоп этилган нашрлари тўғрисида бирор маълумот (агар маълум бўлса); онлайн кўринишдаги чоп этилганлиги тўғрисида маълумот; курсив ҳарфларда ёзилган, маълумотни олиш учун ўтиш лозим бўлган каталоглар номи ва кетма-кетлиги; ва қавс ичида маълумот олинган сана келтирилиши зарур.

Масалан:

Fine arts. (1993). In E. D. Hirsch, Jr., J. F. Kett, & J. Trefil (Eds.), *Dictionary of cultural literacy*. Boston: Houghton Mifflin. INSO Corp. *America Online*. Reference Desk/Dictionaries/Dictionary of Cultural Literacy (20 May 1996).

Электрон нашрлар ва онлайн маълумотлар базасига ҳавола қилиш

Гуманитар йўналишдаги маълумотлар учун:

Муаллифлар фамилияси ва исмларини (агар маълум бўлса); қўштирноқ ичида мақола мавзусини; ва курсив ҳарфларда қоғоз версияси мавзусини келтириш лозим. Кейинги навбатда ихтиёрий версияси ёки нашри тўғрисидаги маълумотлар, тартиб сони ва нашр қилиниш вақти тўғрисидаги маълумотларни келтириш зарур. Якунида, курсив ҳарфларда маълумотлар базаси номи, онлайн хизмат кўрсатувчи тўғрисида маълумотлар ва интернет протокол, манзил каталоглар кетма-кетлиги ва қавс ичида маълумот олинган сана келтириб ўтилади.

Масалан:

Warren, Christopher. "Working to Ensure a Secure and Comprehensive Peace in the Middle East." U.S. Dept. of State Dispatch 7:14, 1 Apr. 1996. *FastDoc*. OCLC. File #9606273898 (12 Aug. 1996).

Илмий йўналишдаги маълумотлар учун:

Муаллифлар исми ва инициаллари рўхати келтирилади; қавс ичида нашр вақти; мақола ёки файл мавзуси ва қавс ичида маълумот версияси тартиб рақамлари (агар маълум бўлса); курсив ҳарфларда электрон маълумотлар базаси номи; курсив ҳарфларда онлайн хизмат кўрсатувчининг номи ва маълумот олиш учун босиб ўтиш зарур; қавс ичида маълумот олинган сана.

Масалан:

Warren, C. (1996). Working to ensure a secure and comprehensive peace in the Middle East (U.S. Dept. of State Dispatch 7:14). *FastDoc*. OCLC (File #9606273898). (12 Aug. 1996).

Дастурлар ва Видео ўйинларга ҳавола қилиш

Гуманитар йўналишдаги маълумотлар учун:

Муаллиф ёки муаллифлар жамоаси номи (агар маълум бўлса); курсив ҳарфларда дастур номи; дастур версияси тартиб рақами (агар маълум ва дастур номи билан бирга келтирилмаган бўлса); ва нашр санасини ўз ичига олган ҳолда нашр тўғрисида маълумотлар келтириб ўтилиши лозим.

Масалан:

ID Software. *The Ultimate Doom*. New York: GT Interactive Software, 1995.

Илмий йўналишдаги маълумотлар учун:

Муаллиф фамилияси ва инициаллари (агар маълум бўлса); қавс ичида нашр қилинган ёки сотувга чиқарилган вақти; курсив ҳарфларда дастурий маҳсулот ёки видео ўйин номи; қавс ичида версияси тартиб рақами (агар маълум ва дастур номи билан бирга келтирилмаган бўлса); ва нашр тўғрисида маълумотлар келтириб ўтилиши лозим.

Масалан:

ID Software. (1993). *The ultimate doom*. NY: GT Interactive Software. "

ЭСЛАТМА: Бирор-бир манбага ҳавола қилаётганингизда, иккиланиш бўлса, шу манба тўғрисида кўпроқ маълумотларни бериш мақсадга мувофиқ ва ўринли бўлади.

7-Боб. EMAIL – энг қулай алоқа воситаси сифатида

Webopedia веб-компаниясининг таърифига кўра, e-mail – бу алоқа тармоқлари ўртасида хатларнинг узатилишидир. E-mail – ҳозирги кунгача Интернет технологиялари доирасида яратилган энг қулай коммуникация воситаларидан биридир. Ҳар куни Интернет тармоқлари орқали миллионлаб e-mail – электрон хатлар алмашинади.

E-Mail билан танишув

E-mail - “Electronic mail” бўлиб, World Wide Web – дунё компьютер тармоқларида мавжуд бўлган энг кўп қўлланиладиган алоқа воситаларидан биридир. E-mail хизматидан фойдаланиш учун, аввало, “E-mail қути” (E-mail account) га эга бўлиш керак. Иккинчидан, хат жўнатилаётган одамнинг E-mail манзилини билиш талаб этилади. Умуман олганда, аксарият E-mail манзиллар куйидаги кўринишда бўлади: **фойдаланувчи номи @Webmail компанияси номи** - кўпинча домен серверлар номи билан (“domain name servers” (DNS)) номи билан юритилади. **Веб-mail компания** номини ҳам **фойдаланувчи номи** каби номлаш имконияти мавжуд. Бунинг учун хизмат кўрсатувчи провайдерга маълум бир миқдордаги тўловларни тўлаш талаб этилади. Бунда сизнинг e-mail ингиз қуйидаги шаклга эга бўлади: **фойдаланувчи номи@ фойдаланувчи номи.com** ва ҳ.к.

Фойдаланувчи номи исталган узунликдаги ҳарфлар, сонлар ва белгилар “_”, “.” бирикмасидан иборат бўлиши мумкин. Янги E-mail қутиси очишда бемалол ўз Интернет провайдерингиздан ёки Yahoo, MSN, Google, Lycos, AOL, Rambler, Yandex каби компаниялар хизматидан фойдаланишингиз мумкин. Шунингдек, айрим компаниялар ва университетлар ўз хизматчиларига, мижозларига ва талабаларига E-mail қутисини маълум муддатга текинга тақдим этадилар. Эсингизда тутинг, шундай норасмий қоида мавжуд. Агар сиз E-mail қутингизни яратишда “web-mail” хизматини кенг омма учун текинга тақдим этадиган компаниялар хизматидан фойдаланиб яратган бўлсангиз, сиз бошқаларда сиз ҳақингизда ишончсиз одам деган фикрни ҳосил бўлишига тўсқинлик қила олмайсиз. Бундай фикрнинг пайдо бўлишига, ҳар бир одам текинга исталган мақсадда E-mail қутисини текин “web-mail” лар орқали яратиб олиши сабаб бўлади.

Шунинг учун агар сиз ўз e-mail қутингизни ўз ташкилотингиз web-mail хизматидан фойдаланиб яратишингиз мақсадга мувофиқдир.

Умумий ҳолатларда қандай қилиб e-mail қутисини яратиш мумкин? Бунинг учун қуйидаги маълумотларга эга бўлиш талаб этилади:

1. Фойдаланувчи (логин) номини танлаш. Эсингизда бўлсин, фойдаланувчи (логин) номи такрорланмас (ягона) бўлиши шарт ҳамда этика-ахлоқ талабларига жавоб бериши керак. Шундай ҳолатлар ҳам тез-тез учраб турадики, баъзи кишилар ўзларига tornado, ...hacker, ...cracker, ...world-savev, ...killer, ... ва ҳ.к. турдаги сўзлардан фойдаланишади. Лекин шунини ёдда тутингки, ҳар доим ўзингиз учун логин номини танлаш сизнинг ихтиёрингизда.
2. Паролни танлаш. E-mail қутиси очиш жараёнида паролни танлаш энг масъулятли қадам ҳисобланади. Сизнинг e-mail қутингиз маълум маънода сизнинг шахсий маълумотингиз ва сирингиздир. Шу сабаб, e-mail қутингизга ҳеч ким йўл топа олмаслиги хавфсизлик ва махфийлик нуқтаи-назаридан ўта муҳим. Паролни шундай танлаш керакки, бегона одам бехосдан ёки қидириб уни топа олмасин. Парол танлаётганингизда осон ўйлаб

- топиладиган сўзлар ва иборалар, яъни туғилган кунингиз, исмингиз ёки кўп учрайдиган қуйидагича сўзлардан; худо, муҳаббат, ҳаёт ва шу каби сўзлардан фойдаланманг. Мобода туғилган жойингиз, болаларингиз, умр йўлдошингиз, худо, муҳаббат каби сўзларни ишлатсангиз, унда уларни сонлар билан кетма-кетликда қатнаштириб, катта ва кичик ҳарфлар шаклида ишлатинг. Парол олти символдан кам бўлмаслиги талаб этилади. Ўз паролингизни хавфсиз жойда ёки хотирангизда сақланг.
3. Сирли саволни яратиш ёки танлаш. Паролингизни унутиб қўйган ҳолатда e-mail қутингизга кириш учун захирадаги эшик – сирли савол ва унга жавоб хизматга келади.
 4. Сирли савол шундай танланиши керакки, у сизга жуда ҳам сиз учун шахсий ва ҳаётий бўлган баъзи бир фактларни эслатиши керак. Шу саволга жавобингиз бошқалар томонидан ўйлаб ёки қидириб топиш имконияти бўлмаслиги лозим. Бу саволга жавоб сизнинг болалик даврингиздан ёки шахсий бўлган элементар одатларингиздан ёки шахсий ўй-фикрларингиздан келиб чиқиши мумкин, лекин бу фактларни тезда хотирлай олишга қулай бўлиши керак. Шундан сўнг, ўз шахсий маълумотларингизни, яъни исмингиз, туғилган йилингиз, манзилингиз ва ҳ.к. ларни киритиш сўралади. Ўз исми-шарифингизни, шахсий қизиқишларингиз, касбингизни иложи борича хатосиз, тўлиқ ёзишга ҳаракат қилинг.
 5. Агар турли соҳага доир янгилекларни олиб туришни истасангиз, шу хизмат турига аъзо бўлишингиз лозим. Агар сиз бу хизмат турига аъзо бўлсангиз, "mail" қутингизга кўплаб хатлар, янгилеклар, реклама туридаги маълумотларнинг келишига таяёр туринг.
 6. Аъзоликни тасдиқлаш учун экранда келтирилган сонларни ўз кетма-кетлигида тўғри киритиш керак.
 7. Олдин очилган e-mail манзилингиз бўлса, уни хоҳласангиз киритиб қўйишингиз мумкин.
 8. Киритилган маълумотларингиз қайта ишланади, текширилади.
 9. Ва ниҳоят, сиз e-mail манзилини яратдингиз. Энди, фойдаланувчи номи ва паролини териб, E-mail қутингизни очиб кўринг. Ўз e-mail қутингизга кириш жараёнида кейинчалик кўтини очиб кўришда қулайлик яратиш мақсадида фойдаланувчи номи ва паролни сақлаб қўйиш имконияти таклиф этилади. Агарда сиз шу пайтда фойдаланаётган компьютер шахсий бўлмаса ёки бошқа инсонлар фойдаланиши мумкин бўлса, бу имкониятдан фойдаланманг. Чунки сақлаб қўйилган парол орқали бегона одам сизнинг E-mail қутингизга тўсиқсиз кира олади. Буни, албатта, истамайсиз. Агар сиз шахсий компьютерингизда ишлаётган бўлсангиз бу имкониятдан фойдаланишингиз мумкин.

E-mail асбоблари

Умуман, аксарият E-mail хизматлари қуйидагича умумий асбоблардан иборат: Check Mail (Inbox), Compose (Write E-mail), Calendar, Addresses (Contacts), Sign Out (Log Out). E-mail асбоблардан Check Mail (Inbox) тугмасини танлаб, шу E-mail қутига келган хатларни ўқишимиз мумкин. Inbox бўлими Junk E-mail, Drafts, Sent Messages, Trash каби каталоглардан иборат бўлади. Бу каталоглар олдиндан яратиб қўйилган.

Inbox каталогигада барча хатлар олинган вақти бўйича ёки номи бўйича, кимдан келганлиги бўйича ёки ҳажми бўйича саралаб қўйилган. Inbox каталогигадаги хат устида сичқончанинг чап тугмасини босиш орқали хат матни билан танишиш мумкин. Ҳудди шунингдек, remove/delete/sent to Junk бўлимларини белгилаб ўчириш/Junk бўлимига кўшиб қўйиш мумкин. Compose (Write E-mail) асбоби орқали

эса, бирор-бир инсонга хат ёзиб жўнатиш мумкин. Junk E-mail, Drafts, Sent Messages, Trash Can каталогларидаги маълумотлар ҳам Inbox каталогидagi каби бўлади. Лекин, бир нарсани эсингизда сақланг, Junk Mail, Trash Can каталогларида кераксиз ёки сиз ўчириб ташлаган хатлар акс этади. Sent messages каталогидa, сиз ёзиб жўнатган хатларингиз акс этади (агар сиз бу имкониятдан фойдаланиш дарчасида танлаган ва белги қўйган бўлсангиз). Drafts каталоги ҳали жўнатилмаган, лекин кейинчалик фойдаланиш мумкин бўлган хатларни сақлаш учун мўлжалланган каталогдир.

Хат ёзиш ва уни жўнатиш: Хатни ёзиш ва жўнатиш қуйидаги тартибда амалга оширилади. Аввало хат жўнатмоқчи бўлган кишининг ёки кишиларнинг E-mail манзилларини билиш талаб этилади; сўнгра, хат матнини хат ёзиш дарчасида ёзишингиз ёки хат матнини бошқа дастурда ёзиб тайёрлаб қўйган бўлсангиз унинг нусхасини олиб қўйишингиз керак. Бундан ташқари ихтиёрий форматдаги файлни хатга илова қилиш мумкин. 2- шарт: компютерингиз Интернетга уланган бўлиши лозим. 3— шарт: Хатни ёзиб, кимга жўнатишни аниқлаб, E-mail манзилни киритинг ва SEND тугмасини босинг.

ЭСААТМА: Хатга илова қилинаётган файл ҳажмига аҳамият беринг. Унга белгиланган чегара мавжуд. Исталганча ўлчамдаги файлларни бирданига жўнатишининг иложи йўқ.

E-mail хатларини қабул қилиш: E-mail қутингизни очганингиздан кейин янги хат келган бўлса, сизга бу ҳақида маълум қилади. Хатни ўқиш учун унинг устига сичқонча чап тугмаси билан бир марта босиш kifоя. Демак, хатни очиб ўқиб, уни жўнатган кишига жавоб хатини ёзишингиз мумкин. Бунинг учун, Reply (келган хатга жавоб қайтариш) ёки Reply all (ҳаммага жавоб қайтариш) тугмасини босиш керак бўлади. Reply all тугмасини босиш орқали манзил дарчасида акс этган барча манзил эгаларига бирданига жавоб қайтариш мумкин. Агар сизга келган хатни яна бирон бир e-mail манзилига жўнатмоқчи бўлсангиз, Forward (хатни йўналтириш) тугмасини босинг ва E-mail манзил дарчасига шу хат жўнатиш керак бўлган кишининг E-mail манзилни киритинг.

Шунингдек, бир неча E-mail қутингизга келадиغان хатларни бирор-бир почтангизга боғлаб қўйишингиз мумкин. Бу билан сиз фақат бир E-mail қутисини очиб барча бошқа E-mail қутисига келган хатларни ҳам бошқара оласиз. Бундай қулайлик анча вақтни тежашга ёрдам беради.

ЭСААТМА: Айрим ҳолларда Junk каталогларига келган хатларни ҳам очиб қараб туринг. Сабаби, керакли хатлар ҳам Спамларда тозалаш хизмати томонидан (Junk) каталогига жойлаштирилиши мумкин.

ЭСААТМА: Хавфсизликни таъминлаш мақсадида ҳар доим Sign Out (Чиқиш) тугмасини танлаб чиқиб кетинг ва Броузер дарчасини ёпиб юборинг.

8-Боб. Хавфсизлик ва махфийлик

8.1. Virus, Spam, Spyware, Malware, Adware ва Phishing тушунчалари

Internet технологияси имкониятларидан ва хизматларидан фойдаланиш ахборот хавфсизлиги ҳамда шахсий маълумотларнинг дахлсизлигини таъминлаш – соҳа мутахассислари ва фойдаланувчилари учун муҳим вазифадир. Интернет орқали бўладиган таҳдидлар сони ошиб, уларнинг тури кўпайиб ривожланиб бормоқда. Булар: Virus, Spyware (шпион), Adware, Malware, Worms, Spams, Phishing - лардир.

Virus (Вурц) - махсус дастур бўлиб, программист ёки хакерлар томонидан фараз мақсадларда ёки ўз интеллектуал қобилиятларидан фойдаланиб дунёда улкан муаммоларни ва тартибсизликларни келтириб чиқариб, ўзларини махфий ҳолда сақлаб қолган кишилар маҳсулидир.

Ҳозирги кунга келиб 100000 дан ортиқ вирус турлари мавжуд. Шулардан кўпчилиги "Worm", "Trojan horses", "Macros" туридагиларидир. Интернетда кенг тарқалган вирус турлари эса "Trojan Horses" ва "Worm" лар ҳисобланади. Шахсий компьютерлар (PC) учун яратилган вируслар Macintosh компьютерларига таъсир этмайди ва аксинча, Macintosh компьютерлари учун яратилган вируслар шахсий компьютерга таъсир кўрсата олмайди.

Spam (Спам) – бир турдаги электрон хатларнинг кўплаб нусхадаги Интернетда жуда катта оқимидир. **Spam** нинг аксарият қисми [21] тижорат эълонлари бўлиб, тез бойиш схемасига асосланган шубҳали маҳсулотлар рекламасидан иборат маълумотларни ўзида жамлаган хатлар ва ноқонуний хизматлар ташкил этади.

Спамлар уларни жўнатувчи учун жуда ҳам кам ҳаражатли бўлиб, унинг асосий сарфини қабул қилиб олувчи ёки уларни ташувчилар тўлашига тўғри келади. Шунинг учун спамларнинг кескин кўпайиши баъзан ISP-Интернет хизматини тақлиф этувчи компаниялар учун жуда қимматга тушади ва баъзан уларнинг иш фаолияти маълум муддатга тўхталишига ҳам олиб келади.

Spam ларнинг одамларга таъсири бўйича асосан икки турга ажратиш мумкин.

Бекор қилиш имконияти мавжуд бўлган Usenet спамлар оддий жўнатилган хат кўринишида бўлади. Бу хат 20 та ва ундан кўпроқ Usenet фойдаланувчиларига жўнатилади. Usenet спамлар "lurkers", яъни "кузатувчилар"га қаратилгандир. «Кузатувчилар» - янгиликларни ўқиши мумкин бўлган, лекин бу янгиликлар муҳокамасида қатнашиши мумкин бўлмаган ва қайта хат жўната олмайдиган Usenet фойдаланувчиларидирлар. Usenet спамлари фойдаланувчиларга рекламалар ва бошқа турдаги номаъқул хатларни жўнатиш йўли билан улардан керакли маълумотларни ўғирлайди. Бундан ташқари, Usenet спамлари тизим администраторлари (бошқарувчилари) ва тизим эгаларини тизимни бошқаруви хуқуқидан маҳрум қилиши мумкин.

E-mail спамларини эса фойдаланувчиларнинг mail манзилларига тўғридан-тўғри жўнатилади. E-mail спамлар рўйхати одатда Usenet хат алмашинувларини кузатиб туриш, фойдаланувчиларнинг манзиллар рўйхатини ўғирлаш ёки Вебда манзиллар бўйича қидирув ўтказиш орқали яратилади ва кенгайтириб борилади. E-mail спамлар фойдаланувчиларни кўшимча ҳаражатлар қилишга мажбур қилади. Интернетда хажмбай ёки вақтбай кўринишда фойдаланувчи инсонлар, хат ўқиш ёки сўзлашувлар жараёнида E-mail спамлар кўринмас ҳолда ҳаракатга тушиб, фойдаланувчи ҳисобига кўшимча ҳаражатлар, яъни кўшимча хизматлар учун пул ёзилади.

E-mail спамларининг энг ёмон варианты бу – спамларни mail list - e-mail манзиллар рўйхатига (жамоат ёки шахсий e-mail дискуссия форумларига) жўнатиладиган туридир. Чунки кўплаб mail рўйхатлари ўз клиентлари хизматини чеклаб кўяди, спам жўнатувчилар эса автоматик равишда ишловчи асбобларини кўллашади ва қанча имконият мавжуд бўлса, шунча mail рўйхатларга аъзо бўлиб, уларда тўғри нишон сифатида фойдаланишади [21].

Spam хабарлари борган сари шунчалик кўпайиб ва кенг тарқалиб бормоқдаки, Веб mail хизматидан фойдаланувчи инсонлар Spam хабарларини бекор қилиш, уларни ўчиришга улгуришлари қийин бўлмоқда ва ўз асаблари ҳамда қимматли вақтларини кетказишга мажбур бўлмоқдалар, лекин ҳар доим ҳам бунинг уддасидан чиқа олмайдилар.

Spyware бу программист томонидан тузилган махсус кичик дастур бўлиб, бирор-бир киши шахсий компьютерида, тармоқ ёки корпорация компьютер фойдаланувчисининг Интернетда қидирув ўтказаятганда ёки Интернет хизматларидан фойдаланаётган вақтида, унинг ихтиёрий хизматларидан фойдаланиш одатларини, ҳаракатларини кузатиб бориб, шу фойдаланувчи компьютердан қимматбаҳо маълумотларни олиш, локал тармоқ фойдаланувчисининг Интернетга уланган пайтида шахсий маълумотларини йиғишга ҳамда уни дастур ичига жўнатишга хизмат қилади.

Spyware фойдаланувчининг ташриф буюрган веб-саҳифалари, ёзилган хатларининг мазмунига, онлайн харид қилган буюмлари ва ҳ.к. ҳақидаги маълумотларини жамлайди. Бир сўз билан айтганда, Spyware фойдаланувчи компьютеридаги маълумотларни ўғирлаб олиш учун ғараз мақсадда тузилган дастурий маҳсулотлардан бири ҳисобланади. Spyware ларнинг аксарияти порнография, онлайн ўйинлар, текин дастурлар, кино тарқатадиган ноқонуний веб-саҳифаларда жойлашган бўлади ва фойдаланувчилар компьютерига билдирмасдан жойлашиб олиб ўз ишини бошлайди.

Adware ҳам Spyware га хос вазифани бажариш учун яратилган дастурий маҳсулот ҳисобланади. Adware аксарият ҳолларда реклама компаниялари томонидан мижозларнинг одатлари, шахсий қизиқишлари ҳақидаги маълумотларни тўплаш мақсадида тузилади. Одамларнинг шахсий маълумотларини тўплаш умуман қонунга зиддир. Шунга қарамай, айрим ноқонуний реклама компаниялари шундай маълумотларни тўплаш билан шуғулланишади ва маҳсулот ишлаб чиқарувчи компанияларга бундай қимматли маълумотларни сотиб бизнес қилишади. Adware дастурлари mail хабарлари, бирор тижорат компаниялари веб-саҳифалари, онлайн ўйин тарқатиладиган ҳамда этикага мос келмайдиган, порнография таркибида бўлган веб-саҳифаларга ташриф буюриш чоғида фойдаланувчи компьютерига ўтиши мумкин.

Malware “malicious software” сўзидан олинган қисқартма бўлиб, Malware – (Malicious wave or Malicious Softwave – ёмон (мақсадли) программа) ягона компьютер, сервер ёки тармоқ компьютерларини ишдан чиқариш ёки нормал иш жараёнига тўсқинлик қилиш мақсадида яратилган дастурий маҳсулот ҳисобланади. Malware фойдаланувчи фаолиятини кузатиб туради; изланаётган веб-саҳифа манзилини ўзгартириб, **pop-up** чиқиши керак бўлмаган жойларда атайин pop-up дарчаларини очиб ишлашга ҳалақит беради. Malware ўзи билан компьютер вирусларини, Worm ва Trojan ларни олиб юриши мумкин.

Phishing – бу асосан e-mail орқали фойдаланувчига ҳудди ҳақиқий компаниялар каби маълумот билан мурожаат этиб, фойдаланувчининг шахсий маълумотларига эга бўлиш ёки ўғирлаш мақсадида жўнатилган хатларга хатти-ҳаракатлар мажмуасига айтилади. Бу жўнатилган e-mail фойдаланувчини маълум бир веб-сайтга йўналтиради ва ундан шахсий маълумотларни (Мисол учун: исми-шарифи, уй адреси, кредит картаси, махсус ижтимоий ҳимоя номерини ва ундаги счот рақамларини) киритишни сўрайди, лекин бу маълумотларни ҳақиқий компания, яъни фойдаланувчи хизматларидан фойдаланаётган компанияда мавжуд бўлиши мумкин. Бундан кўзланган асосий мақсад ҳақиқатдан мавжуд компания сифатида ўзини намоён этиш билан маълумотларни ўғирлашдир. Мисол учун: PayPal – хизматлари – он-лайн савдолари учун.

8.2. ХАВФСИЗЛИК ВА МАХФИЙЛИКНИ ТАЪМИНЛАШ ЙЎЛЛАРИ

Хавфсизлик ва махфийлик. Интернет томонидан кўрсатилиши мумкин бўлган турли хавфлардан хабардор бўлганимиздан кейин савол туғилиши табиий. Бундай хавф-хатардан холи бўлишнинг наҳотки ҳеч қандай иложи бўлмаса? Тан олиб айтишимиз керак, бугунги кунда Интернет томонидан пайдо бўлаётган бундай хавф ва хатарлардан 100% қутилишнинг имконияти йўқ. Лекин, бу Интернет тармоғида ишлаш жараёнида компьютерингизни ҳимоя қила олмайсиз дегани эмас. Ахборот хавфсизлигини ҳамда шахсий маълумотларимизнинг дахлсизлигини сақлаш мақсадида бир қатор қоидаларга амал қилиш талаб этилади. Булар қуйидагилар:

1. Нотаниш кишилардан келган хатларни очманг, хатга илова қилинган URL манзилларни босишдан сақланинг. Бундай хатларни ўчириб ташлаш тавсия этилади. Хатни очмасангиз, унинг таркибидаги вируслар компьютерингизга таъсир кўрсата олмайди.
2. Аҳлоқ нормаларига мос келмайдиган-порнографик таркибга эга бўлган, турли онлайн ўйинлар, ноқонуний йўллар билан тарқатилаётган дастурий маҳсулотлар ва мусиқа тарқатиладиган веб-саҳифаларга ташриф буюрманг.
3. Вақти-вақти билан Интернет Броузeringиз cookies файлларини (веб-саҳифалар ҳақидаги компьютерингизда сақланадиган маълумот) ўчириб туринг.
4. Интернетда ишлаш жараёнида ютуқ ёлиби бўлганлигингиз ҳақидаги “pop-up” (ўзи очилувчи) дарчаси чиқиб қолса ҳамда ютуқни олиш учун ўз шахсий маълумотларингизни, масалан: исмингиз, уй манзилингиз, кредит картангиз тартиб рақами ва ҳ.к. ларни киритиш талаб этилса, ҳеч қачон бундай алдовга ишонманг. Бундай ҳаракат “phishing” оқибати бўлиб чиқиши мумкин. Ҳар доим эсингизда тутинг, ўз шахсий маълумотларингизни киритишдан олдин қайта-қайта яхшилаб ўйлаб ва қайси веб-саҳифа манбаларига киритаётганлигингизни текшириб кўринг.
5. Интернет тармоғига модем орқали уланган кишилар (56 Kb/sec), ADSL/DSL орқали юкори тезликда уланган кишиларга нисбатан анчагина хавфсизроқ шароитда бўладилар.
6. E-mail хабарларини қабул қилиш ва очишда эътиборлироқ бўлинг. Айрим ҳолларда, ҳаттоки дўстларингиздан келаётган E-mail хабарлари ҳам ўзида спам ёки вирусларни ташиши мумкин.
7. Сўнгги Антивирус дастурларини ўрнатинг, уларнинг вирус базасини даврий равишда янгилаб туринг. Ахборот технологияси мутахассисларининг фикрига кўра, McAfee дастури вирусга қарши энг самарали дастурлардан бири

сифатида эътироф этилмоқда. Компьютерингизни даврий равишда вирус тозалигига текшириб туринг.

8. Агар сиз катта локал тармоққа эга компанияда ишласангиз, сизнинг компаниянгиз "Web-Filtering" технологиясидан фойдаланиши мумкин. Бундай технология қўлланганда тармоқ таркиби бирламчи филтрдан, тозаланишдан ўтиб, сўнгра маълумот фойдаланувчига тарқатилади.
9. Агар сиз Microsoft компанияси маҳсулотларидан, жумладан: MS office OS Windows дастурларидан фойдалансангиз, сизнинг компьютерингизнинг хавф остида бўлиши эҳтимоли юқори бўлади. Microsoft дастурларидан жуда кўпчилик кишилар фойдаланганлиги сабабли, аксарият "malware" дастурлари, ушбу компания маҳсулотларига тайизқ ўтказишга қаратилган. Мисол учун, Outlook Express дастуридан фойдалансангиз, "spyware" лар ҳамда айрим "вирус" лар ушбу дастур ичига кириб, виртуал (27374) портини очиб қўйиши мумкин. Бу эса ўз ўрнида шу порт орқали шахсий маълумотларни олиб чиқиб кетилишига имкон яратади.

8.3. ИНТЕРНЕТДА АҲЛОҚ НОРМАЛАРИ

Интернет тармоғида жуда катта ҳажмдаги маълумотлар жойлашган бўлиб, улардан планетамиздаги барча инсонлар учун бирдек фойдаланиш имконияти яратилган. Интернет фойдаланувчилари амал қилишлари керак бўлган бирор-бир белгиланган қатъий қонун-қоида йўқ, лекин шундай бўлсада, ихтиёрий инсонлар жамиятидаги каби Интернетда ҳам амал қилиниши лозим бўлган ахлоқий нормалар мавжуд. Бундай ахлоқий нормалар ҳамма томонидан бирдек ҳурмат қилиниши ба амал қилиниши керак. Кўплаб университетлар ва компаниялар Интернетдан фойдаланиш бўйича ўзига мос нормаларини яратишган. Кўпчилик томонидан қабул қилинган ва кенг қўлланиладиган ахлоқий нормалар мажмуи Арлене Х. Риналди томонидан ишлаб чиқилган ва у "The Net User Guidelines and Netiquette" деб номланади.

Риналди қўлланмаси [30, 31] Computer Ethics Institute (Компьютер Этикаси Институти) томонидан асосий ўнта қоида мажмуида жамланган:

1. *Фойдаланувчи компьютердан бошқа инсонларга зарар етказиш мақсадида фойдаланмаслиги керак.*
2. *Фойдаланувчи бошқа инсонларнинг компьютер ишларига аралашмаслиги керак.*
3. *Компьютер фойдаланувчиси бошқа инсонларнинг шахсий ҳужжатларини (файллари) кўрмаслиги керак.*
4. *Фойдаланувчи компьютерни ўгрилик мақсадида ишлатмаслиги керак.*
5. *Фойдаланувчи компьютердан фойдаланиб ёлгон гувоҳлик бермаслиги керак.*
6. *Фойдаланувчи пули тўланмаган дастурий маҳсулотдан кўчириб нусха олмаслиги ёки ишлатмаслиги керак.*
7. *Фойдаланувчи бошқа инсонлар компьютерлари манбаларидан рухсатсиз фойдаланмаслиги керак.*
8. *Бошқалар ақлий меҳнат натижасини уларнинг рухсатсиз ишлатмаслиги керак.*
9. *Компьютерда бирор дастур тузаётганда уни келтириб чиқариши мумкин бўлган оқибатларини ҳам ўйлаб кўриши керак.*
10. *Компьютердан фойдаланиш жараёнида бошқаларга ҳурмат ва эътибор билан ёндошиш керак.*

Юқоридаги қоидалардан ташқари электрон алоқа гуруҳлари ва жамиятлари, турли олий ўқув юртлири ва мактаблар ўз фаолиятларида амал қилиниши лозим бўлган суҳбат ва нашр (янгиликлар, илмий ишлар) учун ўз ахлоқ нормаларини жорий этишлари мумкин.

ХУЛОСА – ИНТЕРНЕТНИНГ ИЖОБИЙ ВА САЛБИЙ ЖИХАТЛАРИ

Китобнинг дастлабки саҳифаларидан бошлаб, Интернет технологиясининг ютуқлари, унинг жуда оммабоп, фойдали имкониятлари, шу билан бирга хавфли томонлари билан таништиришга ҳаракат қилдик. Келтирилган фикрларга қисқагина хулоса қилиб, яна бир бор Интернет технологияси ва World Wide Web тармоғи айрим ютуқларини, имкониятлари, қулайликлари ҳамда салбий жиҳатларини умумлаган ҳолда айтиб ўтишни жоиз билдик, улар қуйидагилар:

- + Инсонлар ва маълумотлар орасидаги географик масофа кескин қисқарди. Дунёнинг нариги бурчагидаги маълумотни Интернетда туриб бир лаҳзада олиш имконияти яратилди.
- + Инсонлар ва корхоналар ўзлари ҳақида маълумотларни Интернетда жойлаштириб, фаолиятларни ривожлантирмоқдалар.
- + Турли соҳага доир маълумотларни қидириб топишга кетадиган вақт тежалди.
- + Корхоналараро ҳамда инсонлар орасидаги маълумот алмашинув тизимининг сифати жуда юқори даражага чиқди.
- + Бизнес учун жуда кенг имкониятлар очилди. масалан, е-тижорат, е-аукцион, е-банк хизматларининг ривожланиши, е-ўқитиш тизим ва ҳ.к..
- + Алоқа турлари ривожланди, ўнлаб ривожланган алоқа қилиш услублари ва асбоблари пайдо бўлди;
- + Интернетда фойдаланувчилар тенгдир. Планетадаги исталган инсоннинг Интернетдан хоҳлаган маълумотни олишига ҳеч ким тўсқинлик қилмайди. Интернет ҳеч кимга тегишли эмас.
- + Ва бошқалар ...

Шуни ҳам айтиш жоизки, яратилган дунё тармоғини ҳамда Интернет технологиясини умуман беҳатар, фақат ижобий ютуқлардан иборат деб бўлмайди. Тизимнинг салбий томонларини, унинг камчиликларини таҳлил қилиб, умумлаштирадиган бўлсак, қуйидагиларни келтириш мумкин:

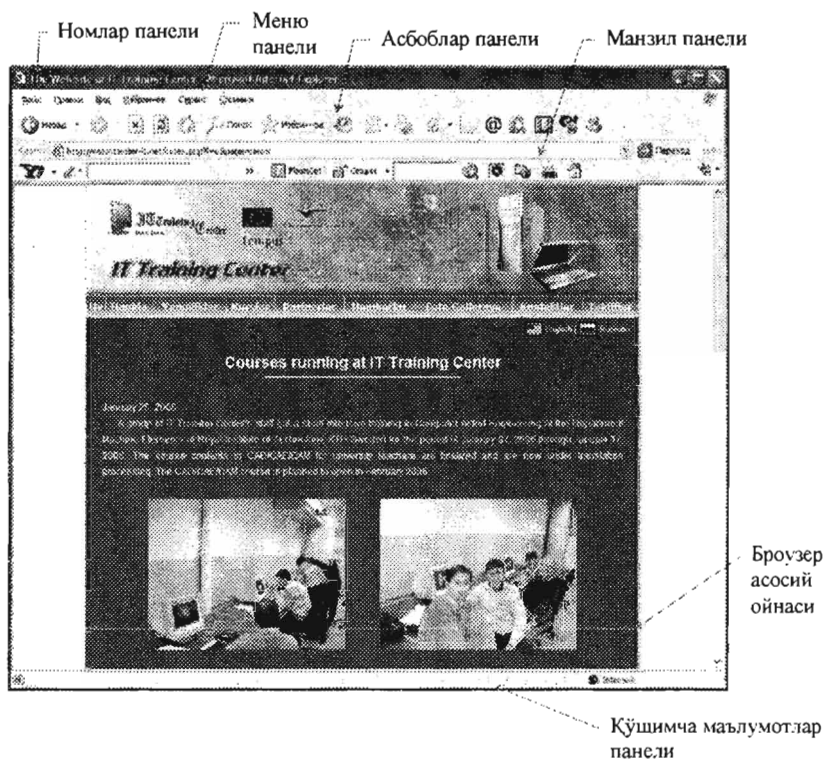
- Маълумотлар хавфсизлиги ва уларнинг даҳлсизлигини мутлоқ таъминлашнинг иложи йўқ. Турли вирусларнинг ҳужуми натижасида компаниялар миллиардлаб зарар кўришлари мумкин. Мисол учун, 2004 йилда So-BIG номли вирус келтирган зарар дунё бўйича умумий 35 миллиард АҚШ долларини ташкил этган. Бундан ташқари маълумотлар, интеллектуал меҳнат натижаларининг йўқолиши, ўғриланиш хавфи ҳам мавжуд.
- Spyware ва adware ларнинг кенг тарқалиши оқибатида одамлар кўплаб қимматли вақтларини ва асабларни йўқотмоқдалар.
- Онлайн-chatлар (суҳбатлар), сайтлар орқали ёш болаларнинг ҳақоратланиши, уларга нисбатан нотўғри муомалада бўлиш ҳолатларининг мавжудлиги. E-chatting ва онлайн-ўйин ўйнаш технологиясининг кенг ривожланиб оммаллашиб кетиши, кўпчилик ёш авлод вакилларининг кундалик ҳаёт тарзига айланиб бормоқда. Бу билан уларнинг, нафақат, қимматли вақтларининг, балки соғлиқларининг ҳам йўқотишига ва оилаларидан узоқлашиб кетишига олиб келмоқда. Айрим Интернет фойдаланувчиларининг компьютерга боғланиб қолиш хавфи кучаймоқда.

Мисол учун, 2005-йилнинг ёз ойларидан бирида, жанубий Корея фуқароси оламдан ўтди. Бунга сабаб, унинг онлайн ўйинга жуда ҳам қизиқиб кетганлиги сабаб бўлди. У бир неча кун дам олмасдан ўйин ўйнаш натижасида ҳолсизланиб оламдан ўтган.

- Корпоратив корхоналар ишчиларининг иш вақтида онлайн ўйинлар ҳамда e-chatting билан шуғулланишлари иш унумдорлигининг кескин тушиб кетишига сабаб бўлмоқда.
- Интеллектуал меҳнат натижасининг (муסיқа, фильм ва дастурий маҳсулотларнинг) P2P(peer-to-peer) файл алмашиш технологияси орқали ўзаро фойдаланувчилар орасида ноқонуний кўпайтирилиши ва фойдаланишига сабаб бўлмоқда;
- Аҳлоқ нормаларга мос келмайдиган таркибга эга бўлган веб-саҳифаларнинг сони жуда кўпайиб кетди. Ушбу веб-саҳифалар порнография, миллатчилик, терроризм ғояларини тарғиб қилиши билан жамиятнинг фаровон ҳаётини бузиш, одамлар орасида турли низоларни келтириб чиқаришга хизмат қилмоқда;
- Институт талабалари, мактаб ўқувчиларининг фирибгарликка берилишлари, ижодий иш учун берилган топшириқни Интернетдан тайёр маълумотларни кўчириш билан бажариши ва ҳ.к. кўпайиб кетди;
- Ва ҳ.к. ҳолатлар.

Келтирилган фикрларни умумлаштириб, Интернет технологияси ҳамда WWW – дунё тармоғининг ривожланиши оқибатида юзага келган ижобий хусусиятлар салмоғи салбийларига нисбатан бир неча бор кўпроқдир. Юқорида санаб ўтилган салбий ҳолатларни эса кескин камайитириш ёки умуман йўқотишнинг имконияти мавжуд, бунинг учун дунё миқёсида ҳамжиҳатликда бажарилиши керак бўлган ижодий ишларни амалга ошириш талаб этилади.

1-Илова: БРОУЗЕР ДАРЧАСИ ТАРКИБИЙ ҚИСМЛАРИ

Таркибий қисм номи	Вазифаси
Номлар панели	Ташриф буюрилган веб-саҳифанинг сарлавҳасини ёки номини акс эттиради
Меню панели	Файл, Правка, Вид, Избранное, Сервис ва Справка буйруқлар менюларини ўзида жамлаган панел
Асбоблар панели	Кўп ишлатилган буйруқлари дарчасидан иборат
Манзил панели	Шу вақтда ташриф буюрилган веб-саҳифанинг манзили акс эттириладиган дарча
Броузер асосий ойнаси	Ташриф буюрилган веб-саҳифанинг ҳамма мавжуд таркибий маълумотларини акс эттирадиган дарча
Қўшимча маълумотлар панели	Файл юкланиш жараёнида веб-саҳифанинг гипербоғлиқлик бириктирилган матн устига сичқончани олиб борилганда ва ҳ.к. ҳолатларда пайдо бўладиган қўшимча маълумотлар дарчаси

2-ИЛОВА: ТЕЗКОР КЛАВИАТУРА ТУГМАЛАРИ

Клавиша	Бажарадиган амали
[Alt]+[←]	Ортга қайтиш
[Alt]+[→]	Олдинга ўтиш
[Alt]+[Home]	Бош саҳифага қайтиш
[Ctrl] + [A]	Ҳаммасини белгилаш
[Ctrl] + [C]	Белгиланган матннинг нусхасини олиш
[Ctrl]+[D]	Очиқ веб-саҳифани сайланмалар (favorites) орасига қўшиш
[Ctrl] + [F]	Очилган веб-саҳифа ичида қидирувни ташкил этиш дарчасини пайдо қилиш
[Ctrl] + [H]	Ташриф буюрилган веб-саҳифалар тарихий таркибини кўрсатиш
[Ctrl]+[N]	Янги дарча очиш
[Ctrl] + [P]	Принтерда чоп этиш
[Ctrl] + [V]	Охириги марта нусхаси олинган матнни қўйиш
[Ctrl] + [X]	Нусхасини қирқиб олиш
[F5]	Янгилаш
[F11]	Тўлиқ экран режимига ўтказиш
[Esc]	Юкланишни тўхтатиш
[End]	Веб-саҳифанинг охирига ўтиш
[Home]	Веб-саҳифанинг бошига ўтиш

3-ИЛОВА: АХБОРОТ ҚИДИРУВИ: ҚИДИРИШ СТРАТЕГИЯЛАРИ

Ўзингизга мос келадиган қидирув тизимини аниқлаб олинг ** [13]

Маълумот эҳтиёжи Қидирув стратегияси

Айрим таниқли Google (<http://www.google.com/>) – веб-саҳифаларни таниқлилиги, маълумотларни ҳамда мотор хотирасида тартибланиши бўйича қидирув тизими. тезда топиш Yahoo! Search (<http://search.yahoo.com/>) – кенг тарқалган қидирув (таниқли компания тизими). веб-саҳифаси ёки кўпчиликка таниш бўлган маълумотни топиш)

Саволга аниқ жавоб: MSN Search (<http://search.msn.com/>) - фактлар/номлар, статистик олиш (фактларга, маълумотлар, физика, математика ва инглиз тилига доир муайян жумлаларга, аниқ муаммоларга (таърифлар, тенгламалар, имло бўйича) аниқ қоидаларга жавобларни топиш тизими (Энкатра жавобларини топиш). асосланган Ask Jeeves (<http://www.ask.com>) бирор жисмга қўйилган номларни маълумот) аниқлаш, об-ҳаво илова қилинган маълумотлар тизими.

Yahoo (<http://search.yahoo.com>) – Калит сўзлар маҳаллий янгиликлар, иловалар, саёҳатга доир маълумотлар ва бошқалар.

Қидирув натижаларини тезда ZapMeta (<http://www.zapmeta.com>) ва Clusty (<http://clusty.com>)– кўриб чиқиш мета қидирув натижалари кўриб чиқилади. (маълумотни экранда очмасдан)

Бир қидирув Thumbshots (<http://ranking.thumbshots.com>) (IE5+) икки қидирув тизими билан натижаларини таққослаш мумкин. топилмаган JUX2 (<http://www.jux2.com>) бир қидирув тизими натижаларини маълумотни кенг бошқалари билан таққослаш мумкин. миқёсда қидириш?

Бирор мавзуга Кутубхоначиларнинг Интернетдаги кўрсаткичи (<http://lii.org>) - тааллуқли юқори "thinking person's Yahoo" яъни «фикрловчи инсонлар учун Yahoo» сифатли тақризга эга ҳар ҳафтада янгиланиб туради (Калифорния бой ресурсларини веб-саҳифалар қамраб олувчи манба). Infomine (<http://infomine.ucr.edu>) – ўзгарувчан қидирув имкониятларига эга бўлган университет каталоги. Resource Discovery Network (<http://www.rdn.ac.uk>) фанлар бўйича мутахассислар томонидан сараланган манба (Британия)

Ёзишда адаштириб Google (<http://www.google.com>) – Сўзларни қўштирноқ ичига олиб юбориладиган ёзиш ёки сўзлар орасида + амалини ишлатиш. сўзлар (буш ва Буш) (Soople (<http://www.soople.com>) ушбу қидирувнинг қўшимча ёки қидирувга имкониятларини белгилашни ўргатади). эътиборни қаратиш учун намуна сўзлар ва терминлар

("Vitamin A" ёки "to be or not to be").

Сўзларнинг тўғри ёзилишини аниқ билмаганда (мисол учун "Ку Klyx Klan" ёки "Kly Klyx Klan").

Қидирувни амалга оширишда намуна (шаблон)лардан фойдаланиш.

Қидирув натижаларини тартиблаштириш ва натижаларни янада яхшилаш

Фикрлар ўртасидаги ўзаро боғлиқликни кўриш

Мутахассислар томонидан яратган махсус йўналишдаги предметлар тармоғларини топиш

<http://www.yourdictionary.com> луғатларини ишлатиш.
Google (<http://www.google.com>) сўзларни ёзиш тартибини танлашни таклиф қилади. Масалан, *recieve*/*receiv*e бу билан қидирув натижаси анча кенгайди.

"Advanced Search" шаблонларидан фойдаланиб бирор домаин ёки веб-саҳифа ичида турли параметрлари бўйича қидирувни амалга ошириш мумкин. Бунинг учун Teoma Advanced (http://s.teoma.com/advanced_search?q=?) ҳамда Google Advanced (http://www.google.com/advanced_search?hl=en)

Асосий қидирув моторлари тақдим этган қидирув натижаларини мавзуси бўйича бирлаштириш. Натижалар ичидан янги калит сўзларни белгилаб олиш керак.
Clusty (<http://clusty.com/>)— қидирув натижаларининг мос келиш даражасига қараб тартиблаштириб чиқади (худди Google каби).
Surf Wax (<http://www.surfwax.com/>)- дастлабки кўриш саҳифаси "SiteSnap" ва калит сўзларни топиш "Matched in Context." Қўшимча равишда "Focus Words" кейинги қидирувни қисқартириш. Матн ичида мос келувчи ("Matched in Context").
Ask Jeeves (<http://www.ask.com/>)- ўзаро боғлиқ терминларни танлаб, қидирув соҳасини кенгайтириш ёки торайтириш мумкин.

Grokker (<http://www.grokker.com/>) (Yahoo search) KartOO (<http://www.kartoo.com/>) (European engine) ва Web Brain (http://www.webbrain.com/html/default_win.html) (small index) ўзаро кўриниш (визуал) жихатдан ўхшаш терминлар.
Visual Thesaurus (<http://www.visualthesaurus.com/>) – ўзаро боғлиқ сўзларни ва маъноларни боғлайди.
Инсонлар томонидан яратилган dmoz (<http://dmz.org/>) каталоги контекстни кўриш учун.

Virtual LRC (<http://www.virtuallrc.com/>) – Юқори сифатли каталогларни қидиради; (саҳифалар бўйича чегаралар: (<http://www.virtuallrc.com/tools.html>)).
AllLearn directories (<http://www.alllearn.org/er/directories.cgi>) and learning guides (<http://www.alllearn.org/er/lgl/>) (pathfinders) илмий йўналишдаги мутахассислар томонидан яратилган (for online courses @Oxford, Stanford and Yale).
Pinakes (<http://www.hw.ac.uk/libWWW/im/pinakes/pinakes.html>) – Илмий маълумотлар шлюзларига кириш учун предметлар соҳаси.
WWW Virtual Library (<http://vlib.org/Overview.html>) –предметларга ажратилган энг эски каталоглар тизими бўлиб, тўлиқ матнлар, маълумотлар базаси ва шлюзлари билан боғланган. У бутун дунё бўйлаб кўнгилли ёрдамчилар (волантёрлар) томонидан тўлдирилиб борилади.
Search (<http://bubl.ac.uk/link/search.cfm>) BUBL LINK каталоги бу илмий саҳифалардан ташкил топган.
(<http://bubl.ac.uk/>) предметлар терминлари бўйича маълумотлар қидируви. (<http://bubl.ac.uk/link/subjectbrowse.cfm>).
Teoma (<http://www.teoma.com/>) – мутахассислар предмет тармоқ

	саҳифаларини таклиф этади. Biography.com (http://www.biography.com/search/) - 25,000 машхур кишилар биографияси. Who2 – машхур кишилар (муаллифлар, киноюлдузлар, товламачилар, шоҳлар ва маликалар, миф худолари, мультипликация ишлари), кўплаб ажойиб саҳифаларга гипербоғлиқликларга эга. Who2loops ўхшашликлари бўйича гуруҳларга ажратилган веб-саҳифалар (масалан: докторлар учун http://www.who2.com/doctorswhowrite.html)
Биографияларга оид маълумотлар топиш учун.	
Айни вақтдаги энг муҳим ёки шов-шувли янгиликларни топиш учун.	NewsNow (http://www.newsnow.co.uk/) Буюк Британия янгиликлар портали – ҳар 5 дақиқада янгиланиб туради. Technorati (http://www.technorati.com/) (weblogs) or Daypop (http://www.daypop.com/) (блоглар + энг шов-шувли янгиликлар) Blogdex (http://blogdex.net/) – энг тез тарқалаётган фикрлар веб-блоглар орқали. (http://www1.cs.columbia.edu/nlp/newsblaster/index.html) - шу куннинг асосий янгиликлари (ҳикоялари) ва тасвирларнинг хулосаларини автоматик равишда йиғиб борувчи саҳифа бўлиб, янгиликлардаги воқеаларга хулосалар беради. 10x10 (http://tenbyten.org/now.html) – саҳифаси томонидан ҳар би соат содир бўлаётган бутун дунёдаги энг муҳим воқеаларни 100 та сўз ва расмлар билан ифода этиб борувчи тизим.
Янгиликларнинг бош саҳифаларини солиштириш	Press Display (http://www.pressdisplay.com/pressdisplay/viewer.asp) – 55 та давлатнинг 200 та газеталарининг бош саҳифалари. Newseum (http://www.newseum.org/todaysfrontpages/) – 44 та давлатнинг 403 та кунлик янгиликларининг саҳифалари, номланишлари.
Янгиликларнинг тўлиқ маълумотини топиш	Yahoo News (http://dailynews.yahoo.com/) – тартибланган чуқур ва кенг, аудио/видеолар + ҳафтада 7 кун давомий ва кунига 24 соат янгиликлар архиви + редактор танланадиган "тўлиқ маълумот".. (http://news.google.com/) - 4500 қидирув маторлари томонидан йиғилган ва жамланган манбалар (таҳрирларсиз) 30 кунлик архив. World News Network (http://www.wn.com/) –500 манбадан йиғилган дунё янгиликлари. Бунда ҳар бир манба, турли мавзулар, саноят янгиликлар, ҳаво мавжлари бўйича ажратилган.
Бирор-бир ҳудуд ёки саноятда содир бўлаётган воқеалар ва янгиликлар тавфсилотини топиш	Headline Spot (http://www.headlinespot.com/) –Соҳа, саноят ёки ҳудуд (катта шаҳарлар, штатлар, давлатлар) бўйича алоқа манбаларининг танланган каталоглари.
Аниқ ва тўри маълумотлар, қизғин мавзулар бўйича (айни вақтда ва қарама-қарши) маълумотларни топиш	Hot Topics Supersites (http://infodome.sdsu.edu/research/guides/hot/supersites.shtml) – қарама-қарши мавзулар, давлат тасарруфидаги университет кутубхоналар. Public Agenda Online (http://www.publicagenda.com/issues/issuehome.cfm) – фактлар, тавфсилотлар, фикрлар ва таҳлиллар (фикрларни ўрганувчи ташкилотлар томонидан йиғилган).
Шу куннинг	Yahoo Opinion (http://news.yahoo.com/news?tmpl=index&cid=742)

воқеаларига
билдирилган
фикрлар топиш

Бошқа
давлатларнинг
нуқтаи-назаридан
қаралган янгиликлар
ҳақидаги
маълумотларни
топиш

Комусий
маълумотлар

Статистик
маълумотлар

Маълумотлар базаси
натижаларидан
фойдаланиш
("кўринмас тармоқ"-
оддий қидирув
моторлари орқали
осонгина топиб
бўлмайдиган
маълумотлар)

Дастлабки
манбаларни топиш

Ҳужжатларни (pdf,
ps, xls, ppt, rtf)
форматида топиш

Мультимедиа
маҳсулотлари
(расмлар, аудио,
видеолар) топиш

Бепул ёки арзон
дастурларни топиш

Newspaperindex.com (<http://www.newspaperindex.com/>) – дунё газеталарига боғланган гипербоғлиқликлар мажмуаси.
Search Engine Colossus (<http://www.searchenginecolossus.com/>) – 198 давлат ва 61 та территория (худудлар), қидирув моторлари ва каталогларига гипербоғлиқликлар.
Abyz News Links (<http://www.abyznewslinks.com/index.html>) – халқаро янгиликлар алоқа тармоқлари портали (газеталар, Интернет хизматлари, журналлар ва матбуот агентликлари).

Фактлари – давлатлар буйича
(<http://www.cia.gov/cia/publications/factbook/>)
InfoNation (<http://www.cyberschoolbus.un.org/infonation/info.asp>) – 5 тагача БМТ давлатлари маълумотларини солиштириш.
Wikipedia (<http://www.cyberschoolbus.un.org/infonation/info.asp>) - Волантёрлар (кўнгилли ёрдамчилар) томонидан яратилган энциклопедия.
(<http://wiki.clusty.com/>) – натижалар категорияларга ажратилган.

Статистик маълумотлар акс этган веб-саҳифалар
(<http://www.noodletools.com/debbie/resources/math/stats.html>).

Turbo10 (<http://turbo10.com/>) – фойдаланувчи томонидан танланган тармоқларда чуқур (батафсил) қидирув олиб боради.
Invisible Web (<http://www.invisible-web.net/>) – экспертлар томонидан тартибланган юқори сифатли каталоглар.

Repositories of Primary Sources (<http://www.uidaho.edu/special-collections/iil.htm>) – давлат, худудлар буйича.
Ready, 'Net, Go
(<http://www.tulane.edu/~imiller/ArchivesResources.html>) – дунё бўйлаб архивланган индекслар кўрсаткичи.

Google Advanced (http://www.google.com/advanced_search) – турли форматдаги ҳужжатларни қидиради. (Acrobat, Postscript, Word, Excel, Powerpoint, Rich Text)

Creative Commons search (<http://creativecommons.org/find/>)
аудиолар, тасвирлар, матнлар, видео ва бошқа форматдаги бепул маҳсулотлар.
Google Image Search - 1 миллиарддан зиёд кўрсаткичлар, тасвирларни ўлчами ва тури бўйича қидириш мумкин.
Бепул ва очик ҳуқуқли расмлар (<http://www.copyright-free-pictures.org.uk/>) - K-12 мактаб тизими бўйича.
FindSounds (<http://www.findsounds.com/types.html>) – овоз эффеқтлари, мусиқа асбоблари ва ҳайвонлар товуши бўйича маълумотлар топиш мумкин.

CNET (<http://shareware.cnet.com/>)- мета қидирув моторида ҳамма бепул дастур маҳсулотлари учун фикрлар жамланган.

учун.	
Хариталар	National Geographic's MapMachine (http://plasma.nationalgeographic.com/mapmachine/) Geography Network (http://www.geographynetwork.com/index.html) Ўзгарувчан хариталар, кўчириб олиш мумкин бўлган маълумотлар.
Ҳар хил фикрлар мажмуасини топиш учун.	A9 (http://a9.com/) – китоблар ичидаги фикрлар (Amazon + Google). Бартлеби маълумотлар базасида қидирувларни амалга ошириш учун (http://www.bartleby.com/quotations/).
Экспертлар маслаҳатларини олиш учун.	Ask A+ Locator (http://www.vrd.org/locator/) – маълумотларни (соҳа мавзуси бўйича) очиш ёки виртуал ёрдам бериш столидан юқори квалификацияли мутахассис-экспертларни қидириш. AllExperts (http://www.allexperts.com/index.htm) - About.com ёрдамчи экспертларни топиш.
Виртуал кутубхоначи	24/7 (http://www.247ref.org/portal/access2.cfm?lib=Public) – жамоат кутубхона тизимидан ёрдам олиш. Кутубхоначига савол бериш (http://www.loc.gov/rr/askalib/) – Конгресскутубхонаси экспертлари билан жонли суҳбат ёки e-mail орқали алоқа.
Танланган янги веб-сайтлар ҳақида	Scout Report (http://scout.cs.wisc.edu/) янгиликлар веб-саҳифаларидан ҳафталик e-mail парга обуна бўлиш. Librarians' Index to the Internet (http://lii.org/search/file/maillinglist) ҳафталик e-mail лар.
Болалар учун веб-сайтлар	KidsClick! (http://sunsite.berkeley.edu/KidsClick/) – Кутубхоначилар томонидан танланган ва соҳалар бўйича тартиблаштирилган 600 дан зиёд юқори сифатли веб-саҳифалар. Kids Info Guides (http://www.imcpl.org/kids/guides/index.html) – осон йўл билан топиладиган веб-саҳифалар, китоблар ва визуал маълумотлар (K-8 ўқитиш системасига тааллуқли) Yahooligans! (http://www.yahooligans.com/) – хавфсизлиги таъминланган болалар саҳифалари (категорияларга жамланган ҳолатда). Ithaki (http://kids.ithaki.net/) – Мета – қидирув мотори (Dmoz Kids, Yahooligans, FactMonster, ArtKidsRule, AolKids, AppuKids, Discovery School)

*<http://www.noodletools.com/debbie/literacies/information/5locate/adviceengine.html>
Jan. 28, 2006.) Most content of the table is developed and put together by Noodle Tools Inc. © debbie [at] abilock [dot] com 1996-2000, Latest Revision: 01/31/06.

* муаллиф томонидан жадвал ичига айрим кичик ўзгаришлар қўшилган, лекин бу билан жадвал маъно жиҳатидан тубдан ўзгариб кетгани йўқ.

4-ИЛОВА. ИНТЕРНЕТ ИБОРАЛАРИ

BACK / FORWARD (Назад/Вперед)

Кўпчилик Броузер асбоблари панелида чап томонда жойлашган тугмалар. BACK (Назад) тугмаси сизни бир қадам олдин кўрган саҳифангизга қайтаради. FORWARD (Вперед) эса кейинги саҳифага, яъни сизни орқага қайтган саҳифадан олдингисига қайтаради.

BLOG ёки WEB LOG

Blog ("web log" нинг қисқартирилган шакли) – бу веб-саҳифаларнинг бир тури бўлиб, ҳамма учун очиқ ва ҳар бир индивидуал фойдаланувчи учун алоҳида журнал (log) вазифасини ўтайди. Одатда, улар ҳар куни янгиланади, ҳар бир муаллифнинг шахсини акс эттиради. Blog дастури ўз архивига эга ва унда қидирув олиб бориш мумкин. Кўпчилик ҳолларда ушбу дастурлар веб-саҳифалар тўғрисида қимматли, турли соҳалардаги маълумотларни ўзида жамлайди, бироқ кўпинча маълумотлар шахсий характерга эга бўлади ва жуда эҳтиётлик билан ёндашиш талаб этади.

BOOKMARK/FAVORITES (Избранное)

Bookmark – бу Netscape Броузерида ва Favorites (Избранное) Интернет Explorer Броузерида мавжуд. Бу асбобдан фойдаланишдан асосий мақсад тез-тез ташриф буюриладиган веб-саҳифалар манзилени белгилаб қўйиш, компьютер хотирасида сақлаш ва кейинчалик шу саҳифани очиш учун унинг манзилени қайта клавиатурадан киритмасдан туриб, уни BOOKMARK/FAVORITES (Избранное) рўйхатидан танлаб очиш ва шу йўл билан фойдаланувчи вақтини ҳамда меҳнатини тежаш. Бу сақлаб қўйилган BOOKMARK/FAVORITES (Избранное)ларни бир компьютердан бошқа компьютерга кўчириб ўтказиш мумкин.

BOOLEAN LOGIC

Қидираётган сўзларнинг турли комбинацияларини ҳосил қилиш учун қўлланиладиган логик операторлар - "AND"(ва), "OR"(ёки), "NOT"(йўқ), "NEAR"(яқин) ва "AND NOT"(ва йўқ). "OR"(ёки) иккала қидириладиган сўзлар бўйича қидирув ўтказиш учун "AND"(ва) ҳамма қидирув сўзлари бўйича биргаликда мавжуд бўлган манбаларни қидириш учун "NOT" ва "AND NOT" операторлари танланган терминлар қатнашмаган манбаларни топиш учун хизмат қилади.

BROWSE

Бирор веб-саҳифадаги гипербоғлиқликларни очиб кўриш ҳамда маълумотлар билан танишиш ва уларни ўрганиш жараёни. Бирор веб-саҳифада уни амалга ошириш шу саҳифани ёки бирор маълумотни қидириш амалига тескари амал деб тушуниш мумкин, яъни калитли сўзларни бирор веб-сайт ёки саҳифа дарчаларига киритиш керак бўлади. Бироқ "browse" амали орқали эса аксинча, шу сайт ёки саҳифадаги қайси сўзлар керакли маълумотларни ўзида мужассам этганлигини топиш керак бўлади. Шунинг учун маълумотларни топишда қидирув ўтказиш "browse" амалига нисбатан қулайроқ ҳисобланади.

BROWSERS

Броузер деб махсус WWW ҳужжатларини фойдаланувчи учун тушунарли ҳолатда экранда намойиш этувчи дастурларга айтилади. Ушбу дастурлар HTML-кодда ёзилган веб-саҳифаларни матн, расм, графиклар, овозлар ва бошқа кўринишларга ўгириб беради. Броузер дастурлари сифатида Microsoft Internet Explorer (IE деб ҳам аталади), Netscape, Mosaic, Macweb, ва Netcruiser каби дастурларни келтириш мумкин. Ушбу дастурлардан фойдаланиш учун уларни аввало компьютерга ўрнатиш лозим.

CACHE

Броузерда "cache" тушунчаси мавжуд. Cache компьютер хотираси ҳисобланиб, у ташриф буюрилган веб-саҳифа нусхасини ўзида сақлаш учун хизмат қилади. Веб-саҳифаларни кўриш жараёнида броузер дастури танланган веб-саҳифани нусхасини аввало "cache"да сақлайди. Маълумотларни "cache" дан олиб ишлатиш анча вақтни тежашга олиб келади.

CACHED LINK

Google, Yahoo! Search қидирув моторлари ҳамда бошқа қидирув тизимлари натижаларида, одатда "Cached link", яъни қидирув моторлари базасида сақланган гипербоғлиқликларни натижа сифатида акс этишга хизмат қилади. Қидирув мотори охири марта WWW тармоғида қидирув ўтказганида гипербоғлиқлик орқали маълум веб-саҳифани ўз хотирасида сақлаб қолади. Ушбу сақланган маълумотлар "cached link" ни ташкил этади.

CASE SENSITIVE (бош ёки кичик ҳарф)

Қидиришда регистрни бош ёки кичик ҳарфлигини ҳисобга олиш учун қўлланади. Бироқ кўпчилик қидирув моторлари сўзларнинг бош ёки кичик ҳарфларда ёзилганлигига эътибор қилмайди, лекин доимо калитли сўзларни кичик ҳарфларда киритиш мақсадга мувофиқдир.

CGI

"Common Gateway Interface"- (Умумий кириш интерфейси) асосий веб-дастурларнинг фойдаланувчилар билан ўзаро динамик алоқасини таъминлашга хизмат қилади. Кўплаб қидирув моторлари ва бошқа дастурларда фойдаланувчи киритган калитли сўзлари асосида "CGI"га асосланиб, топилган манбаларнинг таркибини соддалаштиради ва JAVA, JAVASCRIPT ёки бошқа дастур тилига ўтказиб бўлгач, натижани HTML ёрдамида фойдаланувчига кўрсатади.

COOKIE

Веб-сервер компьютеридан келадиган ва фойдаланувчи компьютерида Интернет Броузери ёрдамида сақланадиган маълумот cookie ("ширинлик ёки конфет" деган маънода) деб аталади. Фойдаланувчи компютери асосий веб-сервер компютерига муружат этганда, cookie қайтадан серверга жўнатилади. Сервер унга жавоб беради. "Cookie"лардан фойдаланишдан мақсад фойдаланувчи талаблари ва қизиқишлари асосида веб-саҳифалар намойишини ташкил этиш. Агарда фойдаланувчи махсус веб-саҳифа таклиф этган шаклни ўз шахсий маълумотлари билан тўлдирса, ушбу фойдаланувчи компютердаги "cookie" ҳудди шу веб-саҳифа фойдаланувчини билгандек ёки тушунгандек хизмат кўрсатади. Баъзан қайта шу каби саҳифаларга ташриф буюрилса, шахсий маълумотларни шаклидаги позицияларини тўлдириш соддалашиши ҳам мумкин. Бу қулайликни айнан "cookie"лар яратади.

DNS Domain Name System. Интернет номларини уларнинг тақдорланмас Интернет сонлари кўринишига ўтказиш тизими.

DOMAIN, TOP LEVEL DOMAIN (TLD)

Иерархик тузилиши асосида мантиқий ва баъзан географик жиҳатдан веб-саҳифанинг тармоққа нисбатан боғлиқлигини кўрсатувчи фактор - DOMAIN, TOP LEVEL DOMAIN (TLD). АҚШда асосий доменлар – .edu (education-маориф), .gov (government- давлат), .net (network-тармоқ), .com (commercial-савдо-сотик), .org (но тижорат ва илмий ташкилотлар) кабилардир. АҚШдан ташқарида учрайдиган доменлар асосан давлатлар номини англатади, яъни .uz (Ўзбекистон), .jp (Япония), .uk (Буюк Британия), .de (Германия), .au (Австрия), .it (Италия) ва ҳ.к.

DOWNLOAD

DOWNLOAD бу бирор-бир маълумотнинг нусхасини (масалан, веб-саҳифа маълумотларини улар жойлашган сервердан) бошқа жойга, мисол учун дискетага, компьютер хотирасига олишдир.

XTENSION ёки FILE EXTENSION

Windows, DOS ва бошқа операцион тизимларда файл номи охирида келувчи бир нечта ҳарфдан иборат кенгайтма. Одатда, файл номи ва кенгайтмаси “нуқта” билан ажратилади. Мисол учун, *this.txt* - содда матн файли эканлигини, *that.htm* ёки *that.html* номлари файлнинг HTML-файл эканлигини англатади.

FAVORITES

Bookmark – бу Netscape браузерда ва Favorites (Избранное) Internet Explorer Браузерда мавжуд (кўпроқ маълумот учун BOOKMARK/FAVORITES Избранное га қаранг).

FIELD SEARCHING

Field Searching (соҳа бўйича қидирув) – бирор-бир сўз ёки сўз бирикмасининг маълум бир соҳа ёки йўналиш ҳужжатлари орасидан қидириш (мисол учун: мавзу, url, гипербоғлиқликлар).

FIND (топиш)

Очиқ турган веб-саҳифа маълумотлари орасида/ичида бирор-бир сўзни қидириш учун ишлатиладиган қулай амал. Уни клавиатурадан Ctrl+F тугмалари орқали ёки меню панелидан ишга тушириш мумкин.

FRAMES

FRAMES (Фреймлар) – бу веб-саҳифалар формати ҳисобланади. Улар асосан веб-саҳифаларни экранда пайдо қилишда турли бўлақларга бўлиш, ползунлар қўйиш, дарчалар ичида дарча кўринишидаги сегментларга бўлиб ҳосил қилишни таъминлаш учун хизмат қилади.

FTP

FTP (File Transfer Protocol – файлларни ўтказиш протоколи) – файлларни бир компьютердан бошқа компьютерга тез ўтказиш ва шу йўл билан уларни кўриш, фойдаланиш, кучириб олиш ва ҳ.к. мақсадларга хизмат қилади.

GOPHER

Маълумотни, файл ва гипербоғлиқликларни иерархик меню сифатида кўрсатиб берувчи тизим.

HEAD ёки HEADER (HTML ҳужжатда)

Веб-саҳифанинг HTML кодидаги <HEAD> оператори билан бошланиб </HEAD> оператор билан тугаган қисми. Унинг ичида Title, Description, Keywords параметрлари ва бошқа маълумотлар сақланади. Бу маълумотлар веб-саҳифани намойиш этишда фойдаланилади.

HITS Қидирув натижаси.

HISTORY, Search History

CTRL + H тугмаларини баробар босиш орқали олдин ташриф буюрилган веб-саҳифалар тарихини очиш мумкин. Керакли веб-саҳифани белгилаб, шу веб-саҳифани яна экранда акс эттириш мумкин. Netscape Navigator ва Интернет Explorer веб-Браузерларида ташриф буюрилган веб-саҳифаларни неча кун сақлашни ҳам белгилашингиз мумкин.

HOME PAGE

Веб-саҳифа. Бирор-бир веб-сайтнинг бош саҳифаси.

HOST

Фойдаланувчиларга веб-ҳужжатларни тақдим этувчи компьютер.

HTML

Hypertext Markup Language. Веб-сайт, веб-саҳифалар таркибини яратишда ишлатиладиган асосий дастур тили. HTML коди бошқа дастурлаш тили кодлари билан бирга қатнашиши мумкин, жумладан SGML, XML, Javascript, CGI-script ва ҳ.к.

HTTP

Hyper Text Transfer Protocol. WWW тизимида ҳужжатлар алмашувини амалга ошириш протоколи.

HYPERTEXT

Дунё веб-тармоғида HTML ҳужжатнинг бирор матни, тасвирни ёки объектни ёки уларнинг бирор-бир қисмини орқали бошқа веб-ҳужжатларга боғлаши мумкин. Бунинг учун матн ёки графикнинг бирор қисмига гипербоғлиқлик яратиш керак. Гипербоғлиқлик босилганда, шу гипербоғлиқлик бириктирилган веб-ҳужжат юкланади, шу йўл билан бир ҳужжатдан иккинчисига тезда ўтиш мумкин.

Internet (I бош ҳарфда) ёки INTERNET

Жуда кўп турдаги ўзаро боғланган ва TCP/IP протоколларидан фойдаланувчи ҳамда 60-70 йилларда ARPANET тармоғидан бошланган компьютер тармоқлари мажмуасидир. Кичик ҳарф билан бошланувчи ва ёзилган "intranet" – ўзаро боғланган компьютерлар тармоғи бўлиб, TCP/IP протоколларидан фойдаланмайди ва шу сабабли Internet(Интернет)нинг бир қисми бўла олмайди. Intranet бирор-бир ташкилот компьютерлари орасида ўрнатилган тармоқ бўлиб, у фақат шу ташкилот хизматчилари томонидан фойдаланишга мўлжалланган ва "intranet" ҳам Internet тармоғида мавжуд дастур маҳсулотларидан фойдаланади. "intranet" ҳам "Internet"га улашиши мумкин.

IP Address ёки IP Number – (Интернет протоколи рақами ёки манзили)

Ўзаро нуқта билан ажратилган 4 қисмдан иборат бўлган сонлар йиғиндиси. Мисол учун 165.113.245.2. У ҳар бир Интернетга уланган компьютер учун ягонадир (уникаль).

ISP (ИСП ёки Интернет Сервис Провайдери)

Интернет хизматларини модем орқали фойдаланувчиларга сотувчи компания (Мисол тариқасида фаол, Mindspring). Интернетнинг тезроқ улашиш тезлигини ишлатиш учун ISP га кабел, DSL, ISDN ёки web-TV усуллари билан улашиш талаб этилади. Кўп ҳолларда бу компаниялар Веб-саҳифаларнинг ҳостинг хизматини ҳам таклиф қилишади.

JAVA

Тармоқ учун мўлжалланган дастур тили. Бу дастурлаш тили Sun Microsystems компанияси томонидан дастурларни яратиш ва шу дастурларни фойдаланувчи компьютерига Интернетдан олиб хавфсиз ўрнатиш учун яратилган. Мисол учун, кичкина Java дастури ўзида ("Applet" – деб номланувчи) веб-саҳифаларида турли функцияларни – анимацияларни, ҳисоблашларни ёки бошқа қизиқарли маълумотларни мужассам этган.

JAVASCRIPT

Netscape томонидан ишлаб чиқилган содда дастурлаш тили. Бу тил JAVA дастурлаш тилига ўхшаш бўлсада, алоҳида дастурлаш тили ҳисобланади. Java script ларнинг HTML билан биргаликда қўлланиши веб-саҳифаларнинг динамик таркибини яратишни таъминлайди.

KEYWORD(S)

Қидириш дарчасига ёзилган калит сўз. Қидириш дарчасига бир нечта калит сўзни бемалол ёзиб, улар бўйича қидирувни амалга ошириш мумкин.

LINK

Ҳужжат ичида жойлашган бошқа веб-ҳужжатга элтувчи URL манзил. Матн ёки тасвирга бириктирилган гипербоғлиқлик.

LINK "ROT"

Бундай ном билан қуйидаги ҳолат тасвирланади: фараз қилинг, сиз бирор веб-саҳифанинг манзилини броузер дарчасига ёздингиз ёки қидирув тизими сизга натижа сифатида бирор веб-саҳифа манзилини тақдим этди. Шу манзилга ташриф буюргангизда "not available" каби хато акс этади. Бундай хатонинг акс этишига турли ҳолатлар сабаб бўлиши мумкин. Мисол учун, веб-саҳифа бошқа компьютерга кўчирилган ёки веб-саҳифа таркиби ўзгарган ва ҳ.к.

LISTSERVRS

Ўзаро гуруҳ бўлиб дискуссия қилиш механизми. Бу механизм орқали унга аъзо бўлиш, маълумот олиш ва e-mail орқали дискуссияларда қатнашиш мумкин.

LYNX броузер

Netscape ва Интернет Explorer Броузерларига ўхшаш дастур. Унинг Netscape ва Интернет Explorer Броузерларидан фарқи шундаки, у расмлар, фильмлар ва товушларни ўзида акс эттира олмайди. Бу Броузер одатда Интернетга юкланиш секин бўлган жойларда фойдаланувчилар томонидан ишлатилиши мумкин. Ҳужжат ичидаги бошқа матн ва гипербоғлиқлик билан боғлиқ барча амаллар бемалол бажарилади.

META-SEARCH ENGINE

Фойдаланувчи томонидан киритилган калит сўзни бир вақтнинг ўзида бир нечта қидирув моторларида қидириш ва улар базасидан натижани олиш имкониятини берувчи қидирув мотори. Бу усулда бажарилган қидирувда кўп вақт тежалади.

NETIQUETTE

Интернетда қабул қилинган ахлоқ нормалари.

NETSCAPE

HTML дастурлаш тилидаги веб-саҳифани фойдаланувчига тушунарли кўринишга ўгириб берувчи дастур.

NEWSGROUP

Интернетда жойлашган дискуссия гуруҳи. NEWSGROUPни e-mail орқали алоқа қиладиган LISERSVRSдан фарқлаш позим.

PERSONAL PAGE

Шахсий веб-саҳифа. Хоҳлаган инсон ўз шахсий веб-саҳифасини яратиши ва шу йўл билан ўзини танитиши ҳамда ўз мухлисларига эга бўлиши мумкин.

PACKET, PACKET JAM

WWW тармоғи орқали маълумот қабул қилиш жараёнида ҳужжат "пакет"ларга бўлинади ва бошқа маълумотларга қўшилиб телекоммуникация алоқа воситалари орқали сизгача етиб келади. Сизга етиб келган маълумот яна асл ҳолича экранда пайдо бўлади. Бу жараён TCP/IP протоколи орқали амалга оширилади. "Пакет"лар Интернет орқали турли локал тармоқ томонидан жўнатилган бўлиши мумкин. Агар ўша жўнатилган "пакет"лардан бири йўлда бузилса ёки зарар кўрса, у етиб келган манзилида яна қайтадан асл ҳолича йиғиш мумкин бўлмайди. Бу ҳолат "packet JAM" деб аталади. Унда STOP ва RELOAD тугмаларидан фойдаланган ҳолда маълумотни қабул қилишни тўхтатиб, қайтадан бошлаш

зарур. RELOAD тугмаси ҳужжатнинг янги версиясини чақириб олиш имкониятига эга.

PDF or .pdf or pdf file

Portable Document Format тушунчасининг қисқартмаси. Adobe Systems томонидан ишлаб чиқилган формат. PDF кенгайтмасига эга бўлган файлларни очиб кўриш учун Acrobat Reader дастури керак бўлади. Бу дастурни қуйида келтирилган веб-саҳифадан олиб фойдаланувчи компьютерига ўрнатиши мумкин.

(<http://www.adobe.com/products/acrobat/alternate.html>).

PHRASE

Калит сўз эмас, балки бир нечта сўзнинг йиғиндиси. Сўзлар тартиби қандай киритилган бўлса, айнан шу ҳолатда қидирув амалга оширилади. Шу ҳолатда қидирувни амалга ошириш учун сўзларни қўштирноқ " " ичига олиш талаб этилади. Айрим ҳолларда бундай сўзлар "character string" деб ҳам аталади.

RELEVANCY RANKING of search results

Қидирув тизимлари томонидан фойдаланувчи киритган калит сўз бўйича топилган натижани мос келиш даражасига қараб тартиблаш тизими. Ҳар бир қидирув мотори ўзга хос тартиблаш тизимига эга.

SCRIPT

"Script" - бу дастурлаштириш тури бўлиб, веб-саҳифаларни тузиш ва кўринишини ўзгартиришда ишлатилади.

SCROLL (DOWN, UP, LEFT, RIGHT)

Ҳужжат ичида теллага ва пастга ҳаракатланиш имкониятини берувчи асбоб. Одатда, экраннинг ўнг қисмида жойлашади. Худди шундай асбоб ёрдамида экраннинг чап ва ўнг қисмларига нисбатан ҳаракатланиш мумкин. Бунинг учун экраннинг пастки қисмидаги scroll bar дарчасидан фойдаланиш зарур.

SERVER, WEB SERVER

Махсус дастур билан жиҳозланган, IP рақамига эга бўлган ҳамда Интернетга уланган, ҳужжатларни Интернетга узатадиган, уларнинг алмашинувини таъминлайдиган компьютер. Уни яна HOST компьютер деб ҳам аташ мумкин. Веб-серверларни китобларни чоп этадиган нашриётларга қиёслаш мумкин. Ягона фарқи - нашриётда чоп этилиши талаб этилган китоблар, мақолалар таҳрирланади, веб-оламида бундай таҳрирлаш талаб этилмайди.

SMTP

Simple Main Transfer Protocol. Интернет тармоғида бирор-бир компьютердан иккинчисига электрон хатларни жўнатиш протоколи.

SHTML

Одатда, .shtml кенгайтмали, SSI буйруғига эга бўлган веб-саҳифаларни аниқлайдиган файл тури.

SITE ёки WEB-SITE

Веб-сайт кўплаб веб-саҳифаларни ва гипербоғлиқликларни ўзида мужассам этган веб-ҳужжат.

SPIDERS

Компьютер "робот" дастурлари баъзан "crawlers" ёки "knowledge-bots" деб ҳам юритилади. Қидирув моторлари Интернет орқали турли веб-сайтлар ва маълумотлар базасига мурожаат этиб, ўз базасини янгилайди. Улар янги веб-саҳифаларни қабул қилади, маълум ва мавжуд саҳифаларни янгиланган версияларини олиб туради, эски ёки фойдаланилмайдиган ва умуман мурожаат этилмайдиган веб-саҳифаларни қидирув моторлари базасидан ўчириб ташлайди.

Қудратли қидирув моторлари бир-неча қидирув роботларидан бир вақтда фойдаланади.

Ҳозир дунё веб-тармоғи шунчалик каттаки, "spiders" (ўргимчак) роботларнинг тўлиқ бир айланиб чиқиши ва қидирув моторлари базасини янгилаши учун олти ой муддат керак бўлади.

SPONSOR (Веб-саҳифанинг ёки сайтнинг)

Кўплаб веб-саҳифаларга бирор корхона, тижорат компаниялари, университетлар ёки нодавлат ташкилотлари ҳомийлик қилади. Аксарият ҳолларда корхоналар ўз веб-саҳифаларининг ҳомийлари деб юритилади. Одатда, веб-саҳифалар таркибда "Sponsors" ёки "About us" гипербоғлиқликлари орқали веб-саҳифанинг кимга тегишли эканлигини кўриш мумкин.

SSI буйруқлари

SSI - "server side include". Улар HTML кўринишдаги кўрсатмалар бўлиб, веб-саҳифаларда динамик маълумотларни ҳосил қилиш учун хизмат қиладиган компьютерларга ўзгармас ёки асосий веб-саҳифа таркибига ўзгарувчан маълумотларни қўшиш учун фойдаланилади. Улар асосан маълумотлар базасида қидирув олиб боришда қўлланилади.

STEMMING

Калит сўзлар билан қидирув олиб борилганда турли қўшимчаларни (от ясовчи, кўплик ва ҳоказо) автоматик равишда олиб ташлаб қидирув ўтказиш усулидир. Одатда " " (қўштирноқ) белгиларидан фойдаланиш билан бу натижага эришиш мумкин. Акс ҳолда, мисол учун "line" сўзи билан қидирув ўтказилса, қидирув мотори line, lines, line's, lines', lining, lined ва ҳ.к. сўзлар қатнашган манбаларни ҳам қидиради.

STOP WORDS

Қидирув ўтказиш жараёнида "stop words" тушунчасига аҳамият бериш керак. Бундай сўзларга *and, or, in, of* сўзлари киради. Улар қидирув ўтказиш жараёнида автоматик равишда тушириб қолдирилади. Агар шу сўзлар қўштирноқ " " ичига олинса, унда уларни ҳам эътиборга олиб қидирув ўтказиш мумкин.

SUBJECT - BASED POPULARITY RANKING of search results (предметлар асосида тартиблашган қидирув натижалари)

Маълумотларнинг қанчалик кенг тарқалганлиги ва кўпчиликка маълумлиги бўйича веб-саҳифалардаги гипербоғлиқликлар қидирув натижаларида тартиблаштирилади. Бундай тартиблаштириш Теона қидирув моторида қўлланилган.

SUBJECT DIRECTORY (Предмет каталоглари)

Веб-ҳужжатларининг ҳар хил предметлар бўйича гуруҳларга йиғилган ҳолатдаги ва ўсиш тартибда жойлаштирилган базаси. Бу маълумотлар базасида калитли сўзлар бўйича қидирув ўтказиш мумкин ёки маълумотларни тартиб билан очиб кўриш мумкин. Предмет каталоглари маълумотлар базаси кўпчилик қидирув ўтказиладиган маълумотлар базасидан анчагина кичик бўлади, чунки предмет каталоглари мутахассислар томонидан тузилиб чиқилади. Буларга мисол – маълумотлар шлюзлари (Information gates) yahoo.com, cnn.com, howstuffworks каталоглари.

SUB-SEARCHING

Қидирувни бирламчи натижалар орасидан такроран қидириш имконияти.

TCP/IP

(Transmission Control Protocol/Internet Protocol) – Интернет протоколлари. Ҳамма мавжуд операцион тизимлар учун мос келувчи Интернет протоколларидир.

TELNET

Интернет хизмати – бир компьютернинг бошқа компьютерга уланиш усули. Бунда компьютерларнинг бир-биридан қандай масофада эканлиги фарқ қилмайди.

THESAURUS

Тезаурс. Интернетда маълумотларни қидирув моторлари орқали калитли сўзлар билан қидириш жараёнида шу калит сўзларни тўғри ёзиш ёки синонимларидан фойдаланишга тўғри келади. Шу ҳолатда THESAURUS каби луғатлардан фойдаланилади.

TITLE (ҳужжатнинг)

Ҳужжатнинг сарлавҳаси HTML коднинг "title" теглари орасида жойлашадиган маълумот. Бу теглар орасидаги маълумот веб-саҳифа асосий матнида кўринмайди, улар веб-саҳифани очадиган Броузер юқори дарчасида кўринади.

TRUNCATION

Қидириш жараёнида калит сўзининг биринчи қисми ёзиб, сўнгра * белгисини кўйиб, қолган қисмнинг ихтиёрий белгилардан иборат бўлишини назарда тутган ҳолда қидириш ўтказиш имконияти. Мисол учун куйидаги *femini** сўзини ёзиб қидирув ўтказилса, *feminine, feminism, feminism* сўзлари натижа сифатида акс этиши мумкин.

URL

Form Universal Resource Locator. Веб-саҳифанинг такрорланмас манзили.

URL анатомияси:

Файлга боғланиш тури (ftp:// ёки telnet://)	Домейн исм (Интернетдаги компьютернинг жойлашган номи)	Файл жойлашган каталогнинг номи	Файл номи, унинг кенгайтмаси
http://	www.center-it.net/		flashindex.html/

USENET

Буллетен–доскаси тармоғи каби хусусиятга эга минглаб "newsgroups" (янгиликлар) гуруҳларига хизмат қилади.

XHTML

HTML тури. HTML ва HML дастурлаш тилларининг қўшилишидан ҳосил бўлган дастурлаш тили.

XML

Extensible Markup Language, веб-саҳифаларнинг SGML (Standard General Markup Language)дан фойдаланилган кўриниши. Унда яратилган веб-саҳифаларни одатдаги Интернет Броузерлари орқали кўриш қийин ва кўпчилик веб-саҳифаларга тадбиқ этиш мураккаб. XML – маълумотлар базаси билан ишлаш учун ва веб-саҳифаларнинг стандарт ҳолати қисмларини қайта-қайта ҳосил қилиш учун жуда қулайдир.

WWW

World Wide Web. Графиклар, маълумотлар, жадваллар ва турли хилдаги шаклларни фойдаланувчи тушунишига осон бўлишини таъминловчи қобик (интерфейс).

Керакли иборани топа олмадингизми?

- Турли хил иборалар ҳақидаги маълумотларни кўриш учун PC Webopedia <<http://www.pcwebopedia.com/>> веб-саҳифага ташриф буюринг.
- Компьютер ибораларига тааллуқли яна бир қомусий веб-саҳифа Wikipedia (http://en.wikipedia.org/wiki/Main_Page).

5-Илова. Интернет, Ахборот Қидируви курси бўйича топшириқлар

Вариант № 1

1. www.google.com ва www.aport.ru қидирув тизимларидан **"automotive manufacturing"** ёки **"автомобилестроение"** калит сўзлар бўйича қидирув ўтказинг. Қидирув натижаларининг 1 ва 25 чи тартиб рақамлиларини компьютер хотирасига сақланг.
2. www.dogpile.com ва www.yandex.ru қидирув тизимларидан **"automotive manufacturing"** ёки **"автомобилестроение"** калит сўзлар бўйича қидирув ўтказинг. Қидирув натижаларининг 10, 30 ва 40 чи тартиб рақамлиларини *.doc форматда ҳаммасини ягона файлга сақлаб қўйинг.
3. test_taker@center-it.net электрон почтасига иккинчи топшириқдаги *.doc файлни бириктириб (прикрепить, attach) жўнатинг. Бунда хат мавзусига (тема) фамилиянгишни киритинг. Хат етиб борганлигини (test_taker@center-it.net) қабул қилувчидан аниқлаштириб олинг.
4. Internet Explorer браузерлари дарчасида адреслар бўлимини (Адресная строка) кўринмас қилинг (Internet Explorer ўрнатмалари).
5. Биринчи ва иккинчи топшириқда амалга оширилган қидирувни, мантикий (логический) операторларни (and, or, not, " ", %, near, -, +) қўллаб янгидан такрорланг. Натижани ўзаро солиштириб кўриб, **"automotive manufacturing"** ёки **"автомобилестроение"** калит сўзлари бўйича қидирув ўтказганда қайси бири кўпроқ мос тушишини тушунтириб беринг.

Вариант № 2

1. www.google.com ва www.aport.ru қидирув тизимларидан **"automotive transportation"** ёки **"автомобильные перевозки"** калит сўзлар бўйича қидирув ўтказинг. Қидирув натижаларининг 1 ва 25 чи тартиб рақамлиларини компьютер хотирасига сақланг.
2. www.dogpile.com ва www.yandex.ru қидирув тизимларидан **"automotive transportation"** ёки **"автомобильные перевозки"** калит сўзлар бўйича қидирув ўтказинг. Қидирув натижаларининг 10, 30 ва 40 чи тартиб рақамлиларини *.doc форматда ҳаммасини ягона файлга сақлаб қўйинг.
3. test_taker@center-it.net электрон почтасига иккинчи топшириқдаги *.doc файлни бириктириб (прикрепить, attach) жўнатинг. Бунда хат мавзусига (тема) фамилиянгишни киритинг. Хат етиб борганлигини (test_taker@center-it.net) қабул қилувчидан аниқлаштириб олинг.
4. Internet Explorer браузерлари дарчасида оддий тугмачалар бўлимини (Обычные кнопки) кўринмас қилинг (Internet Explorer ўрнатмалари).
5. Биринчи ва иккинчи топшириқда амалга оширилган қидирувни, мантикий (логический) операторларни (and, or, not, " ", %, near, -, +) қўллаб янгидан такрорланг. Натижани ўзаро солиштириб кўриб, **"automotive transportation"** ёки **"автомобильные перевозки"** калит сўзлари бўйича қидирув ўтказганда қайси бири кўпроқ мос тушишини тушунтириб беринг.

Вариант № 3

1. www.google.com ва www.aport.ru қидирув тизимларидан **"electricity of automobile"** ёки **"электрооборудование автомобилей"** калит сўзлар бўйича қидирув ўтказинг. Қидирув натижаларининг 1 ва 25 чи тартиб рақамлиларини компьютер хотирасига сақланг.
2. www.dogpile.com ва www.yandex.ru қидирув тизимларидан **"electricity of automobile"** ёки **"электрооборудование автомобилей"** калит сўзлар бўйича қидирув ўтказинг. Қидирув натижаларининг 10, 30 ва 40 чи тартиб рақамлиларини *.doc форматда ҳаммасини ягона файлга сақлаб қўйинг.
3. test_taker@center-it.net электрон почтасига иккинчи топшириқдаги *.doc файлни бириктириб (прикрепить, attach) жўнатинг. Бунда хат мавзусига (тема) фамилиянгишни киритинг. Хат етиб борганлигини (**test_taker@center-it.net**) қабул қилувчидан аниқлаштириб олинг.
4. Internet Explorer браузерлари дарчаси кўринишини бутун экран кенглиги (Во весь экран) кўринишига келтиринг (Internet Explorer ўрнатмалари).
5. Биринчи ва иккинчи топшириқда амалга оширилган қидирувни, мантиқий (логический) операторларни (and, or, not, " ", %, near, -, +) қўллаб янгидан такрорланг. Натижани ўзаро солиштириб кўриб, **"electricity of automobile"** ёки **"электрооборудование автомобилей"** калит сўзлари бўйича қидирув ўтказганда қайси бири кўпроқ мос тушишини тушунтириб беринг.

Вариант № 4

1. www.google.com ва www.aport.ru қидирув тизимларидан **"automobile roads"** ёки **"автомобильные дороги"** калит сўзлар бўйича қидирув ўтказинг. Қидирув натижаларининг 1 ва 25 чи тартиб рақамлиларини компьютер хотирасига сақланг.
2. www.dogpile.com ва www.yandex.ru қидирув тизимларидан **"automobile roads"** ёки **"автомобильные дороги"** калит сўзлар бўйича қидирув ўтказинг. Қидирув натижаларининг 10, 30 ва 40 чи тартиб рақамлиларини *.doc форматда ҳаммасини ягона файлга сақлаб қўйинг.
3. test_taker@center-it.net электрон почтасига иккинчи топшириқдаги *.doc файлни бириктириб (прикрепить, attach) жўнатинг. Бунда хат мавзусига (тема) фамилиянгишни киритинг. Хат етиб борганлигини (**test_taker@center-it.net**) қабул қилувчидан аниқлаштириб олинг.
4. Internet Explorer браузерлари бош саҳифасини (Домашняя страница) ўзгартиринг (Internet Explorer ўрнатмалари).
5. Биринчи ва иккинчи топшириқда амалга оширилган қидирувни, мантиқий (логический) операторларни (and, or, not, " ", %, near, -, +) қўллаб янгидан такрорланг. Натижани ўзаро солиштириб кўриб, **"automobile roads"** ёки **"автомобильные дороги"** калит сўзлари бўйича қидирув ўтказганда қайси бири кўпроқ мос тушишини тушунтириб беринг.

Вариант № 5

1. www.google.com ва www.aport.ru қидирув тизимларидан **"computer aided design"** ёки **"система автоматического проектирования"** калит сўзлар бўйича қидирув ўтказинг. Қидирув натижаларининг 1 ва 25 чи тартиб рақамлиларини компьютер хотирасига сақланг.
2. www.dogpile.com ва www.yandex.ru қидирув тизимларидан **"computer aided design"** ёки **"система автоматического проектирования"** калит сўзлар бўйича қидирув ўтказинг. Қидирув натижаларининг 10, 30 ва 40 чи тартиб рақамлиларини *.doc форматда ҳаммасини ягона файлга сақлаб қўйинг.
3. test_taker@center-it.net электрон почтасига иккинчи топшириқдаги *.doc файлни бириктириб (прикрепить, attach) жўнатинг. Бунда хат мавзусига (тема) фамилиянгишни киритинг. Хат етиб борганлигини (test_taker@center-it.net) қабул қилувчидан аниқлаштириб олинг.
4. Internet Explorer броузери журнаlines (Журнал) ўчириб ташланг (Internet Explorer ўрнатмалари).
5. Биринчи ва иккинчи топшириқда амалга оширилган қидирувни, мантиқий (логический) операторларни (and, or, not, " ", %, near, -, +) қўллаб янгидан такорланг. Натижани ўзаро солиштириб кўриб, **"computer aided design"** ёки **"система автоматического проектирования"** калит сўзлари бўйича қидирув ўтказганда қайси бири кўпроқ мос тушишини тушунтириб беринг.

Вариант № 6

1. www.google.com ва www.aport.ru қидирув тизимларидан **"teaching methods"** ёки **"методы обучения"** калит сўзлар бўйича қидирув ўтказинг. Қидирув натижаларининг 1 ва 25 чи тартиб рақамлиларини компьютер хотирасига сақланг.
2. www.dogpile.com ва www.yandex.ru қидирув тизимларидан **"teaching methods"** ёки **"методы обучения"** калит сўзлар бўйича қидирув ўтказинг. Қидирув натижаларининг 10, 30 ва 40 чи тартиб рақамлиларини *.doc форматда ҳаммасини ягона файлга сақлаб қўйинг.
3. test_taker@center-it.net электрон почтасига иккинчи топшириқдаги *.doc файлни бириктириб (прикрепить, attach) жўнатинг. Бунда хат мавзусига (тема) фамилиянгишни киритинг. Хат етиб борганлигини (test_taker@center-it.net) қабул қилувчидан аниқлаштириб олинг.
4. Internet Explorer броузери хавфсизлик даражасини оширинг (Internet Explorer ўрнатмалари).
5. Биринчи ва иккинчи топшириқда амалга оширилган қидирувни, мантиқий (логический) операторларни (and, or, not, " ", %, near, -, +) қўллаб янгидан такорланг. Натижани ўзаро солиштириб кўриб, **"teaching methods"** ёки **"методы обучения"** калит сўзлари бўйича қидирув ўтказганда қайси бири кўпроқ мос тушишини тушунтириб беринг.

Вариант № 7

1. www.google.com ва www.aport.ru қидирув тизимларидан "**computer modeling**" ёки "**компьютерное моделирование**" калит сўзлар бўйича қидирув ўтказинг. Қидирув натижаларининг 1 ва 25 чи тартиб рақамлиларини компьютер хотирасига сақланг.
2. www.dogpile.com ва www.yandex.ru қидирув тизимларидан "**computer modeling**" ёки "**компьютерное моделирование**" калит сўзлар бўйича қидирув ўтказинг. Қидирув натижаларининг 10, 30 ва 40 чи тартиб рақамлиларини *.doc форматда ҳаммасини ягона файлга сақлаб қўйинг.
3. test_taker@center-it.net электрон почтасига иккинчи топшириқдаги *.doc файлни бириктириб (прикрепить, attach) жўнатинг. Бунда хат мавзусига (тема) фамилиянги киритинг. Хат етиб борганлигини (test_taker@center-it.net) қабул қилувчидан аниқлаштириб олинг.
4. Internet Explorer браузерлари дарчасида адреслар бўлимини (Адресная строка) ва оддий тугмачалар бўлимини (Обычные кнопки) кўринмас қилинг (Internet Explorer ўрнатмалари).
5. Биринчи ва иккинчи топшириқда амалга оширилган қидирувни, мантиқий (логический) операторларни (and, or, not, " ", %, near, -, +) қўллаб янгидан такорланг. Натижани ўзаро солиштириб кўриб, "**computer modeling**" ёки "**компьютерное моделирование**" калит сўзлари бўйича қидирув ўтказганда қайси бири кўпроқ мос тушишини тушунтириб беринг.

Вариант № 8

1. www.google.com ва www.aport.ru қидирув тизимларидан "**internet technology**" ёки "**Интернет технологии**" калит сўзлар бўйича қидирув ўтказинг. Қидирув натижаларининг 1 ва 25 чи тартиб рақамлиларини компьютер хотирасига сақланг.
2. www.dogpile.com ва www.yandex.ru қидирув тизимларидан "**internet technology**" ёки "**Интернет технологии**" калит сўзлар бўйича қидирув ўтказинг. Қидирув натижаларининг 10, 30 ва 40 чи тартиб рақамлиларини *.doc форматда ҳаммасини ягона файлга сақлаб қўйинг.
3. test_taker@center-it.net электрон почтасига иккинчи топшириқдаги *.doc файлни бириктириб (прикрепить, attach) жўнатинг. Бунда хат мавзусига (тема) фамилиянги киритинг. Хат етиб борганлигини (test_taker@center-it.net) қабул қилувчидан аниқлаштириб олинг.
4. Internet Explorer браузерлари дарчасида адреслар бўлимини (Адресная строка) кўринмас қилинг (Internet Explorer ўрнатмалари).
5. Биринчи ва иккинчи топшириқда амалга оширилган қидирувни, мантиқий (логический) операторларни (and, or, not, " ", %, near, -, +) қўллаб янгидан такорланг. Натижани ўзаро солиштириб кўриб, "**internet technology**" ёки "**Интернет технологии**" калит сўзлари бўйича қидирув ўтказганда қайси бири кўпроқ мос тушишини тушунтириб беринг.

Вариант № 9

1. www.google.com ва www.aport.ru қидирув тизимларидан **"computer literacy"** ёки **"компьютерная грамотность"** калит сўзлар бўйича қидирув ўтказинг. Қидирув натижаларининг 1 ва 25 чи тартиб рақамлиларини компьютер хотирасига сақланг.
2. www.dogpile.com ва www.yandex.ru қидирув тизимларидан **"computer literacy"** ёки **"компьютерная грамотность"** калит сўзлар бўйича қидирув ўтказинг. Қидирув натижаларининг 10, 30 ва 40 чи тартиб рақамлиларини *.doc форматда ҳаммасини ягона файлга сақлаб қўйинг.
3. test_taker@center-it.net электрон почтасига иккинчи топшириқдаги *.doc файлни бириктириб (прикрепить, attach) жўнатинг. Бунда хат мавзусига (тема) фамилиянгишни киритинг. Хат етиб борганлигини (test_taker@center-it.net) қабул қилувчидан аниқлаштириб олинг.
4. Internet Explorer браузерини **Избранные** бўлимига www.tayj.uz веб-саҳифасини қўшиб қўйинг (Internet Explorer ўрнатмалари).
5. Биринчи ва иккинчи топшириқда амалга оширилган қидирувни, мантиқий (логический) операторларни (and, or, not, " ", %, near, -, +) қўллаб янгидан такрорланг. Натижани ўзаро солиштириб кўриб, **"computer literacy"** ёки **"компьютерная грамотность"** калит сўзлари бўйича қидирув ўтказганда қайси бири кўпроқ мос тушишини тушунтириб беринг.

Вариант № 10

1. www.google.com ва www.aport.ru қидирув тизимларидан **"Internal Combustion Engine"** ёки **"двигатели внутреннего сгорания"** калит сўзлар бўйича қидирув ўтказинг. Қидирув натижаларининг 1 ва 25 чи тартиб рақамлиларини компьютер хотирасига сақланг.
2. www.dogpile.com ва www.yandex.ru қидирув тизимларидан **"Internal Combustion Engine"** ёки **"двигатели внутреннего сгорания"** калит сўзлар бўйича қидирув ўтказинг. Қидирув натижаларининг 10, 30 ва 40 чи тартиб рақамлиларини *.doc форматда ҳаммасини ягона файлга сақлаб қўйинг.
3. test_taker@center-it.net электрон почтасига иккинчи топшириқдаги *.doc файлни бириктириб (прикрепить, attach) жўнатинг. Бунда хат мавзусига (тема) фамилиянгишни киритинг. Хат етиб борганлигини (test_taker@center-it.net) қабул қилувчидан аниқлаштириб олинг.
4. Internet Explorer браузерини **Избранные** бўлимига www.center-it.net веб-саҳифасини қўшиб қўйинг (Internet Explorer ўрнатмалари).
5. Биринчи ва иккинчи топшириқда амалга оширилган қидирувни, мантиқий (логический) операторларни (and, or, not, " ", %, near, -, +) қўллаб янгидан такрорланг. Натижани ўзаро солиштириб кўриб, **"Internal Combustion Engine"** ёки **"двигатели внутреннего сгорания"** калит сўзлари бўйича қидирув ўтказганда қайси бири кўпроқ мос тушишини тушунтириб беринг.

Вариант № 11

1. www.google.com ва www.aport.ru қидирув тизимларидан "**Hybrid vehicle**" ёки "**Гибридные автомобили**" калит сўзлар бўйича қидирув ўтказинг. Қидирув натижаларининг 1 ва 25 чи тартиб рақамлиларини компьютер хотирасига сақланг.
2. www.dogpile.com ва www.yandex.ru қидирув тизимларидан "automotive **Hybrid vehicle**" ёки "**Гибридные автомобили**" калит сўзлар бўйича қидирув ўтказинг. Қидирув натижаларининг 10, 30 ва 40 чи тартиб рақамлиларини *.doc форматда ҳаммасини ягона файлга сақлаб қўйинг.
3. test_taker@center-it.net электрон почтасига иккинчи топшириқдаги *.doc файлни бириктириб (прикрепить, attach) жўнатинг. Бунда хат мавзусига (тема) фамилиянгишни киритинг. Хат етиб борганлигини (test_taker@center-it.net) қабул қилувчидан аниқлаштириб олинг.
4. Internet Explorer браузерлари журналлари (Журнал) ўчириб ташланг (Internet Explorer ўрнатмалари).
5. Биринчи ва иккинчи топшириқда амалга оширилган қидирувни, мантиқий (логический) операторларни (and, or, not, " ", %, near, -, +) қўллаб янгидан такрорланг. Натижани ўзаро солиштириб кўриб, "**Hybrid vehicle**" ёки "**Гибридные автомобили**" калит сўзлари бўйича қидирув ўтказганда қайси бири кўпроқ мос тушишини тушунтириб беринг.

Вариант № 12

1. www.google.com ва www.aport.ru қидирув тизимларидан "**vehicle dynamics**" ёки "**теория автомобиля**" калит сўзлар бўйича қидирув ўтказинг. Қидирув натижаларининг 1 ва 25 чи тартиб рақамлиларини компьютер хотирасига сақланг.
2. www.dogpile.com ва www.yandex.ru қидирув тизимларидан "**vehicle dynamics**" ёки "**теория автомобиля**" калит сўзлар бўйича қидирув ўтказинг. Қидирув натижаларининг 10, 30 ва 40 чи тартиб рақамлиларини *.doc форматда ҳаммасини ягона файлга сақлаб қўйинг.
3. test_taker@center-it.net электрон почтасига иккинчи топшириқдаги *.doc файлни бириктириб (прикрепить, attach) жўнатинг. Бунда хат мавзусига (тема) фамилиянгишни киритинг. Хат етиб борганлигини (test_taker@center-it.net) қабул қилувчидан аниқлаштириб олинг.
4. Internet Explorer браузерлари **Избранные** бўлимига www.tayi.uz ва www.center-it.net веб-саҳифасини кўшиб қўйинг. Internet Explorer браузерлари. (Internet Explorer ўрнатмалари)
5. Биринчи ва иккинчи топшириқда амалга оширилган қидирувни, мантиқий (логический) операторларни (and, or, not, " ", %, near, -, +) қўллаб янгидан такрорланг. Натижани ўзаро солиштириб кўриб, "**vehicle dynamics**" ёки "**теория автомобиля**" калит сўзлари бўйича қидирув ўтказганда қайси бири кўпроқ мос тушишини тушунтириб беринг.

Вариант № 13

1. www.google.com ва www.aport.ru қидирув тизимларидан “**search engine**” ёки “**поисковый тизим**” калит сўзлар бўйича қидирув ўтказинг. Қидирув натижаларининг 1 ва 25 чи тартиб рақамлиларини компьютер хотирасига сақланг.
2. www.dogpile.com ва www.yandex.ru қидирув тизимларидан “**search engine**” ёки “**поисковый тизим**” калит сўзлар бўйича қидирув ўтказинг. Қидирув натижаларининг 10, 30 ва 40 чи тартиб рақамлиларини *.doc форматда ҳаммасини ягона файлга сақлаб қўйинг.
3. test_taker@center-it.net электрон почтасига иккинчи топшириқдаги *.doc файлни бириктириб (прикрепить, attach) жўнатинг. Бунда хат мавзусига (тема) фамилиянгни киритинг. Хат етиб борганлигини (test_taker@center-it.net) қабул қилувчидан аниқлаштириб олинг.
4. Internet Explorer броузери **Избранные** бўлимида янги фамилиянги каби номланган каталог яратиб www.tayi.uz веб-саҳифасини шу каталог ичига кўчириб ўтинг (Internet Explorer ўрнатмалари).
Биринчи ва иккинчи топшириқда амалга оширилган қидирувни, мантиқий (логический) операторларни (and, or, not, “ ”, %, near, -, +) қўллаб янгидан такорланг. Натижани ўзаро солиштириб кўриб, “**search engine**” ёки “**поисковый тизим**” калит сўзлари бўйича қидирув ўтказганда қайси бири кўпроқ мос тушишини тушунтириб беринг.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Bergman M. K, "The Deep Web: Surfacing Hidden", September 24, 2001., BrightPlanet url:<http://www.brightplanet.com/resources/details/the-deep-web--surfacing-hidden-value.html> (February 13, 2006).
2. <http://www.center-it.net/index.php> (January 28, 2006).
3. <http://www.columbia.edu> (February 28, 2006).
4. Gulli A, Signorini A, "The Indexible web is more than 11.5 billion pages", May 10-14, 2005, Chiba, JAPAN – ACM, University of Iowa, url: <http://www.cs.uiowa.edu/~asignori/web-size/> (February 13, 2006).
5. <http://www.cybertraveler.org/viruses.html> (March 06, 2006).
6. <http://desktop.google.com/?promo=mp-gds-v1-1> (March 10, 2006).
7. http://www.efunda.com/home_cfm (April 01, 2006).
8. <http://www.google.com> (March 21, 2006).
9. <http://www.internetworldstats.com/stats.htm> (March 25, 2006).
10. <http://www.microsoftdownloads.com/> (February 28, 2006).
11. <http://www.msn.com> (March 21, 2006).
12. <http://www.netz-tipp.de/languages.html> (March 22, 2006).
13. <http://www.noodlertools.com/debbie/literacies/information/5locate/adviceengine.html> (March 22, 2006).
14. <http://www.searchengineshowdown.com/stats/> (January 13, 2006).
15. <http://www.searchenginewatch.com/> (January 06, 2006).
16. http://www.searchengines.com/intro_optimize.html (January 17, 2006).
17. <http://www.yahoo.com>
18. <http://www.w3.org/People/Berners-Lee/FAQ> (January 17, 2006).
19. <http://www.w3.org/People/Berners-Lee/kids> (January 17, 2006).
20. <http://www.webopedia.com/TERM/p/phishing.html> (March 20, 2006).
21. <http://www.webopedia.com/TERM/s/spam.html> (March 20, 2006).
22. <http://www.world-gazetteer.com/> (March 25, 2006).
23. Alex Tew, 2005, "A Million Dollar Homepage", url: <http://www.milliondollarhomepage.com/> (April 01, 2006).
24. Daley, Bill. "COMPUTERS are your FUTURE", Prentice-Hall, Inc, upper Saddle river, New Jersey 07458, USA. 2005, 304 p.
25. Gralla Preston., "How The Internet Works", Seventh Edition, QUE, 800 East 96th Street Indianapolis, IN 46240, USA. 2004, 354 p.
26. Hofstetter Fred T. "Internet Literacy", Third Edition, McGraw-Hill Irwin, New York, NY, 10020, USA. 2003, 384 p.
27. Janice R. Walker and Todd Taylor (Columbia UP, 1998), *The Columbia Guide to Online Style*. http://www.columbia.edu/cu/cup/cgos/idx_basic.html (Feb. 05, 2006).
28. Joe Barker (03 February, 2006). Finding Information on the Internet: Tutorial. The Best Search Engines. <http://www.lib.berkeley.edu/TeachingLib/Guides/Internet/SearchEngines.html> (Feb. 05, 2006.)
29. Joe Barker (19 December 2003). Finding Information on the Internet: Tutorial. Things To Know Before You Begin Searching. <http://www.lib.berkeley.edu/TeachingLib/Guides/Internet/ThingsToKnow.html> (Jan. 29, 2006.)
30. Rinaldi Arlene H., "The Net User Guidelines and Netiquette". <http://www.fau.edu/rinaldi/net/index.html> (Feb. 06, 2006).

31. Omatowski Cezar M., "Rhetoric & Writing Studies," http://www-rohan.sdsu.edu/dept/drwswebb/fore/2_2/ornat_interfeb.06,2006 (Feb. 06, 2006).
32. Steven B Johnson Slate (16 July 2003). "Digging fñoles." Google may be our new god, but it's not omnipotent. <http://slate/id/2085668/>, (Feb. 03, 2006).
33. Sullivan, Danny. "Search Engine Size Wars V Erupbv. 2004. Search Engine Watch. <http://blog.searchenginewatch.com/11-084221> (Jan. 28, 2006.)

Босишга рухсат этилди 28.06.2006
Бичими 14.8X21 1/16. Босмахона қоғози.
Шартли босма табаги 7 Нашриёт табаги 14.
Жами 390 нусхада. Буюртма № 212в.
ТАЙИ босмахонасида чоп этилди.

Рудомов С.К.

Компьютер саводхонлиги

Компьютернинг тарихи ва
таърихи, асосий
қисмлари ва
қўлдан келтирилган
амаллар

Алиев С.Т., Саидов А.М., Мухаммадиев А.А.,
Абдуваҳидов С.З., Абдураҳимов С., Саидов С.Т.

I-DEAS DGS I-DEAS NX Series ПРОГРАММА РАВВАЖЛАШ АВТОМАТИ ПОЙИХЛАШ АСОСЛАРИ

Программанинг асосий
таърихи ва
қўлдан келтирилган
амаллар

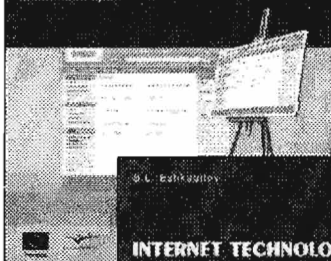
Майхорова С.Б.

MS Office FrontPage 2003

дастурни ёздатишда

Веб-сайт асослари

Интернетда сайт
қўйишнинг асосий
қисмлари ва
қўлдан келтирилган
амаллар

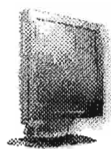

С.С. Бахитқудратов

INTERNET TECHNOLOGY INFORMATION RETRIEVAL

Интернет
технологиялари ва
ахборот қўйиш

Google msn

IT Training Center

Live & Learn...

Манзил: Ўзбекистон Республикаси,
Тошкент, 700060, Мавароуннахр 20.

Тел/факс : 998 71 132-13-65

e-mail : info@center-it.net

Вебсайт : <http://www.center-it.net>

ISBN 978-9947-09-022-6

